

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KAPİTALİST BİR MEKAN ÜRETİMİ OLARAK
BAŞKENT ANKARA**

ELİF BALAM SIZAN

**KAMU YÖNERİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

ŞUBAT 2017

**KAPİTALİST BİR MEKAN ÜRETİMİ OLARAK
BAŞKENT ANKARA**

Elif Balam SIZAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNERİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2017

Elif Balam SIZAN tarafından hazırlanan "Kapitalist Bir Mekan Üretimi Olarak Başkent Ankara" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Doç. Dr. Tuncay ÖNDER

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ayşe KAVUNCU

Polis Akademisi, Suç Araştırmaları ve Kriminoloji Araştırma Merkezi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 07/02/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif Balam SIZAN

07.02.2017

KAPİTALİST BİR MEKAN ÜRETİMİ OLARAK BAŞKENT ANKARA

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif Balam SIZAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat 2017

ÖZET

Mekan olgusu fiziksel olarak kurucu ve toplumsal olarak dönüştürücü bir niteliğe sahiptir. Bu çalışmada öncelikli olarak kapitalist üretim biçiminin bir üretim biçimi olarak özgül niteliği ortaya konulacaktır. Kapitalist üretim biçiminin özgüllüğü üretim biçiminin tanımsal ayrılığı olan ekonomik alan ve siyasal alan üzerinden belirlenir. Bu bağlamda ekonomik ve siyasal alanın formları olarak piyasa ve devlet bu çalışmada mekan üzerinde hareket eden formlar olarak ele alınacaktır. Mekan üzerinde hareket eden ve mekanı dönüştüren toplumsal formlar olarak piyasa ve devlet kapitalist üretim biçiminin içeriğine özgü somut ve soyut mekanlar yaratır. Bu mekanlardan ilki homojenleşmiş ulusal pazar olarak adlandırılabilirken ikincisi siyasal alanın ulus temelinde örgütlenmesi olarak ulus devlettir. Çalışmanın ikinci bölümü kapitalist üretim biçimi ve ulus devlet tartışmasını siyasal alanın merkezi örgütlenmesinin görünür ilk mekanı olan başkent olgusu çerçevesini kapsamaktadır. Çalışmanın son bölümü Türkiye'nin kuruluş dönemi ve yeni bir başkent üretilmesi tarihsel sürecini geç kapitalistleşme süreci ve buna bağlı olarak çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini kapitalist üretim biçiminin toplumsal formlarının aktörleri temelinde izlemeye çalışacaktır. Bu bağlamda öncelikli olarak Ankara'nın başkent olması tarihsel süreci ortaya konulacaktır. Ankara'nın kapitalist bir mekan olarak üretilmesi ve örgütlenmesi öncelikli olarak yeni kurulan ulus devletin üretim biçimi tercihi ile belirlenişi buna bağlı olarak somut ve soyut mekanların ulusal pazar ve ulus devletin örgütlenmesi ile gerçekleşmesi tartışılacaktır. Bu çerçevede Ankara'nın başkent olma sürecinde somut aktörler, kapitalist toplumsal formların (piyasa-devlet) konumu ve kapitalist toplumsal formların somut aktörleri bu geç kapitalistleşen tarihsel Ankara örneği çerçevesinde tartışılacaktır.

Bilim Kodu : 1145

Anahtar Kelimeler : Kapitalizm , başkentler, Ankara, mekan

Sayfa Adedi : 111

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

CAPITAL CITY ANKARA AS A PRODUCTION OF CAPITALIST SPACE
(M.S. Thesis)

Elif Balam SIZAN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
February 2017

ABSTRACT

The space phenomenon is physically constitutive and socially transformative. In this study, firstly, the specific nature of capitalist mode of production as a form of production will be revealed. The specificity of the capitalist mode of production is determined by the economic and political space, which is the descriptive division of the mode of production. In this context, market and state as forms of economic and political field will be considered as forms moving on space in this work. As social forms moving on the space and transforming the space, the market and the state create tangible and abstract spaces specific to the content of the capitalist mode of production. The latter can be called the homogenized national market, while the second is the nation state as the nation-based organization of the political sphere. The second part of the work includes the capitalist mode of production and the framework of the capital city, the first visible place for the central organization of the political arena. The last part of the work will try to trace the historical process of the establishment of Turkey and the creation of a new capital on the basis of the process of late capitalization and thus the transition from a multinational empire to the nation state on the basis of the actors of the social forms of capitalist mode of production. In this context, primarily the historical process of Ankara being the capital city will be revealed. The production and organization of Ankara as a capitalist place is primarily determined by the preference of the form of production of the newly established nation state and accordingly the concrete and abstract spaces will be discussed with the organization of the national market and the nation state. In this framework, concrete actors in the process of being Ankara's capital, the positions of capitalist social forms (market-state) and concrete actors of capitalist social forms will be discussed within the framework of this late capitalistized historical Ankara.

Science Code : 1145
Key Words : Capitalism, capitals, Ankara, space
Page Number : 111
Supervisor : Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ VE MEKAN.....	5
2.1. Mekan Nedir?	5
2.2. Kapitalist Üretim Biçimi ve Mekan	18
2.3. Ekonomik Alan ve Tasarlanan Mekan	27
2.4. Siyasal Alan ve Algılanan Mekan	32
3. KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ VE BAŞKENT OLUŞUMLARI.....	43
3.1. Kapitalizmin Yaygınlaşması ve Farklı Mekan Oluşumları.....	43
3.2. Başkentlik Olgusunun Ortaya Çıkışı.....	51
3.2.1. Sanayi devrimi öncesi başkentler	54
3.2.2. Sanayi devrimi sonrası başkentler	59
3.3. Yirminci Yüzyıl'ın Ulus Devletleri ve Başkentler.....	63
4. KAPİTALİST ULUS DEVLET TÜRKİYE, BAŞKENT ANKARA.....	71
4.1. Ankara'nın Başkent Olması, Tarihsel Süreç, Tartışmalar, Söylemler	71
4.2. Ankara Mekanında Piyasanın Oluşumu: Ekonomide Türkleştirme.....	81
4.3. Ankara Mekanında Ulus Devleti Görmek: Zihinsel Mekan ve Milliyetçilik.....	90
5. SONUÇ	99
KAYNAKLAR	105
ÖZGEÇMİŞ	111

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Politik Şehirden Kritik Alana.	23
Şekil 2.2. Güncel Kentsel Politik Ekonomide Merkezi İlişkiler.....	34
Şekil 3.1. Kapitalizmler ve merkezileşmiş mekan oluşumları.....	50

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Uffizi Galleria.....	52
Resim 3.2. Bir şehir iş merkezi: Gustave Dore (1872, Londra).	60
Resim 4.1. Mustafa Kemal İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasını yaparken.	87
Resim 4.2. Jansen Planı.	95

1. GİRİŞ

Ulusal başkentler, kent olma anlamında kendilerine ait bir tür olarak tanımlanırlar. Bu sebeple de sıradan kentlerle birçok aynı işlevi yerine getirmekle birlikte onlardan farklılaşırlar; bunun görünen ilk sebebi ulusal hükümetlerin ve ülke yönetiminin temel kurumlarının fiziksel merkezi olmasındandır. Başkentler bu fiziksel varlığı taşımanın yanı sıra ülkelerinin ulusal kimliğinin de siyasi, ekonomik ve kültürel olarak mekana yansıyan görünümü olmayı hedeflerler.

Mekan hem çoklu bir olgu hem de kavramsallaştırma. Bu çoklu olgu ve kavramsallaştırma, mekanın çok disiplinli bir biçimde ele alınmasını zorunlu kılar. Çoklu kavramsallaştırmalardan biri coğrafya olarak mekan iken diğeri toplumsallık olarak mekandır. Toplumsallık mekanın siyasi ve ekonomik olarak örgütlenmesinde izlenir. Mekanın toplumsallıkla örgütlenmesi bir somutluk olarak tarihsel süreçte kenti üretir. Bu bağlamda mekanın biçimlendirilmesi kentin biçimlendirilmesinin ayrılmaz bir unsurudur. Bir üretimin sonucu olarak kent, mekanın biçimlendirilmesinin hem sonucu hem de sürecin değişen nesnesi olarak tanımlanabilir. Mumford'ın da vurguladığı gibi kent mümkün olanın simgesi halindedir ve bu sebeple ütopya, kentin yapısının ayrılmaz bir unsurudur. Üretilen bir olgu olarak kent mümkün olanın sınırlarında siyasi ve ekonomik olarak toplumsallaşır. Toplumsallaşmanın farklı tarihsel durakları kentin üretiminde farklı üretim biçimlerine denk düşer bu bağlamda mekanın üretimi olarak kent bu üretim biçimlerinin toplumsallığını somutlaştırır ve bu üretim biçimlerinin tarihselliğinde şekillenir.

Kapitalist üretim biçimi mekanı, kapitalist üretim biçiminin kurumsallaşması ve devamlılığı temelinde üretir veya üretilmiş mekanı dönüştürür. Mekan ve zaman kapitalizm çağında kendine özgü karakteristikler edinir; geleneksel dünyadan farklı olarak, homojen ve soyut nitelikler kazanır. Bu kapitalizmin ve modernliğin soyut mekan anlayışıdır. Kapitalizm toplumsal olgular olan mekan ve zaman üzerinde hareket eder ve zaman ve mekan üzerinde devamlılığını temin edecek kurumsallaşmaları kurarak çalışır. Bu nedenle kapitalizm kendine özgü bir mekan ve zaman anlayışı yaratmıştır.

Kapitalist üretim biçiminin maddi yaşamı değiştirme ve dönüştürme yetisi sadece üretim ilişkileri ve bu sürece dahil olan insanlarla sınırlı değildir. Bunların yanında,

mekansal bir hareketlilik ve değişimi de üretir. Değiştiren ve dönüştüren bu üretimin kapsayıcı hali kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilirliğinin gereğidir.

Mekanı etkileyen kapitalist ilişkilerinin neler olduğu mekan ile onu üreten süreçler arasında ne tür ilişkiler olduğu bu güçlerin mekanı nasıl dönüştürdüğü temel sorunlardan birisidir. Kapitalist örgütlenme ve sermaye diğer her şey gibi emek üretim ilişkileri ve araçları için örgütlenmesi pazarlama mekanı da karlılığını maksimize edecek bir araç olarak görmektedir. Mekan ekonomik rasyonalitenin mantığı çerçevesinde altyapıya indirgenir nesnelleşir ve sadece büyüklük hız verimlilik miktar olarak tanımlanan niceliksel değerlerle ifade edilir. Çağdaş kapitalizmin mekansal üretim pratikleri içinde niceliksel bir değer olarak tarif edilen mekan kapitalizmin değişen koşullarına bağlı olarak her defasında yeniden tarif edilir örgütlenir gerekirse tümünden yok edilir ve yerine yeni ilişkilerin yer alabileceği yeni ortamlar yaratılır. Böylelikle sadece kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanının kendine özgü koşulları içinde belirlenen ve nesnelleşen bir mekan anlayışı hakim olur. Bu mekanın düzenleyicisi ve biçimlendiricisi ise kapitalist üretim biçiminin tanımsal ayrılığında ekonomik alanın yanında oluşan siyasal alandır. Kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilirliği temelinde siyasal alanın mekan üzerindeki niteliği kesintisiz siyasal idare alanları yaratılması konusunda belirginleşir.

Kapitalist üretim biçiminin özgüllüğünde ekonomik alanın mekansal örgütlenmesi kendine özgü koşulları içeren bir mekan üretim sürecini içerir. Bu süreç ifade edildiği gibi coğrafi ve fiziksel olduğu kadar toplumsaldır. Kuskusuz mekan bir fiziksel üretim nesnesidir ve somut olarak üretilen, kullanılan ve tüketilen bir nesnedir. Ancak mekanı sadece yapı yapma eyleminin bir sonucu olarak düşünmek mekan ve mekanın somut biçimselliği temelinde eksik olur. Mekan olgusu, fiziksel gerçekliğinin ötesinde karmaşık bir dizi durumu barındırır. Mekan aynı zamanda toplumsal olayların içinde geçtiği toplumsal bir olgudur. Toplumsal mekan sadece fiziksel üretimin araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişkiler örüntüsüyle ve bu fiziksel üretimin gerçekleştirilebildiği üretim biçimi ve toplumsallığı kuran üretim ilişkileri temelinde anlamlandırılabilir. Çünkü mekanın fiziksel üretimi de sadece basit bir üretim süreci olarak düşünülmemelidir. Mekanın üretimi ve tüketimi toplumsal bir örgütlenme ve bu örgütlenmenin sosyo-ekonomik ve politik kriterleri çerçevesinde gerçekteşir. Burada “mekan üretimi” ifadesi ile anlatılmak istenen, kapitalist ekonominin gerektirdiği belirli toplumsal ilişkiler ve

örgütlenmeler dahilinde, mekana ait toplumsal bilginin nasıl oluştuğu, bu örgütlenme tarzının mekanı nasıl etkilediği ve dönüştürdüğüdür.

Mekan olgusunun fiziksel kuruculuğu ve toplumsal olarak dönüştürülebilir ve dönüştüren niteliği çerçevesinde bu çalışmada öncelikli olarak kapitalist üretim biçiminin bir üretim biçimi olarak özgül niteliği ortaya konulacaktır. Üretim biçiminin özgül niteliği üretim biçiminin içeriğinde biçimlenen formların belirlenmesi ile mümkündür. Kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları kapitalist üretim biçiminin tanımsal ayrılığı olan ekonomik alan ve siyasal alan üzerinden belirlenir. Bu bağlamda ekonomik ve siyasal alanın formları olarak piyasa ve devlet bu çalışmada mekan üzerinde hareket eden formlar olarak ele alınacaktır. Mekan üzerinde hareket eden ve mekanı dönüştüren toplumsal formlar olarak piyasa ve devlet kapitalist üretim biçiminin içeriğine özgü somut ve soyut mekanlar yaratır. Bu mekanlardan ilki homojenleşmiş ulusal pazar olarak adlandırılabilirken ikincisi siyasal alanın ulus temelinde örgütlenmesi olarak ulus devlettir.

Çalışmanın ikinci bölümü kapitalist üretim biçimi ve ulus devlet tartışmasını siyasal alanın merkezi örgütlenmesinin görünür ilk mekanı olan başkent olgusu çerçevesini kapsamaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak başkentlik olgusunun ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası başkentler kapitalist üretim biçimi, üretim biçiminin toplumsal formları ve dönüşen/dönüştüren mekan başkent temelinde bir tartışma yürütülecektir.

Çalışmanın son bölümü Türkiye'nin kuruluş dönemi ve yeni bir başkent üretilmesi tarihsel sürecini geç kapitalistleşme süreci ve buna bağlı olarak çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini kapitalist üretim biçiminin toplumsal formlarının aktörleri temelinde izlemeye çalışacaktır. Bu bağlamda öncelikli olarak Ankara'nın başkent olması tarihsel süreci ortaya konulacaktır. Ankara'nın kapitalist bir mekan olarak üretilmesi ve örgütlenmesi öncelikli olarak yeni kurulan ulus devletin üretim biçimi tercihi ile belirlenişi buna bağlı olarak somut ve soyut mekanların ulusal pazar ve ulus devletin örgütlenmesi ile gerçekleşmesi tartışılacaktır. Bu çerçevede Ankara'nın başkent olma sürecinde somut aktörler, kapitalist toplumsal formların (piyasa-devlet) konumu ve kapitalist toplumsal formların somut aktörleri bu geç kapitalistleşen tarihsel Ankara örneği çerçevesinde tartışılacaktır.

2. KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ VE MEKAN

Mekan büyük çoğunlukla doğal bir olgu olarak ele alınmakta ve sağduyuya dayalı günlük anlamların atfedilmesiyle doğallaştırılmaktadır (Harvey, 2006, s. 229). Bununla birlikte mekan temelde, iradi özneye öncel olan bir olgudur. Çünkü mekan, temelde üretilen bir olgu olmakla birlikte doğal olan alan veya coğrafya ile aynı sınırları işgal eder. Bu çerçevede mekanın, mekan olarak kavranması ve üretimi iradi bir öznenin varlığı ile mümkün iken, mekanın olgusal varlığı iradi özneye önceldir. Öznenin bireysel ya da kolektif olması mekanın bu failden önce gelmesinin önünde bir engel değildir çünkü kolektif ya da bireysel olan her özne mekana sahip olmaya çalışır. Mekanın önceden olduğu varsayılan bu varoluşu, bireysel veya kolektif "özne"nin mevcudiyetini, eylemini, söylemini, yeterliliğini ve performansını koşullar. Bununla birlikte, bu "özne"nin mevcudiyeti, eylemi ve söylemi bu mekanı hem varsayar hem inkar eder hem de düzenler (Lefebvre, 2014, s. 85). İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren mekan ve mekanın üzerindeki özneler karşılıklı bir ilişki içindedir. Bu durum en temelde bir boşluğun "*mekan*" olarak tanımlanması anının da başlangıcını ifade eder. Bu anlamda boşluğun tanımlanmış ve etken bir varlık haline gelen mekan olma süreci iradi bir öznenin ve bu öznenin içinde bulunduğu toplumsallıkla birlikte şekillenmiştir. Mekan, değişimin, ayrımın ve biçim vermenin canlı, üretken üyesidir ve mekana varoluşsal yaklaşım, onun ölü, durağan ya da devinimsiz anlayışlarını bir kenara bırakmayı gerektirir. Mekân, özünde, organik, canlı ve değişken bir şeydir (Kurtar, 2016, s. 349). Mekana dair Lefebvre'in yaklaşımı temelinde bu bölümde mekan, kapitalist üretim biçimi, bu üretim biçiminin toplumsal formları ve toplumsal formların eylemde bulundukları mekan anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.1. Mekan Nedir?

İnsanlık tarihi ve sonrasında uygarlık tarihinin başlaması ile birlikte mekan, bir edimin, yapma eyleminin yani en temel anlamı ile bir üretimin konusudur. Ancak mekanı sadece boşluğun mekana dönüştüğü ve bir yapının tezahürü olarak düşünmek yetersiz bir tanımlama anlamına gelir. Mekan yalnızca boşluğu dolduran binaları değil, insanlık tarihinden uygarlık tarihine doğru uzanan toplumsal olarak biçimlenen üretimi, üretimin sonucu ve bu üretim ilişkilerini ve bu üretim ilişkileri temelinde şekillenen toplumsal olayları da içeren bir olgudur. Mekan toplumu kuran ilişkilerin bir ürünüdür ve bu

ilişkilerin gerçekleştiği alan anlamını taşır. Bir mekanın örgütlenmesi ile ifade edilen husus, yine o mekana ait toplumsal bilginin nasıl oluştuğu ve dönüştüğüdür. Mekan bu bağlamda, olgusal ve ontolojik olarak bir üretimin sonucu olma anlamını taşır. Mekanın üretimi, mekanın nesne olarak ele alınmasını ve mekanın üretim biçimi koşullarında var olan niteliğinin vurgulanması demektir. Lefebvre, mekanın pasif ve boş bir şey olarak ya da "ürün" gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka bir anlamı olmayan bir şey olarak düşünölemeyeceğini vurgular (Lefebvre, 2014, s. 24). Mekanın bir ürün olarak anlaşılması kavramın varoluşsal niteliklerini de ortaya koyar: nesneleşmiş olma, pay edilmiş olma, sahipliğe/mülkiyete konu olma, mübadele ediliyor, satılıyor, alınıyor olma ve en temelde üretime bütünsel anlamda tabi olma. Bu bağlamda mekan kavramına ilişkin tartışma üretilen nesneye dair bir tartışma olmaktan öte bütünsel bir tartışma olmalıdır. Herhangi bir "ürünü", şeyi ya da nesneyi değil, bir ilişkiler bütününi belirlemek ve üretim, ürün ve bunların ilişkileri mefhumlarının derinleştirilmesi hedeflenmelidir (Lefebvre, 2014, s. 24).

Lefebvre çalışmasının başlığına üretim olgusunu çekmekle birlikte insanların yaşamlarını sürdürmek için bir alan oluşturduklarını ve bu alanın sınıf çıkarları, uzmanlar ve en temelde toplumsal taban ekseninde şekillendiğini anlatır. Bu bağlamda mekan yalnızca doğadan miras kalan ve veya mekansal geometrinin yasaları temelinde bağımsız biçimde belirlenmekten farklı bir anlamı taşır (Molotch, 1993, s. 887). Mekan bireysel veya kolektif irade ile üretilen ve yeniden üretilen bir nitelik gösterir. Bu iradiliğe rağmen beklenmeyen sonuçların da ortaya çıkması mekanın kısıtlamalarına rağmen mümkündür. Mekanın üretimi ile ilgili vurgulanması gereken nokta, mekanın üretime konu olan bir olgu olmakla beraber etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime de müdahale eder niteliğidir. Bu durum onun toplumu kuran ilişkilerin ürünü ve bu ilişkilerin gerçekleştiği alan olması itibari ile zorunludur. Mekan kavramı bu nedenle tek başına kavranamaz ve statik kalamaz; mekan diyalektikleşir ve bu diyalektik ilişkinin sonucu ve çıkan ürünü etkileyen niteliği içinde barındırır. Bu anlamda mekan hem bir ürün hem de bir üreticidir. Ürün-üretici olan mekan, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği alan ve ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır. Üretim aygıtının, genişletilmiş yeniden-üretimin ve pratik anlamda "alandan" gerçekleştirdiği ilişkilerin yeniden-üretiminin içine de mekan dahildir.

Siyasal düşünceler tarihi, siyaset felsefesi ve en geniş anlamı ile felsefe, varoluşsal olarak bulunulan mekanı anlamaya, kavramaya ve mekana dair normatif bilgiye yönelik

bir içeriğe sahiptir. Bu temelde mekan ve zaman insan varoluşunun temel kategorilerindendir (Harvey, 2006, s. 227). Bu bağlamda filozof mekansal olanın zamansal olan karşısındaki önceliğini algılamıştır. Henri Lefebvre'in Mekanın Üretimi kitabının önsözünde Hess, yazarın mekana dair temel yaklaşımını özetler:

“Lefebvre mekanın siyasal olduğunu saptar. Mekan stratejiktir. Mekanı oluşturmuş bu eski stratejilerin izlerini bulmak gerekir. Mekan, görüldüğünün tersine, homojen değildir. Mekan üretimi herhangi bir metanın üretimiyle karşılaştırılabilir. Fakat metaların üretimiyle mekanın üretimi arasında bir diyalektik vardır. Tarihin ürünü olan mekan, maddi planlamanın, mali planlamanın ve mekan-zaman planlamasının bulunduğu yerdir” (Hess, 2014, s. 14).

Mekan üretilir, bu üretimin hammaddesi başlangıçta doğadır. Üretim tekniklerinin gelişmesi bu üretime iktisadi olanı, tekniği içeren ve ötesine giden bir faaliyetler bütünü ekler: siyasal üretim ve stratejiler. Mekan asla bir kilo şeker ya da bir metre kumaş gibi üretilmez ve bu ürünlerin -şeker, buğday, bez, demir- bulunduğu yer ve alanların toplamı da değildir (Lefebvre, 2014, s. 110). Lefebvre'in mekanın üretiminde vurguladığı üretim, bu bağlamda yalnızca ekonomik şeylerin üretilmesi anlamında bir üretim değildir. Bahsedilen, üretim, oeuvre¹ üretmek, şehir merkezleri, meydanlar, kurumlar ya da bilgi üretmek ve dolayısıyla toplumu oluşturan her şeyi üretmektir (Elden, 2004, s. 98). Mekan, şeyler bir diğer ifade ile nesneler arasında bir şey, ürünler arasında herhangi bir ürün değildir, bu nesneler ve ürünlerin ortak-varlıkları ve eşzamanlılıkları içindeki ilişkilerini, yine bir diğer ifade ile üretimin düzenini ve/veya düzensizliğini kapsar. Bu çerçevede mekanın üretime ve genel bir ifade ile üretim biçimine içkin olan çelişkilere de haiz olduğu söylenebilir. Marx, toplumsal ilişkilerin en genel biçimini, yani mübadele biçimini bu biçimin ifadesi olan mübadele değerini, daha doğru ifade edersek, tek biçimi değil, biçimsel genelliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda mekanda şeyler vardır; ama yine de bu mekan bir şey, ya da sadece maddi bir "nesne" değildir. Yüzer gezer bir "ortam", basit bir soyutlama, "saf" bir biçim de değildir. Mekanın bir içeriği vardır (Lefebvre, 2014, s. 108). Bu içerik üretim biçiminin içeriğidir. İçerik, mekan hakkında, toplumsal ilişkileri içerdiği, kapsadığı ve en temelde gizlediği nitelik hakkındadır. Bu çerçevede mekan, bir şey olmasa da, şeyler bir diğer ifade ile nesneler ve ürünler arasındaki ilişki kümesidir.

¹ Aura

John Urry, mekana dair temel yaklaşımını geliştirirken yer kavramına dönüş yapar. Bu çerçevede Urry mekanın varoluşsal önceliğine atıf yaparken aynı zamanda mekanın kültürel ve toplumsal ilerleyişini ve kurduğu ilişkisel bütünlüğü de göz önünde bulundurur.

“Yerin, anlaşılması, kuramsal çaba olmaksızın gerçekleşemez. Yere ait toplumsal ilişkiler ve yerin tüketilmesi gibi görünürde yalın olanı bilmek, gelişkin bir toplumsal kuramsallaştırmayı gerektirmektedir. Daha doğrusu, neredeyse tüm büyük toplumsal ve kültürel kuramlar yerin bir biçimde tanımlanmasına dayanırlar” (Urry, 2015, s. 10).

Mekana yönelik bu toplumsal ve kültürel yaklaşımla birlikte, mekanı “bulunduğum yerin mekanıyım ben” biçiminde bireyselleştirmekle Bachelard, mekanın sınırlarla belirlenen bir boşluktan öte bu sınırların düşünsel temelde ve bireysel olduğunu vurgulamış ve mekanı yaşanmışlıkların anlamı ile dolu olan bir ortam olarak tarif etmiştir (Bachelard, 1996, s. 135,155). Mekanın üretimi klasik Ortodoks Marksistlerin üst yapı tanımlamasını da aşan bir nitelik taşır. Lefebvre, klasik Ortodoks Marksist teorinin üretimin maddi yönünü ihmal ettiğine inanıyordu (Gottdiener, 1993, s. 130). Lefebvre, Harvey ve Castells gibi yeni Marksist düşünürler, mekanın ve mekanın somutluğu olarak kentin toplumsal süreçlerle bir bütün halinde ele alınması gerektiğini vurgularlar. Çalışma çerçevesinde özellikle Lefebvre’in mekana dair yaklaşımı temel alınacağından şu noktada Harvey ve Castells’in mekana dair görüşleri kısaca belirlenebilir. Harvey, mekanın bir çok özelliği olduğunu vurgulamış basitçe anlaşılabilir bir olgu olmadığını ifade etmiştir. Harvey, mekanı insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyut olarak tanımlarken, her toplumsal faaliyet biçiminin de kendi mekanını tanımladığını söylemektedir. Harvey, mekan çalışmalarını postmodernite kavramı ile de ilişkilendirmiştir, ayrıca toplumsal değişimin tarihini, mekan ve zaman anlayışlarını ideolojik kullanımlar aracılığı ile kavranabileceğini ileri sürmüştür (Harvey, 2006, s. 34). Castells ise mekan ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiyi, mekansal birim- toplumsal birim tanımlaması çerçevesinde yapmaktadır. Castells kenti mekansallaşmanın karşılığı olarak kullanırken, mekansallaşma biçimi ile değil, o biçimin üstlendiği işlev ile ve kolektif tüketim kavramı temelinde tanımlamaktadır (Castells, 1997).

Lefebvre için ürünler ya da belirli bir üretim biçimi özelinde ifade etmek gerekirse metalar hem mekanda hem de zamanda var olmaktaydı. Mekanın zamansal olana olan önceliğinin bir diğer ifadesi de budur: Üretimin, bir diğer ifade ile toplumsal üretimin sonucu ve koşulu olmak. Toplumsal üretimin sonucu ve koşulu olarak mülkiyet ilişkilerine

içkin bir konumdadır. Lefebvre'in de vurguladığı gibi üretici güçlere bağlı olan toplumsal mekan hem biçimsel hem maddi çok-değerliliğini, "gerçekliğini" ortaya koyar. Kullanılan, tüketilen ürün olan mekan, aynı zamanda, üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı, hem mekanı şekillendirir hem de mekan tarafından belirlenirler. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne üretici güçlerden, teknik ve bilgiden ayrılabilir ne onu şekillendiren toplumsal iş bölümünden ne de doğadan, devletten ve üstyapılardan (Lefebvre, 2014, s. 111). Mekan olgusunun bu çok yönlü konumu kavramın diyalektik olarak ele alınmasını zorunlu kılar. Hess'in de vurguladığı gibi mekanın diyalektik olarak kavranması üretim ve üretim biçimine dair tartışmayı mekan olgusunun merkezine çeker. Diyalektik kavramın tarihsel materyalist yöntemi, düşünülen tarihle ve toplumla genişleyip teyit bulurken, kendisini ve toplumu da dönüştürür. Üretim biçimine, topluma ve mekana karşı nesnelliği derinleşir. Sadece şeylerin ve eserlerin üretimine, bu üretimin (ikili) tarihine yönelmekle kalmaz, hammadde olarak doğadan yola çıkıp mekana ve zamana uzanarak, üretim kavramını geliştirir ve bu ürün -mekan- hem şeyleri (mallar, nesneler) hem de yapıtları kapsar (Lefebvre, 2014, s. 150). Bu bağlamda mekan ve zaman konusunda nesnel bir kavrayıştan söz etmek, bu mekan ve zamanın üretildiği ve üreticisi olduğu toplumsal yaşama dair maddi ve pratik süreçleri temel almak demektir.

Mekanın üretimi ve bu üretim içinde mekanın nesne olarak var olması mekanın üretim biçimi koşullarında var olan niteliği anlamına gelir. Her üretim biçimi kendine özgü bir mekan anlayışı yaratır ve üretim biçiminin yaygınlaşması temelinde de coğrafi olarak bunu dünya geneline yaygınlaştırır. Bu bağlamda üretim biçimi öncül olan mekan ve tamamlayıcısı zaman üzerinde egemenlik kurarak işler. Her toplum (dolayısıyla, içerdiği çeşitliliklerle birlikte her üretim biçimi, genel kavramın kendini gösterdiği tikel toplumlar) bir mekan üretir, kendi mekanını üretir (Lefebvre, 2014, s. 61). Her üretim biçiminin ve toplumsal yapılanmanın kendine özgü bir mekan anlayışı olmakla birlikte bir zaman anlayışı ve pratikleri de bulunur.

Mekansal ve zamansal pratikler hangi toplumda olursa olsun birçok karmaşıklık ve incelik içerir. Bu pratikler toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve dönüşümü süreçleriyle bu denli yakından ilgili olduklarına göre, bunları betimlemenin ve kullanımları hakkında genellemeler yapmanın bir yolu bulunmak zorundadır (Harvey, 2006, s. 246). Bu durum mekanın ontolojik olarak önceliği ve dönüştürücü niteliği ile ilgilidir: Mekan, üretim biçiminin koşullarına göre bir nesne olarak üretilir fakat bir kez üretim biçiminin

koşullarında üretildikten sonra üretim biçiminin devamlılığına dair ve bu devamlılığın koşullarına dair etkin bir varoluşu da içerir. Mekanın zamansal olana karşı önceliği üretim biçimi karşısındaki konumunu da belirler. Mekan, üretim biçimine hem sonuç, hem de neden ve gerekçe olarak müdahale etse de, bu üretim biçimi ile birlikte değişir (Lefebvre, 2014, s. 25). Nesne olarak üretilen mekan, üretim biçimi ile birlikte etken olur ve bu etkinliği üretim biçiminin devamlılığına tabidir. Bu sebeple mekan üretim biçimi ile değişir ve bir zamanın konusu olur. Bir diğer ifade ile mekanın tarihi oluşur.

“Mekanın tarihi, antropolojinin egemenliğinin sona erdiği zamandan, bilhassa sanayi ürünü olarak mekan üretiminin başladığı zamana götürür: Yeniden-üretilebilir olan, toplumsal ilişkilerin tekrarı ve yeniden-üretimi, yapıt üzerinde, doğanın yeniden-üretimi üzerinde, doğanın kendisi ve doğal zamanlar üzerinde hiç tereddütsüz baskın çıkar. Böyle bir mülahaza başka hiçbirleriyle örtüşmez. Bu tarihin bir başlangıcı ve bir sonu, bir tarih-öncesi ve bir tarih-sonrası vardır. Bir tarih-öncesi vardır: Doğa, toplumsal mekana hakimdir. Bir tarih-sonrası vardır: Yeri belirlenmiş olan doğa, uzaklaşmaktadır. Bu şekilde sınırlanan mekanın tarihi kaçınılmazdır” (Lefebvre, 2014, s. 142).

Mekanın tarihi, mekanın ürün-üretici olduğu üretim biçimlerinin tarihidir. Bu bağlamda mekanın üretiminin ele alınışı temel konu haline gelir. Lefebvre’in mekanın üretimini ele alışı en temelde iki biçimdedir: Bunlardan ilki mekanın toplumsal üretimi, ikincisi ise, zihinsel üretimdir. Bununla birlikte Lefebvre, temel sorusunu matematiksel, soyut mekânı değil; toplumsal mekânın olanaklılığını sorgulamada temellendirir (Kurtar, 2016, s. 351). Bu toplumsal mekan, üretimin içsel olarak sahip olduğu nitelikler olan bölünmenin parçalanmanın ve soyutlamanın ötesine geçerek mekânı bütünsel biçimde anlamının yöntemi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal mekan, mekanın toplumsal üretimi ve bu üretimin somutlaşmış mekanıdır. Mekanın toplumsal nitelenmesi ile tanımlanması üretimin toplumsal niteliği ile ilgilidir. Bu bağlam Lefebvre’in ifadesi ile her toplum kendi mekânının üretimidir biçiminde özetlenebilir (Lefebvre, 2014, s. 56). Başka bir deyişle, toplumsal mekân toplumsal bir üretimdir. Bu çerçevede mekan kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihseli birbirine bağlar. Mekanın üretiminde, mekanın toplumsal üretiminde, bu bağlantı üretim biçimine ve üretim biçiminin koşullarına, sınırlılıklarına ve çelişkilerine tabidir.

Coğrafi bir alan niteliğinde, boşlukta ontolojik öncel olarak var olan mekan başlangıçta fiziksel alan, yani doğa, kozmos anlamını taşır. Doğayı, iradi olan bireysel ve/veya kolektif öznenin biçimsel soyutlaması ile zihinsel alan takip eder ve nihayet,

toplumsal alan gelir. Mekanın üretimine dair teori arayışı, mantıksal -epistemolojik mekanı -toplumsal pratik mekanını-, hissedilir fenomenlerin işgal ettiği mekanı, proje ve yansımaları, sembolleri, ütopyaları kapsar (Lefebvre, 2014, s. 42). Bu nedenle toplumsal mekan, zihinsel mekanla, ve keza fiziksel mekanla artık örtüşmediğinden, kendi özgüllüğünü ortaya koyar. Lefebvre, bu toplumsal olarak üretilen mekanın, üretilen şeylerden, hissedilir olgular toplamından, bir boşluktan ibaret olmadığını; fiziksel maddiliğe indirgenmiş bir biçime indirgenemeyeceğini göstermenin mekanın üretiminin teorisi anlamına geldiğini vurgular.

“Toplumsal mekan formu buluşmadır, bir araya gelmedir, kendiliğindenliktir. Ne bir araya gelir? Ne bir araya gelmiştir? Mekan içinde olan her şey; kah doğa tarafından kah toplum tarafından -kah bunların işbirliğiyle, kah çatışmalarıyla- üretilen her şey. Her şey: canlı varlıklar, şeyler, nesneler, eserler, işaret ve semboller. Doğa-mekan yan yana koyar, dağıtır; yerleri ve buraları işgal edenleri birbirinin yanına koyar. Tek tek belirtir. Toplumsal mekan, bir noktada, bu noktanın etrafında fiili ya da olası bir araya gelmeyi içerir. Dolayısıyla, olası birikimi (belirli koşullarda gerçekleşen potansiyeli) içerir” (Lefebvre, 2014, s. 125).

Toplumsal mekanın bu olasılık hali, üretim biçiminin işleyişine ve sürdürülebilirliğine bağlıdır. Lefebvre mekana dair toplumsal üretim ve toplumsal mekan kavramsallaştırmasını yapmakla birlikte mekanın tarihselleşmesini yatay kesen ve her üretim biçimi için farklılaşan mekan ürün-üretici olgusunun üç boyutunu sıralar: algılanan, tasarlanan, yaşanan mekan. Mekana dair Lefebvre’in bu üçlü soyutlaması mekanın içinde iradi hareket eden bireysel ya da kolektif öznelerde üçlü bir mekanda var olma pratiğine dönüşür: mekan pratiği, mekan temsili ve temsil mekanları. Lefebvre’in mekansal üçlü olarak adlandırdığı bu soyutlama yaşadığımız ve mekân odaklı pratiklerimizi, alışkanlıklarımızı biçimlendiren algılanan mekanı, mekan pratiğinde; mekanın tasarımını, kuramsal ve soyut kavramlarını, mekanı planlama ve düzenlemeyi biçimlendiren tasarlanan mekanı, mekan temsiliinde ve aykırı, köktenci, devrimsel, belirsizliği içinde taşıyanı yaşanan mekan, temsil mekanları olarak kavramsallaştırır. Bu soyutlama yalnızca diyalektik bir oluşum değil bu üçlünün kendine özgü ritmini bir arada sunan bir trialektiktir (Kurtar, 2016, s. 354). Bu bağlamda mekan dair her soyutlama toplumsal olanın örgütlenmesine dair bir soyutlamadır. Toplumsal olanın örgütlenmesi her üretim biçiminde farklı bir nitelik gösterir. Kapitalist üretim biçimi toplumsal mekanını örgütlemekle birlikte toplumsal mekanını da örgütler. Bu bağlamda kapitalist üretim biçimi özelinde trialektikin somut örgütlenen formları, piyasaya, devlete ve topluma dair mekansal bir

kavramsallaştırmayı da peşi sıra getirir. Üretim biçimine dair bu kavramsallaşma tartışması öncesinde trialektikin boyutlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Algılanan mekan, mekan pratiği bir bağlılık temelinde işler. Bu bağlılık üretimi ve yeniden üretimi içeren bir nitelik gösterir. Üretim biçimi içinde sürekliliği sağlayan her toplumsal oluşuma has özgül yerleri ve mekansal kümeleri kapsayan mekansal pratiktir söz konusu olan (Lefebvre, 2014, s. 63). Bu bağlılık, toplumsal mekan ve herhangi bir toplumun her üyesinin mekanıyla ilişkisi açısından, hem belli bir yeterliği hem de belli bir performansı gerektirir. Her toplumsallığın mekansal pratiği kendi mekanını yaratır. Bu mekanı diyalektik bir etkileşim içinde ortaya koyar ve varsayar: Ona hakim olarak ve ona sahip çıkarak yavaşça ve kesin olarak üretir. Analize tabi tutulduğunda, bir toplumun mekansal pratiği mekanını deşifre ederek keşfedilir (Lefebvre, 2014, s. 67). Mekan temsilleri ile kavramsallaştırılan tasarlanan mekan, üretim ilişkilerine ve üretim ilişkilerinin niteliğini belirleyen üretim biçiminin ortaya çıkardığı düzen anlamını taşır. Bu bağlamda mekan temsilleri, yani tasarlanmış mekan; bilginlerin, planlamacıların, şehircilerin, "parçalayan" ve "düzenleyen" teknokratların, yaşananı ve algılananı tasarlananla özdeşleştiren, bilimselliğe yakın kimi sanatçıların mekanıdır. Bu bağlamda mekan temsilleri bir toplumun bir diğer ifade ile bir üretim biçiminin içindeki egemen mekan anlamını taşır. Mekana dair bütünsel ve üç ayaklı bu kavrayış sözel ve dolayısıyla entelektüel olarak oluşturulmuş bir göstergeler sistemine yönelmeyi de peşi sıra getirir (Lefebvre, 2014, s. 68). Mekan sacayağının üçüncü unsuru mekan temsili bu bağlamda önemlidir. Lefebvre'in soyutlamasında yaşanan mekan, temsil mekanları temelinde somutlaşır ve üretim biçiminin kapalı ya da açık sembolizmleri anlamına gelir. Temsil mekanları, yani mekana eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekan, yani "oturanların", "kullanıcıların" mekanlarıdır. Bu bağlamda, değiştirmek ve sahiplenmek istenen, egemen olunan ve bunun yanında maruz kalan mekandır.

Mekanın bu üçlü kavramsallaştırması temelinde tasarlanan ve yaşanan mekan Lefebvre'in toplumsal ve zihinsel olarak üretildiğini vurguladığı mekanın temel çelişkilerine haizdir. Bu bağlamda mekan temsili ve temsil mekanı, Habil ve Kabil kardeşlerin mekansal soyutlaması olarak da görülebilir. Tasarlanan ve yaşanan mekanlar karşılıklı ve zıt bir temelde işlerler. Bu, mekan temsili ile öngörülmuş bir mekanla hareket eden ve güçlendirilen, profesyoneller ve teknokratlar tarafından ortaya çıkarılan mekan (Merrifield, 2012, s. 189) ile temsil mekanları ile karşılık bulan oturanların ve

kullananların mekanının çatışmasıdır. Yaşanan ve tasarlanan mekan arasındaki hikayenin Habil ve Kabil'in hikayesine dönüşmemesini ve mekanın sürdürülebilir olmasını sağlayan soyutluk Lefebvre'in trialektikinin üçüncü boyutu olan algılanan mekandır.

Mekan temsili ve temsil mekanının, tasarlanmış ve yaşanan mekanın diyalektik bir birlik içinde bir arada ve sürdürülebilir olmasını sağlayan olgu mekansal pratiklerle somutluk kazanan algılanan mekandır. Algılanan mekan diyalektiği sürdürülür kılarken çelişkiyi ve istikrarı da sürdürülür kılar. Mekansal pratikler her durumda insanların dünya üzerindeki, kendi dünyaları üzerindeki algılamayla ilişkilidir. Mekansal pratikler gündelik hayatın gerçeklerini anlamlandırır ve iş, oyun ve boş zaman mekanlarını birbirine bağlayan rotalar ve ağlar içerir. Mekansal pratikler, üretim ve yeniden üretim, fikir ve icrayı içerebilirler. Toplumsal sürekliliği ve mekansal yeterliliği sürdürür ve mekan temsilleri ve temsil mekanını bir arada tutarak tasarlanan ve yaşanan arasında bir aracılık niteliği taşır (Merrifield, 2012, s. 190). Bu bağlamda algılanan mekanın bir diğer ifade ile mekan pratiğinin uygulanması her zaman siyasidir, siyasi olan temelinde işlerlik kazanır.

Mekanın karmaşık toplumsal ilişkilerde ve üretim biçiminde yalnızca fiziksel, uzamsal bir şey olarak anlaşılamayacağı aynı zamanda zihinsel bir üretimin sonucu da olduğu vurgulanmıştı. Bu bağlamda mekanın, halihazırdaki üretim biçimine özgü bilgi ve eylem anlamını taşıdığı tekrar hatırlatılmalıdır. Bu bağlamda çalışma temelinde bahse konu alınan üretilen mekan da kapitalist üretim biçiminin fiziksel ve zihinsel mekanıdır. Kapitalist üretim biçimi de her üretim biçiminin mekanının tabii olduğu gibi Lefebvre'in kavramsallaştırdığı algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekan soyutlamasına ve bu soyutluğun toplumsal ifadesi olarak mekan pratiği, mekan temsili ve temsil mekanları somutluğuna ve bunlara özgü çelişkilere tabiidir. Tasarlanan ve yaşanan mekan arasındaki çatışma kapitalist üretim biçiminin niteliklerine göre şekillenir ve üretim biçiminin niteliklerine göre örgütlenen ve bu üretim biçiminin bilgisi ile fiziksel ve zihinsel olarak ortaya konmuş olan algılanan mekan yani mekan pratiği ile sürdürülebilir olur. Merrifield, Lefebvre'in temel hedefinin yalnızca mekanı ve mekanda şeyleri açıklamak olmadığını mekanın üretimi ve mekan olarak açığa çıkan şeyleri çözümlemek olduğunu vurguladığında (Merrifield, 2000, s. 181) bir üretim biçiminin toplumsallığını sağlayan temel ayakların mekanının üretildiğinin farkındaydı. Bu bağlamda, bu üretilen mekanda olan şeyler kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları ve bu toplumsal formların

aktörleridir, mekanda açığa çıkan bireysel ya da kolektif iradenin sonucu eylem ise bu aktörlerin form adına yerine getirdiği işlevler olur.

Kapitalist üretim biçiminin ya da bir diğer ifade ile kapitalin üretildiği mekan nasıl bir mekandır. Lefebvre'in bu soruya temel cevabı kapitalin üretildiği ve kapitalin ürettiği mekanın çelişkili olduğu yönündedir. Ona göre, kapital, yalnızca araçsal, nesneleşmiş bir mekân üretmez; çünkü kapitalist üretim biçiminin mekanı, tıpkı para ve metalar gibi somutlaşan soyutlamalardan biridir (Kurtar, 2016, s. 353). Mekanın bir tarihi varsa, mekanın dönemlere, toplumlara, üretim biçimlerine ve üretim ilişkilerine göre özgüllükleri ve özellikleri varsa, kapitalist üretim biçiminin de mekanı var demektir. Her gerçeklik gibi toplumsal mekan da yöntemsel ve teorik olarak üç genel kavram ortaya koyar: form, yapı ve işlev. Yani her toplumsal mekan, hem formel bir analizin, hem de yapısal ve işlevsel bir analizin konusu olabilir. Her biri ilk bakışta nüfuz edilemez görülen şeyi deşifre edecek bir yasa ve bir yöntem getirir (Lefebvre, 2014, s. 167). Bu bağlamda merkeze alınması gereken konu üretim biçiminin özgüllüğü ve üretim biçiminin işler ve sürdürülebilir olmasını sağlayan ve mekanı üreten ve mekan tarafından üretilen formların tanımlanmasıdır. Sonraki alt başlıklarda derinlemesine tartışılacak olan, kapitalist üretim biçiminin özgüllüğü konusu ve bu özgüllükte hareket eden ve mekanda bir form ve işlerlik kazanan toplumsal yapılar bu noktada dile getirilmelidir: piyasa ve devlet.

Belirli bir üretim biçiminin mekanının incelenmesi toplumsal üretim ilişkilerinin toplumsal görünümüleri temelinde incelenmesi anlamına gelir. Bu durum bu toplumsal varlıkların bir diğer ifade ile üretim biçimi temelinde hareket eden formların zorunlu olarak bir mekanda işlerlik kazandıkları ve mekansal bir varlığı ifade etmelerinden ileri gelir. Toplumsal formlar, kapitalist üretim biçiminde piyasa ve devlet, kendilerini bir mekana yansıtırlar ve mekanı üreterek bu mekana dahil olurlar. Mekanın üretiminin toplumsal ve zihinsel olarak kapitalist üretim biçiminde örgütlenmesi tartışması Lefebvre'in mekanın tarihselliğini mutlak mekandan soyut mekana diyerek sınıflandırdığı temeller üzerinden yürütülmelidir.

Mekan, dinamik bir yapı ve ilişki içerisinde sürekli olarak biçim ve nitelik değiştiren, başka ve başkalaşan mekanlara doğru akmakta olan ve dönüşen bir oluşumdur. Bu ilişkiselliği anlamak için Lefebvre'in kendi deyimiyle "gerileme-ilerleme" yöntemi (Lefebvre, 2014, s. 92) kullanılır. Bu yöntem var olan temel alınarak geçmiş biçimlerin

izini sürmek ve bununla birlikte ileriye dönük alternatiflerin olasılığını ortaya koyabilmek üzerinedir. Toplumsal ve zihinsel olan mekan ile mutlak olandan soyut olana ilerleyen mekanı Lefebvre'in bu yöntemi üzerinden mekanın ilişkiselliğini izlerken uğradığı uğraklar olarak öncelikle tanımlayabiliriz. Ancak bu mekan biçimlerine ulaşmadan önce Lefebvre bir doğal mekanın varlığından söz eder. Bu doğal mekan üretim biçiminin müdahalesi ile yok olmuştur. Bu noktada mekanın ilişkisellik içinde kavranması da mekanın her farklı üretim biçimi ile üretilmesi ve yeniden üretilmesinin tarihini izlemek mümkün olacaktır.

Lefebvre'e göre, mekan üretimin ve genişletilmiş yeniden üretimin alanıdır, bu alanın sınırları mevcut üretim biçimi içindedir ve bu üretim biçiminin mekansal özgünlüğü ile belirlenir. Yine Lefebvre'ye göre mekan, üretim biçimine hem sonuç, hem neden ve gerekçe olarak müdahale etse de, bu üretim biçimi ile birlikte değişir ve mekanın tarihini bu oluşturur. Yeni üretim biçimi önceden var olan, önceden şekillenmiş ve üretilmiş mekanı sahiplenmekte, düzenlemektedir. Bu bağlamda Lefebvre üretim biçimlerinin belirlediği ve üretim biçimlerinin genişletilmiş yeniden üretim çerçevesinde etkili olan bir mekanlar tarihine atıf yapar. Bu tarihin başlangıç noktasını da artık kaybedildiğini ve geri dönülemeyecek olduğunu düşündüğü yukarıda belirtilen doğal mekan kavramı ile tanımlar (Lefebvre, 2014, s. 115).

Doğal mekan üretim olgusunun ve üretim biçiminin müdahalesi ile mutlak mekana dönüşür. Lefebvre mutlak mekanı, kendi nitelikleri nedeniyle seçilmiş olan fakat kutsanmaları nedeniyle bu doğal nitelik ve özellikleri ortadan kalkan doğa parçalarından oluşur şeklinde tanımlar (Lefebvre, 2014, s. 143). Lefebvre'e göre mutlak mekanı yapanlar toplumsal üretimi ve yeniden üretimi örgütlemek için mekandan yararlanarak onu yönetenler yani rahipler, savaşçılar, katipler, hükümdarlar değildirler. Bu noktada mekanın üretiminin tarihi ile üretim biçimlerinin tarihi birbirlerine eş zamanlı ilerler. Lefebvre'in doğal mekan kavramı üzerinden doğa parçalarından oluşan fakat doğal mekana politik güçlerin yerleştiği ve doğal karakterin kaybolduğu politik mekan olarak mutlak mekan, tarihsel bir üretim biçimine atıf yapar. Bu anlamda da o atıf yaptığı üretim biçiminin kaderiyle bağlantılıdır. Mutlak mekan ilkel köleci toplumun mekanıdır.

İlkel köleci toplumun mekanı, mutlak mekan dönüşmeye başladığında dönüşen veya üretilen yalnızca mekan değil üretim biçiminin kendisidir de. Kan, toprak ve dil topluluklarının ürettiği dinsel ve politik mutlak mekandan tarihsel mekan doğar. Ancak

mutlak mekan kaybolmaz yeni üretim biçiminin mekanı tarihsel mekanda mekanın tortusu olarak, temsil mekanlarının dayanağı olarak varlığını sürdürür. Bu durum tortular arasındaki (diyakronik ile senkronik) ilişkinin gün ışığına çıkması anlamına gelir ve bu bağlamda hiçbir mekan tamamen yok olmaz, iz bırakmadan ortadan kalkmaz (Lefebvre, 2014, s. 182).

Feodal üretim biçiminin mekanı olarak tarihsel mekan somutluğunu birikimin yaşandığı yerlerde Lefebvre'e göre şehirlerde gösterir (Lefebvre, 2014, s. 81). Şehirler tarihsel mekan olarak bu anlamda mutlak mekan üzerinde yükselen ve birikimin mekanı ve tarihsel olarak yine belli bir üretim biçimine atıfla varlığını sürdürür. O üretim biçimidir ki, çözülüşü mekanın üretimi konusunda düzeyler arası kırılmaya yol açacaktır. Feodal üretim biçiminin kendi özgüllüğü ile kendi mekanını yaratır. Özgüllüğü onu izleyecek olan üretim biçiminden farklılığı ve sonraki üretim biçiminin mekan anlayışını da belirleyecektir. Feodalizmin özgüllüğü ve önümüzdeki alt başlıkta ayrıntılı olarak açıklanamaya çalışılacak olan kapitalizmden farklılığı siyasi zor ve onunla birlikte siyasi alan ve ekonomik zor ve ekonomik zor ile birlikte ekonomik alan birlikteliğinde kendini gösterir. Bu siyasi ve ekonomik zor birlikteliği hem mekanda hem de kişide somutlaştırarak düşünebilir. Toprak sahibinin/aristokratın mekanı/mülkü hem mekanda yaşayanlar için bir ekonomik mekandır ve buna bağlı olarak aristokrat ekonomik zoru elinde bulundurur hem de aristokratın imperium ve dominum² yetkileri ile siyasi bir mekandır bu siyasi mekan olma durumu aristokrata da siyasi zor yetkisini tanımıştır. Ortaçağ toplumunun feodal üretim biçimi ve bunun yerel görünüşleri ve özellikleri kendi mekanını yaratmıştır. Önceden oluşmuş mekanı sembollerin tortusu ve dayanağı biçimde koruyarak bunun üzerine yerleşmiştir. Şatolar, manastırlar, katedraller onun görünen noktaları oldu, bu mekan Batı Avrupa'da birikimin başlangıç mekanı oldu. Birikimin başlangıcı olma aynı zamanda ekonomik ve siyasal zorun ayrılma sürecinin de başlangıcını işaret eder. Bu başlangıç yeni bir üretim biçimi yani kapitalizmi; kapitalizmin meta dünyasını o dünyanın mantığını ve dünya ölçeğindeki stratejilerini, aynı zamanda da paranın ve politik devletin gücünü kapsayan soyut mekanı üretti (Lefebvre, 2014, s. 81). Bu soyut mekan tarihin öznesi, tarihsel mekanın merkezi olan şehri parçalamıştır. Kapitalist üretim tarzının piyasada şekillenen ekonomik zor ve devlette şekillenene siyasi zor ayrılığı üretim biçiminin mekanını üretirken aldığı biçimi de etkilemiştir. Bu da biçimsel bir düzey

² Imperium hükmetmek anlamını içinde barındırırken, dominum mülkiyete dairdir.

farklılığına sebep olmuştur. Bu düzey farklılığının ifadesini Lefebvre aşağıdaki gibi tarihselleştirir:

“Başlangıç, (evlerde, köylerde ve şehirlerde) birden fazla izi kalan bir döneme uygundu. Tarihsel olduğu söylenebilecek bu dönem boyunca soyut ilişkiler oluşur: Genelleşen mübadele değeri, gümüş ve altın sonra da sermaye. Bu soyutlamalar biçimlerini içeren toplumsal ilişkiler, ikili somut bir varoluş edinirler. Mübadele değerinin aygıtı ve genel dengi, para, para "parçası" içinde var olurlar. Fakat para kullanımının varsaydığı ve sonunda vardığı ticari ilişkiler, toplumsal olarak, ancak alana yansındıklarında var olurlar: ilişki ağları (yollar, pazarlar) ve hiyerarşiklermiş merkezler, şehirler. Her dönemde, merkezler (her birinin işleyişi) ile bütün arasında belli bir denge varsaymak gerekir. (...) Bu, temel faaliyetin, yani mekan üretiminin bir içerimi ya da sonucudur” (Lefebvre, 2014, s. 142).

Doğal mekan, mutlak mekan ve tarihsel mekan şeklinde ilerleyen mekanın üretiminin tarihi bu noktada kendini soyut mekana bırakırken soyut mekanın içerisinde şekillendiği ve her üretim biçiminde farklılaştığı vurgulanan; algılanan, tasarlanan ve yaşanan üç momentli bir toplumsal ve zihinsel mekanlar üretilir. Toplumsal ve zihinsel mekanların özgüllüğü üretildiği üretim biçiminin özgünlüğü yani siyasal ve ekonomik zorun ve alanların ayrılığı ile belirlenir. Bu belirlemeye rasyonalitenin kapitalist toplumun tüm farklılaştırmalarında (piyasa/devlet) başat rolü üstlenmesinde de kendini gösterir.

Toplumsal mekan, kapitalist toplumun yeniden üretim ilişkilerini kapitalizmin toplumsal işlevlerine uygun yerler atfederek içerir. Kapitalist toplumun, kapitalist üretim biçiminin ürettiği toplumsal mekan düşünceye olduğu kadar eyleme de aygıt olarak hizmet ettiğinden bir üretim aracı olmanın yanında, bir denetim dolayısıyla tahakküm ve güç aracıdır. Toplumsal mekan toplumun fakat kapitalist toplumun mekanıdır. İnsan, her özne kendini tanıdığı ya da yitirdiği dolayısıyla yararlandığı ya da değiştirdiği bir mekanın içine yerleşir. Bu anlamda yitirilen, yararlanılan, değiştirilen mekanlara karşılık gelen; yitirilen doğal mekan, mekan temsilleri ve temsil mekanlarında yararlanılan mutlak mekan, kapitalist üretim tarzının üzerinde yükseldiği değiştirilen tarihsel mekan, toplumsal mekanın üretiminin izlediği çizginin aşamalarını oluşturur.

Kapitalist üretim biçimi çerçevesinde bir mekan üretimi mekanın parçalanması fakat aynı zamanda da homojenleşmesi sürecini de içerir. Bu durum mekanı, tıpkı kapitalist üretim biçimi içinde meta haline gelen ürünlerin tekrarlanabilen ve yeniden üretilebilen niteliğine indirger (Gottdiener, 1993, s. 132). Bu bağlamda Lefebvre’in hem mekana hem

de üretime dair kavramsallaştırması ve bu kavramların içeriğine dair önermeleri özgül üretim biçiminin özgün mekanını anlamak açısından başat öneme sahiptir. Lefebvre üretimin anlamını genişlettiği gibi, mekanın anlamını da genişletmiştir. Lefebvre mekanın kapalı, statik ve sınırları belirlenmiş bir çerçevede tanımlayan bütün yaklaşımları eleştirmiştir. Evet, mekan bütün faaliyetlerin gerçekleşmek zorunda olduğu bir alandır ama bundan fazlasıdır. Mimarlık, insan yoğunluğu ve yerel ilişkiler mekana dair neler yapılabileceğine dair bir kuvveti içinde barındırır. Bu kuvvet mekana dönük maddi ve fiziksel düzenlemeleri ifade etmekle birlikte yalnız değildir mekana yönelik iradi olanın davranışlarını etkileyen semboller ve stiller de Lefebvre için önceliklidir. mekan coğrafi yapının, inşa edilmiş çevrenin, sembolik anlamların ve gündelik yaşamın rutinlerinin bir bütünsel birlikteliği anlamını taşır. Bu bağlamda mekana ve üretime dair tartışma üretim biçimi temelinde çok düzeyli bir tartışmayı bir diğer ifade ile üretim biçiminin mekanda örgütlenen ve somutluk kazanan toplumsal formları temelinde bir tartışmayı gerektirir.

Kapitalist üretim biçimi mekanın tarihselliğinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu bağlamda izleyen bölümde kapitalist üretim biçimi kendi özgün oluşumsallığı temelinde açıklanacak ve kapitalist üretim biçiminin mekanda somutluk kazanan toplumsal formları olarak kısaca ifade edilen piyasa ve devlet mekanın toplumsal ve zihinsel üretimi özelinde tartışılacaktır.

2.2. Kapitalist Üretim Biçimi ve Mekan

Üretim her zaman bir süreç ve tarihsel olarak yerleşen, belirli biçim içinde var olan bir nitelik gösterir. Üretim kavramı tanımı gereği zorunlu olarak insan emeği kullanır ve bir malın işlenmesini sağlar. Zorunlu olarak insan emeğine içsel olan üretim süreci toplumsal bir nitelik taşır. Üretim hem toplum içinde yaşayan bireylerin hem de toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında üretimdir. Dolayısıyla, genel olarak üretimin sözünü etmek için, ya üretimin değişik aşamalarında gelişmesinin tarihsel sürecini izlemek, ya da belirli bir tarihsel dönemin ele alındığı belirtilmelidir (Marx, 1979, s. 247-248).

Üretim, sürecin tarihselliğine, bir diğer ifade ile üretim biçimine bağlıdır ve bu nedenle her farklı üretim sürecinde farklı nitelikler taşır. Üretim biçimini tanımlamak gerekirse toplumun sürdürülebilirliği için gerekli olan ürün ve hizmetlerin tarihsel olarak koşullandırılmış biçimi şeklinde ifade edilebilir. Yani üretim biçimi, belirli bir toplumsal

ihtiyacı giderecek şu ya da bu malın yaratılması tarzını, yani insanların maddi hayatlarının toplumsal üretimi dolayısıyla girdikleri nesnel ilişkileri gösterir (Bouvier-Ajam, İbarrola, & Pasquarelli, 1988, s. 377).

Bir üretim biçimi sadece teknoloji değildir; üretken faaliyetin toplumsal düzenidir ve sömürü biçimi bir iktidar ilişkisidir (Wood, 2008, s. 43). Bu bağlamda üretim biçimi hem “ekonomik” hem de “ekonomik olmayan” alanlarda kendini gösterir. Üretim biçimi hem ekonomik hem de ekonomik olmayanı düzenlemesi ile bütünsel bir nitelik taşır. Bütünsel niteliğini üretim biçimi kendi toplumsallaşma biçiminde bir diğer ifade ile toplumsal formlarında gösterir.

Üretim biçiminin bütünsel niteliği hem ekonomik hem ekonomik olmayanla yani ekonomik olan ve siyasal olanla belirlenir. Bu belirleme bu toplumsal alanların içeriğini, sınırlarını ve içeriğin hareket ettiği ve işlev gösterdiği mekanı da ortaya koyar. Bu bağlamda üretim biçimine dair her tartışma bu üretim biçiminin toplumsal formlarına yani ekonomik olan piyasaya siyasal olan devlete ve bu formların işlev gösterdiği mekana dair bir tartışmadır. Bu tartışmalar her zaman üretim biçiminin tarihsel koşulları bağlamında yürütülmelidir.

Her üretim, belirli bir toplum biçiminin çerçevesi içinde ve onun aracılığıyla doğanın birey tarafından mülk edinilmesidir (Marx, 1979, s. 251). Üretimin bu tanımı farklı üretim biçimleri için farklı mülkiyet biçimi ve farklı toplumsal ilişkileri peşi sıra getirir. Bu bağlamda mülkiyet biçimini belirlemek üretim biçimini belirlemek anlamına gelir. Mülkiyetin biçiminin belirlenmesi, üretim biçiminin hareket ettiği mekanın da tanımlanmasının koşuludur. Bu bağlamda mülkiyete ve üretim biçimine dair her açıklama farklı üretim biçimlerinde farklı nitelik gösterir. Bir diğer ifade ile kapitalist üretim biçiminin mülkiyet ve mekan rejimi diğer üretim biçimlerinin mülkiyet ve mekan rejimlerinden farklıdır ve kapitalist üretim biçiminin toplumsallığına özüdür. Kapitalist üretim biçiminin mülkiyet ve mekan rejimi mutlak ve özel mülkiyet biçimi olarak tanımlanabilir. Kapitalist üretim biçimi sadece özel değil aynı zamanda, üreticilerin toprak kullanımı üzerindeki düzenlemelerini ve kısıtlamalarını da ortadan kaldıran mutlak bir mülkiyet biçimidir.

Kapitalist üretim biçiminin mülkiyet ve mülkiyetin somutlaştığı mekan rejiminin bu kendine özgü yönü ekonomik ve siyasal alanların ayrışması temelinde gözlemlenir. Ekonomik ve siyasal olanın ayrışması kapitalist üretim biçimi öncesi üretim biçiminden yani feodal üretim biçiminden farklılaşmada kendini gösterir. Her üretim biçimi bir önceki üretim biçiminin toplumsallığını kırarak ortaya çıkar. Bu bağlamda kapitalist üretim biçimi de feodal üretim biçiminin olgunlaşması değil fakat dönüşümü olarak ele alınmalıdır. Toplumsal üretim biçiminde yaşanan dönüşüm; mekanda, toplumsal alanlarda ve mülkiyette yaşanan dönüşüm anlamına gelir. Dönüşümün gerçekleştiği yer mülkiyet biçimi ve bu mülkiyet biçiminin somutluğu olan mekan ve mekanda hareket eden toplumsal formlar, piyasa ve devlet, temel kavramsal araçlar olarak ortaya çıkar. Feodalizmden kapitalizme geçiş üretim biçimindeki bir değişiklik ile ilgilidir ve feodalizm ile kapitalizm birer tarihsel kategori, sosyo-ekonomik yapının birer aşamasını belirtirler (Takahaşi, 1970, s. 75). Bu bağlamda feodalizmden kapitalizme geçiş olgusu yalnızca ve sadece ekonomik ve siyasal eylemin hareket edeceği alanı yani mekanı belirleme sorunu değildir aynı zamanda üreticilerin ve mülkiyet ilişkilerinin varlık biçimindeki değişikliğin tespiti.

Feodal üretim biçimi, üreticiler ve mülk sahipleri arası tarihsel bir araya geliş ve ilişkidir. Feodal üretim biçimi, siyasal zor ile mülkiyet biçiminin ve bununla birlikte üretim örgütlenmesinin örtüşmesi olarak tanımlanabilir. Üretimin örgütlenmesinde feodal üretim biçimine özgü yön, üreticilerin mülksüzleştirilmiş olmamaları bir diğer ifade ile üreticilerin geçim araçlarına, yani üretim araçlarına doğrudan ulaşabilmeleridir. Bu, üreticilerin üretim araçları karşısında zilyetliğe sahip olduğu bir durum yaratır ve üreticilerin üretim araçlarına ve toprağa doğrudan erişim içinde oldukları anlamına gelir. Doğrudan erişimin niteliği feodal üretim biçiminin koşullarında bir zorunluluk içerir. Bu zorunluluk üreticinin doğrudan siyasi-hukuki zorlama yoluyla sömürülmesidir (Dobb, 1970, s. 58). Siyasi ve hukuki zorlama yoluyla sömürülme ekonomi dışı sömürü anlamına gelir. Ekonomi dışı sömürü üreticilerin ekonomik nitelikli yollar dışında üretim sürecinin bir parçası olmaya zorlama ve üreticilerin geçimlerini sağlamak için bu duruma mecbur olmaları anlamını taşır. Bu durumda üretim biçiminin üretici olmayan sınıfı yani toprak sahibi sınıf feodal üretim biçiminde üretici sınıfı ekonomi dışı zor ile üretimin örgütlenmesine koşular. Feodal üretim biçiminde toprak sahibi, aristokrasinin üretime, üretim sürecine bir katkısı ve ekonomik müdahalesi gerekmez. Aristokrasinin varlığı feodal üretim biçiminde, feodalizmin yapısal karakteri gereğidir ve dışsal bir nitelik ile tanımlanabilir. Bu durum

aristokrasinin ekonomi dışı araçlarla üretim sürecine ve temelde üreticinin kontrolüne sahip olması anlamındadır. Aristokratın siyasi, hukuki ve askeri işlevleri aynı zamanda üretimin örgütlenmesinin ve artık ürüne el konulmasının araçlarıdır (Wood, 2008, s. 55). Feodal üretim biçimine bu bağlamda siyasi alanın ve ekonomik alanın ve bu toplumsal formların birlikteliği ile oluşan mülkiyet rejimi denebilir.

Feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçiş aşamasında sorulacak soru bu noktada feodal üretim biçiminde birliktelik temelinde üretim biçimini sürdürülebilir kılan siyasi alan ekonomik alanın kapitalist üretim biçiminde neden ve nasıl ayrıldığı ve bu ayrılığın yarattığı toplumsal formların, piyasa ve devletin, hangi mekanda nasıl örgütlendiğidir. Ekonomik alan ve siyasi alan ayrılığı kapitalist üretim biçiminin diğer üretim biçimlerinden özgüllüğünü ortaya koyar ve kapitalist üretim biçimine özgü kavramsal araçları ve bu kavramsal araçların içinde işlev kazandığı mekanı anlamlı kılar.

Mekan nedir sorusunun cevabını ararken yürütülen tartışmada mekanın varoluşsal önceliği konusu merkeze çekilmişti. Bununla birlikte mekanın varoluşsal önceliği, sınırları belirlenmiş ve toplumsalın hareket edeceği mekanın da önceliği anlamına gelir. Bu sınırları belirlenmiş olma, kapitalist üretim biçiminin bir anlamda tanımsal ayrılığı olarak ifade edebileceğimiz ekonomik alan ve siyasi alan ayrılığının da sınırlarını ve hareket edeceği alanı ortaya koyar. Mekanın önceliği bu bağlamda hangi üretim biçimi söz konusu olursa olsun toplumsal olanın hareket edeceği alanın ve sınırlarının belirlenmesi demektir. Bununla birlikte üretimin örgütlenmesinde kapitalist üretim biçimine özgü olan bu tanımsal ayrılık ekonomik olana ve siyasi olana özgü kurumsal sınırlamalar da ortaya koyar. Kurumsal sınırlamalar mekanın önceliği konusu göz önüne alındığında bir yapısal bütünlüğe sebep olur. Yapısal bütünlük bu bağlamda hem coğrafi olarak bir bütünlüktür hem de üretim biçiminin ve üretimin işleyişine dair bir bütünlüktür. Üretim biçimi temelinde örgütlenen üretim, sınırları belirlenmiş coğrafi alanda kendi toplumsal formları ile hareket eder fakat bir mekanda ve o mekanı örgütleyen ya da bir diğer ifade ile o mekanı üreten üretim biçimi temelinde bütünsellik kazanır.

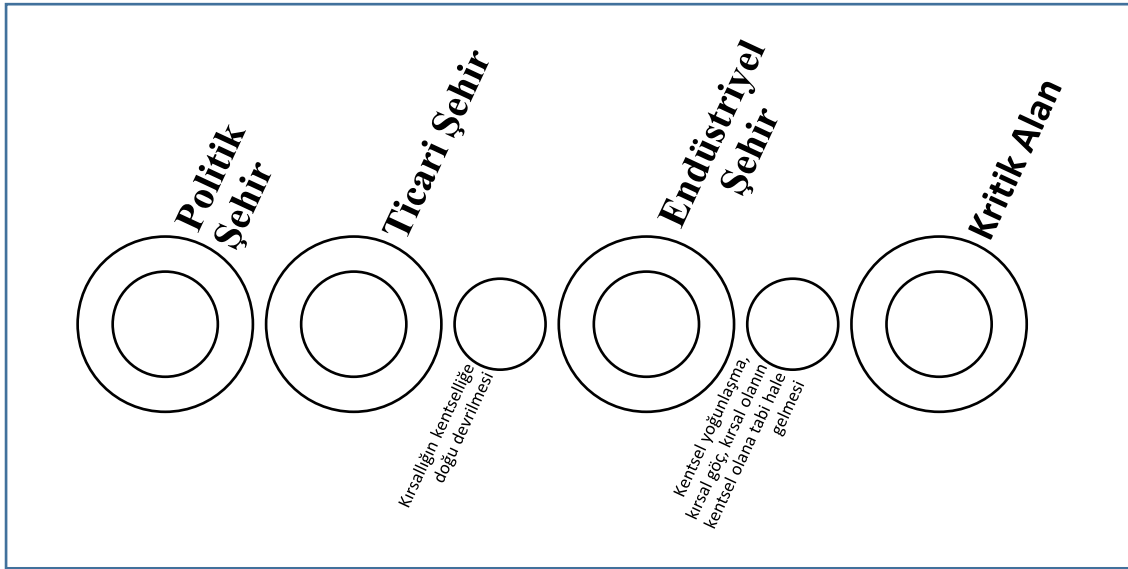
Bütünsellik kazanan bu kurumsal ayrışmanın sonucunda toplumsallık kazana üretim biçiminin mekanı kendini bir başka somutlukta gösterir. Bu somutluğu kent olarak tanımlayabiliriz. Bir somutluk olarak kent Lefebvre için bir eksen anlatır (Lefebvre, 2013, s. 12). Bu eksen, kentleşmenin hiç olmadığı durumdan (saf doğa, elementlere bırakılmış

toprak), sürecin tamamlanmış haline kadar gider. Kentin bu eksenlerle ifade edilen niteliği ikili bir özellik gösterir mekansal ve zamansal olma. Mekan nedir konusunda vurgulanan mekansal olanın önceliği ve zamansallığın tarihselliğinin somutluğu bu noktada karşımıza çıkar. Bu kentin ya da daha geniş bir ifade ile mekansal olanın önceliği ile birlikte zamansallığın ya da tarihselliğin ifadesi bir üretim biçiminden bir diğer üretim biçimine giden süreçte ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerdir. Tarihsellik feodal üretim biçiminin mekanından kapitalist üretim biçiminin mekanına doğru yaşanan değişim ve dönüşümlerdir. Bu değişim ve dönüşümün somut ifadesi mekanın somutluğu olan kentte yaşanan değişim ve dönüşümdür. Lefebvre bu değişim ve dönüşümün ifadesini Kentsel Devrim kitabında kentin eksenle ifade edilen niteliği üzerinden ilk çağlardan itibaren günümüz kapitalist üretim biçimine taşıyarak ve dönemsel kırılmaları yani bir diğer ifade ile üretim biçimi değişikliklerini belli kent tipleri ile ifade ederek tarihselliği ortaya koymuştur (Lefebvre, 2013, s. 19). Bu tarihsellikte kent kavramına özel bir nitelik atfetmekte ve kent kavramını bu tarihsellikte üretim biçimleri temelinde şekillenen ya da onun tanımlamasıyla üretilen şehirden ayırarak kullanır. Bu bağlamda kent ulaşılabilecek olan kent toplumu anlamına gelir.

“Kent toplumuna farklı girişler, bu farklı başlangıç noktalarının içerdikleri ve sonuçları, kent olgusu veya kent hakkındaki sorunsalın parçasını teşkil eder. Şehir kelimesinden ziyade bu son kelimeleri kullanmak tercih edilmelidir, zira şehir kelimesi tanımlı ve nihai bir nesneyi, bilimin sunduğu objektif bir nesneyi tanımlıyor gibidir, teorik çalışma ise öncelikle bu nesnenin eleştirilmesini ve virtüel ya da mümkün nesneden çok daha karmaşık bir kavramın oluşturulmasını gerektirir. Bir başka deyişle, bu perspektifte bir şehir bilimi (kent sosyolojisi) değil, küresel sürecin ve onun sonunun oluşumunun bilinmesi söz konusudur. Bu nedenle kent toplumu, şimdiki zamanın gerisinde olan tamamlanmış bir gerçeklik olarak değil, aksine bir ufuk, aydınlık bir virtüellik olarak tanımlanır” (Lefebvre, 2013, s. 20-21).

Lefebvre Kentsel Devrim çalışmasında tarihsellik savı ile kentselin özüne ulaşma çabasıdadır. Bu çerçevede, toplumun bir bütün halinde kentleşmesi olgusundan bahseder. Kent Lefebvre'e göre yalnızca yapıları bir çevreden oluşmayıp, kapitalist üretim biçiminin gelişmenin öznesidir de. Bu tartışma mekanda kapitalizmin bütün ilişkilerini yeniden üretilmekte ve kentsel mekanın düzenlenmesi yoluyla kapitalist üretim biçimi sürdürülebilir olmakta bir diğer ifade ile gelişebilmektedir. Lefebvre, kent toplumu kavramını sanayileşmeden doğan toplum anlamında kullanmıştır. Bu bağlamda kent toplumu, tarımsal üretimi emen veya onun üzerinde hakimiyet kuran bir sürecin sonunda inşa edilen toplum anlamına gelmektedir (Lefebvre, 2013, s. 8). Bu anlamıyla kent

toplumu Lefebvre'e göre, yalnızca kesintiye uğramış toplumsal dönüşümlerin mirası olan eski kent formlarının parçalandığı bir sürecin sonunda ortaya çıkabilir. Bu durumu başka bir biçimde ifade etmek gerekirse kent toplumu, geçmişten gelen ve değişim, dönüşüme uğramış üretim biçimlerinin bir mirası olarak ortaya çıkan bir niteliği de içsel olarak taşır.

Şekil 2.1. Politik Şehirden Kritik Alana.

Mekansal ve zamansal olan kente dair eksen politik şehirden kritik alana yani kentsel toplum ihtimaline doğru bir eksen olma anlamını taşır. Lefebvre kentsel toplumu bir virtüellik olarak tanımlamakla, kentsel topluma geçişi, şehirden kente doğru bir geçişi ve yeni bir üretim biçimine doğru bir değişim ve dönüşüm sürecini de tanımlar. Her üretim biçimi kendi toplumsallığını üretmekle birlikte bu toplumsallığın mekanını da ürettiği vurgulanmıştır. Her toplumsallığın farklı mekanının somut görünümüleri Lefebvre'in kuramsallaştırmasında politik şehir, ticari şehir, endüstriyel şehir olarak gözlemlenir.

Tarihsel geçişleri ifade eden farklı şehir tipleri içinde ticaret şehrinin insanları yani senyörler ve burjuvalar bütünüyle politik olan iktidarları, etkiyi, prestiji ve mekanı almaya çalışmıştır, onları uzlaşıya zorlamış ve onlarla birlikte güçlü bir kentsel birliğin inşasına girişmiştir (Lefebvre, 2013, s. 16). Bu inşa sürecinin bir diğer ifadesi feodal üretim biçiminin mekansal örgütleniş sürecidir. Bu süreçte ticari sermayenin büyümesi, pazarın varlığından ayrı tutulamaz. Ticaret şehri, politik şehre eklenmiş ve kendi yükselen pazarını da peşi sıra üretmiştir. Feodal üretim biçiminin değişimi ve dönüşümü süreci bu bağlamda Lefebvre'in kentsel eksene koyduğu ticari şehirden endüstriyel şehre evrilme sürecidir.

Süreç şehir tipinden önce gelir. Mekan üretim biçiminin değişimi ile birlikte yeniden üretilir ve yeni üretim biçiminin mekanı kendini endüstri şehrinde somutlar. Endüstri şehrinin ya da çalışmamız genelinde vurgulanacak olan kapitalist üretim biçiminin mekanının temel üretici noktası, kentsel gerçekliğin ortadan kalktığı veya kesintiye uğradığı şehirde gözlemlenir. Bu durum yeni bir toplumsallığı oluşması ve bu toplumsallığın formlarının ve formların hareket ettiği mekanın oluşması demektir. Kapitalist mekan öncelikle enerji kaynaklarının, hammaddelerin ve emek rezervlerinin yakınlarında yerleşiklik kazanır (Lefebvre, 2013, s. 18). Kapitalist üretim biçimi doğası gereği önceden var olan şehirleri kazanır veya yeni şehirler inşa eder. Endüstriyel olan bu anlamda kentsel olanın sınırlarını belirler.

Endüstriyel olan ile kentsel olanın kaynaşması, ikincisinin ilkinin eylemler hiyerarşisi içinde tabi hale getirilmesine, bunun bir etki, bir sonuç, bir araç olarak düşünülmesine yol açar (Lefebvre, 2013, s. 43). Ortaya çıkan sonuç Lefebvre'e göre sözde bir kent kavramı, yani şehircilik, sanayi rasyonalitesinin uygulanması, kent rasyonalitesinin tasfiye edilmesidir. Dolayısıyla zor geçiş, ampirik olduğu kadar ve ondan ziyade, metodolojik ve kurumsaldır. Mekanın üretiminde mekan üretim biçimine ait olduğuna ve onun tarafından üretildiğine dair tartışma bu sebeptir. Kapitalin ürettiği mekanın en temel niteliği çelişik olmasındadır. Lefebvre'e göre, kapital, yalnızca araçsal, nesneleşmiş bir mekan üretmez. Kapitalin gerçekliğinde mekan, tıpkı para ve metalar gibi somutlaşan soyutlamalardan biridir (Kurtar, 2016, s. 100). Üretim biçimlerinin dönüşüm süreci içerisinde mekan kendisini ortaya koyar ve bu Lefebvre için, ikili bir biçimde olagelmıştır: bir politik mekan, stratejilerin yeri ve objesi olma ve bu objeyi, tahakküm altına alma (Lefebvre, 2013, s. 45).

Kapitalist üretim biçiminin doğası gereği sürekli pazar arayışı, üretim biçimini, daha da genişlemeye itmektedir bu durumun sebebi, kapitalist üretim biçiminin toplumsallaşma biçimidir. Bu toplumsallaşma biçiminin etkisiyle mekan, yıkılan çünkü yeniden üretilecektir ve bununla birlikte tahakküm altına alınan bir nitelik gösterir. Kapitalizm açısından mekanı belirleyen temel faktör, onun nicelleştirilmesidir. Mekan olgusu nicelleştirilerek bir hesap birimi haline geldiği ölçüde, karlılığından söz edilebilir ve kapitalist üretim biçimi açısından anlam kazanacaktır (Şenel, 2016, s. 4).

Lefebvre, mekansal olanı bir eksene koymakla birlikte mekanın bütünselleştirici ve ortak birleştirici alan olma niteliğini de ifade eder. Bu noktada kapitalist üretim biçiminin tanımsal ayrılığı olarak belirlediğimiz ekonomik alan siyasal alan ayrılığının kurumsallığı Lefebvre'in kentselliğe doğru ekseninde ticari şehirden, endüstriyel şehre doğru dönüşümün tarihselliği olarak ortaya çıkar. Tarihselliğin toplumsal ifadesi ekonomik olanın ve siyasal olanın farklılaşmasıdır.

Ekonomik alanın farklılaşması artı değere el koyuşu ve işgücünün kullanım alanının özelleşmesine sebep olmuştur. Üretim “özgür” üreticiler arasındaki sözleşme ilişkisinin konusu haline gelmiştir. Bu sözleşme ilişkisi üreticiyi özgür kılarken bir yandan da üretim araçlarından özgür ve yoksun kılmıştır bunun nedeni kapitalist üretim biçiminin özgüllüğünün temelini oluşturan mutlak özel mülkiyet hakkıdır. Kapitalist üretim biçimindeki özgüllük ekonomik alanın farklılaşması ve özelleşmesidir. Ekonomik alanın farklılaşması ve özelleşmesi siyasi alanı kapitalist üretim biçiminin ilişkilerinin dışında bir konuma taşımaz. Kapitalist üretim biçiminin özgün ve özgül yönünü teşkil eden mutlak özel mülkiyet, siyasi alanın baskılama anını gerekli kılar (Sızan, 2016, s. 25). Ekonomik alanın farklılaşmış ve ayrılmış olması, ekonomik alanın kendine ait hukuki ve siyasi içeriğe sahip olmasına neden olmuştur. Bu anlamda mülkiyet yapısı, üretimin yürütülme düzeni olarak sözleşme ilişkileri ve üretime dair bütünsel yasal düzenlemeler, kapitalist üretim biçiminin yapısal bütünselliğinin sürdürülebilirliği ve sürekliliğine dair koşullardır.

Kapitalist üretim biçiminin örgütlenmesi zaman alan bir süreçte, bir kısım siyasi zorun, ekonomik zora dönüşmesi ve bu ekonomik zora dönüşmüş alanın ayrı özgül biçimde konumlanmış olmasıyla gerçekleşmiştir. Kapitalist üretim biçimi yalnızca uzmanlaşmış ve özelleşmiş bir ekonomik alanı ve sadece ekonomik bir artı değere el koyuşu değil; aynı zamanda özelleşmiş ve bu bağlamda kurumsal olarak ayrılmış bir siyasal alanı tanımlar. Kapitalist üretim biçimi, siyasi olanın, siyasi eylemin ve siyasal alanın özel niteliği ile özgülleşir (Sızan, 2016, s. 12). Kapitalizmin bu özgüllüğü, siyasi zoru, artı değere el koyuşun örgütlenmesinden dışlamış ve üretim ilişkilerine dışsal ancak yapısal bütünsellik çerçevesinde dolaylı müdahale eden bir konuma getirmiştir.

İzlenen tarihsellikte üretim biçimi kapitalist niteliktedir ve özgüllüğünün vurgulanması amacı aynı şekilde heterojenliğin ya da ekonomik ve siyasal alan kurumsal ayrışmanın tespit edilmesi üzerine olduğu kadar, kapitalist üretim biçiminin bütünsel

sürekliliğinin ayrışan alanlarının toplumsal formlarında nasıl gözlemlendiği ve bu kurumsal ayrışmanın işlerlik kazandığı alanın yani kapitalist mekanın nasıl şekillendiğidir.

Marx'ı kapitalizm betimlemesinde öncül kılan onun argümanın da temelini oluşturan kapitalizmin özgüllüğündeki ısrarıdır. Bu ısrar; kapitalizmin çok özgül tarihsel koşullarda tarihsel bir mekanı olduğu anlamına gelir. Bu anlamda kapitalizm üretim biçimi özelinde kaçınılmaz bir mekanı vardır. Kaçınılmaz mekan tarihseldir. Kapitalizmin özgüllüğü ekonomik ve siyasal alan farklılaşmasında şekillenmekle birlikte özgünlüğü evrensel olmamasında tek ülkede ortaya çıkan niteliğinde kendini gösterir. Kapitalizm bir kez oluşumsallığını sağladığında, kapitalist üretim biçiminin zorunluluklarını dünyanın geri kalanına da dayatacak biçimde ilerler, ancak bu noktada izleyeceği çizgi ilk oluşumsallığı anından farklı olacaktır. Dolayısıyla kapitalist ekonomiye daha sonraki hiçbir giriş daha öncekilerle aynı olmadığı, zira hepsi daha büyük ve giderek daha çok uluslararasılaşan kapitalist bir sisteme tabi oldular (Wood, 2003, s. 83). Her farklı kapitalizmin izleyeceği yol farklılaşan nitelikler göstermekle birlikte bir üretim biçimi olarak kapitalist üretim biçimi, içeriksel özgünlüğünü bu her farklı kapitalizme taşır. Bu taşıma onun belirli niteliklerinde farklılıkları beraberinde getirir ancak içeriği yani üretim biçiminin soyut düzlemdeki niteliğini etkilemez. Soyut düzlemdeki bu niteliksel devamlılık toplumsal formları tanımlar. Toplumsal formların tanımlaması bu formların hareket edeceği mekanın da tanımlanması demektir. Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile oluşum anı arasındaki farklılık bu farklı kapitalizmleri de farklı tanımlamamız gerekliliğine sebep olur. Bu bağlamda tartışma kapitalist toplumsallığın bütünleşmesinde sonraki bölümlerde tartışılacak formların etkinlik düzeyleri incelenmelidir. Kapitalizm kendine özgü bir mekan anlayışı yaratmış ve bunu bütün dünyaya yaymıştır. O halde, kapitalizm, zaman ve mekan üzerinde egemenlik kurarak işlemektedir. Sermayenin aldığı yeni biçimler ve akışkanlık hali, her türlü mekanın yapısında dönüşümlere yol açmıştır (Şenel, 2016, s. 3). Kapitalizmin yaygınlaşması farklı kapitalizmlerde farklı toplumsal bütünleşme dinamikleri ortaya çıkarmakla birlikte mekanın üretiminde de farklı formların işlevlerin ve aktörlerin öncelikli olmasına sebep olmuştur. Mekan bu noktada bütünleşmenin sağlandığı alan olmakla birlikte kapitalist üretim biçiminin formlarının mekan üretiminde ne düzeyde etkin olduğu alanı da ifade eder. Mekanda olan şeyler kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları ve bu formların aktörleridir, mekanda açığa çıkan eylem ise bu aktörlerin form adına yerine getirdiği işlevler olur. Kapitalist üretim biçiminin özgüllüğünde bu toplumsal formlardan ilki ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasadır.

2.3. Ekonomik Alan ve Tasarlanan Mekan

Kentler ve kentsel yaşam yalnızca ulusal ekonomik modellerin ürünü değil, aynı zamanda uluslararası ekonomik yapı ile de bağlantılıdır (King, 1991, s. 216). Bu bağlamda mekan, kent ve kentsel olan tartışma konusu ise bu alanlarda gerçekleşen ekonomik faaliyetler bir diğer ifade ile üretim biçiminin iş görme yöntemleri alanın yapısını etkiler. Bu nokta alanın çizilen sınırları içindeki ekonominin etkili olması ile birlikte çizilen sınırların dışındaki ekonominin de etkili olması ile tanımlanmalıdır. Ekonomik yapı, ekonomik faaliyetler, kapitalist üretim biçimi özelinde piyasanın oluşumu ile tanımlanır. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışı belli bir tarihsellikte tek bir ülkenin sınırlarında başlamakla birlikte, bölüm içinde ilerleyen aşamalarda vurgulanacağı gibi, üretim biçiminin yaygınlaşması temelinde birçok farklı sınırlandırılmış mekanın ekonomik yapısını değiştirici ve dönüştürücü niteliği içinde taşır. Bu nedenle tek bir ülkede piyasanın oluşumunun mekanın üretimine katkısı olmakla birlikte kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile Piyasa olarak ifade edebileceğimiz sınır aşan bir ekonomik yapının etkisi de mekan üretiminde öncüdür. Bu özellikle öncül ilk kapitalist Britanya örneğinden farklılaşan farklı kapitalist üretim biçimleri için geçerlidir.

Siyasal alan, ekonomik alan tanımlamasıyla özgüllüğünü ifade ettiğimiz kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasa, aktörlerin ve ekonomik ilişkilerin ortak özelliklerini ifade ettiği ve eylemde bulunduğu rasyonel soyutlamadır. Ekonomik alanın toplumsal formunun özü kapitalist üretim biçiminin bütünselliği çerçevesinde olgular ve nesneler arasındaki ilişkiler biçiminde var olan toplumsal ilişkiler olmalarında yani üretim biçiminin sınırlılıklarına tabi olmalarındadır. Kapitalist üretim biçiminde ekonomik alanın farklılaşması; üretimin ve bölüşümün artı değerinin elde edilmesi ve bölüştürülmesi anında ayrılması, bununla birlikte ekonomik alanın özelleştirilmesiyle zora dayanmayan ve siyasal olmayan bir nitelik kazanması anlamına gelir. Bir başka deyişle, kaynakların ve emeğin toplumsal tahsisi, kalıtsal görev, özel ya da dini yükümlülük yoluyla değil piyasa mekanizması üzerinden sağlanır (Patriquin, 2012, s. 19). Piyasa mekanizması olarak adlandırılan bu soyutluk kapitalizmin ekonomik alanının toplumsal formu olarak yer alır ve bu bağlamda işlerlik kazanır.

Piyasa formunun varlığı ekonomik bütünleşmenin varlığı ile mümkündür. Bu ekonomik bütünleşme kapitalist üretim biçiminin özgün bir diğer ifade ile ilk oluşumsallığı

temelinde İngiltere ulusal pazarının kurumsallaşması yani Britanya kapitalistleşmesi üzerinde temellenmiştir. Kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanının toplumsal formu olarak piyasa bu bağlamda öncelikle “büyük ve bütünleşmiş yurtiçi ekonomi (Wood, 2012, s. 129)” anlamına gelmektedir. Sınırları belirlenmiş alanın mekan olarak üretilmesi bu bağlamda büyük ve bütünleşmiş yurtiçi ekonominin oluşması ile mümkündür. Sınırları belirlenmiş alanın mekan olarak ortaya çıkışı, ulusal ekonominin yoğunlaşan niteliği ve öncelikle temel tüketim mallarının bu yoğunlaşan ulusal piyasada dolaşır hale gelmesine dayanmaktadır. Temel tüketim mallarının ulusal ekonomiyi piyasa mekanizmasına doğru dönüştürücü niteliği alanın kapitalist üretim biçiminin mekanı olarak niteler. Temel tüketim mallarının ulusal ekonomide bu dönüştürücü niteliği bu malların üretiminde yaşanan değişim bir diğer ifade ile mülkiyet biçiminde yaşanan değişimle ortaya çıkmıştır. Bu değişim feodal mülkiyetten, feodal üretimden, kapitalist mülkiyete ve kapitalist üretim biçimine geçiştir.

Toprak mülkiyetinde yaşanan değişim, üretilen malların niteliğini üretimin amaç ve niteliğini belirlemekle birlikte bir yandan da dolaşıma gireceği mekanizmanın niteliklerinde de dönüşüme sebep olmuştur. Ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasa; özellikle yiyecek ve kumaş başta olmak üzere, kendileri için bunları üretmeyen ve sayıları giderek artan nüfusun talebine dayanan bir nitelik göstermeye başlamıştır. Bu bağlam üzerinde piyasanın hareket tarzını belirleyen nitelikler de **üretkenlik** ve **rekabet zorunluluğu** temelinde belirlenmiştir. Piyasa, artık mal dolaşımının aşağı yukarı basit dairesel bir mekanizması olmaktan çıkıp, belirgin toplumsal ilişkiler çerçevesinin içinde kendi kendini besleyen ekonomik büyümenin itici gücü olmaktadır (Wood, 2012, s. 133). Bütünleşik piyasa yapısı iş gücünün hareket eder hale gelmesi ve üretimin niteliğinin değişmesi ile mümkün olmuştur. Bu sürecin sonucu üretilen nesnelerin bu bütünleşmiş piyasada meta haline gelmesidir.

Meta üretiminin toplumsal bir ilişki halini alması kapitalizmin ekonomik formunun yani piyasanın büyük, bütünleşmiş ve genelleşen bir niteliğe sahip olması, homojenleşmiş ulusal niteliği ile ilgilidir. Bu durum, mekanın ekonomik somutluğunda zorunlu ilişkiler üretir. Ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasanın yarattığı bu zorunluluk niteliği piyasaya bağımlılığı da beraberinde taşır. Bu bağımlılık “piyasa yasalarına” bağımlılık anlamında bir bağımlılıktır. Piyasanın yasaları kapsayıcıdır ve genişleme eğilimi gösterir. Kapsayıcılığı sınırları belirlenmiş alanda yani mekanda bulunan her özneyi kapsayıcılık

olarak tanımlayabiliriz. Genişleme eğilimi ise üretim biçiminin yaygınlaşması anlamına gelir ve sınırları belirlenmiş alanın dışına doğru üretim biçiminin dönüştürücü ve değiştirici niteliğinin yaygınlaşmasıdır. Piyasanın genişleme eğilimi, sınırlarını en çoklaştırması hedefidir. Bu hedef üretim biçiminin yaygın nitelik kazanması anlamına gelir. Yaygınlık, sermaye birikiminin sağlanması ve meta haline gelmiş malın genişleyen dağıtımına yönelik bir koşul ve yapıdır. Her türlü mekansal yapılanma ekonomik rasyonelliğin belirleyici etkisi altındadır. En büyük mekan ölçeği olarak coğrafyanın mekanı ele alındığında, kapitalist ekonominin akışkanlığının her türlü coğrafyaya yayıldığı görülür (Yırtıcı & Uluoğlu, 2004, s. 44). Kapitalist mutlak özel mülkiyet biçimi koşullarında üretilen metaların sürüleceği piyasanın varlık kazanması ve yaygınlaşması aynı zamanda kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıdır. Üretim biçiminin yaygınlaşması sermayenin akışkanlığını yani dolaşımını arttırması ve üretim biçiminin uluslararası bir nitelik kazanması anlamına gelir. Kapitalist üretim biçimi ekonomik alanın toplumsal somutluğu piyasanın niteliği rekabet temelinde genişleyen ve sınırlarını dünya ölçeğinde işleten bir ekonomidir. Yaygın niteliğiyle kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanının toplumsal formu olarak piyasa, oluşumsal anlamda farklılaşan ancak içeriksel anlamda aynı üretim biçiminin yaygınlaşmasını sağlar.

Bir somut mekan üretiminin, üretim biçimi ile üretim süreçleri ile ve toplumsal bağlamı ile anlaşılması gerektiği önceldir. Lefebvre'in, mekanı, yaşanan mekan, algılanan mekan ve tasarlanan mekan olarak üç sacayağına oturttuğu vurgulanmıştı. Bu üçlü sacayağı mekanın üretiminin birbirinden ayrılmaz kurucu anlarını da ifade eder. Alanın mekan olarak üretilmesi ile ortaya çıkan yaşanan, algılanan ve tasarlanan boyutları ilgili üretim biçiminin üretim, dolaşım ve tüketim ayırımına da denk düşer. Bu anlamda üretim piyasaya ve bununla birlikte ekonomik olanı anlatırken, tüketim toplumu ifade eder. Üretim ve tüketiminin devamlılığı bu eylemlerin hareket edeceği bir ağ sistemini gerektirir bu da dolaşım demektir. Dolaşım bu çerçevede siyasal olanın düzenleyiciliğini anlatır. Bu bağlamda yaşanan mekan topluma dairedir ve temsil mekanlarını içerir; algılanan mekan soyut olandır ve kullanımı her zaman siyasidir (Lefebvre, 2014, s. 294), bu nedenle siyasal olana ilişkindir düzenleyicidir ve dolaşıma dairedir; tasarlanan mekan ise mekan temsildir, tarihsel olandır, üretim biçimini ve üretimi anlatır. Bu bağlamda mekanın üçlü trialektik niteliğinde piyasa, hem ulusal düzeyde hem de sınırları aşan anlamda tasarlanan mekanı ifade eder.

Yapı tasarlanır; bir mekan temsili içerir. Bu yapı üretim biçimi temelinde tasarlanır. Tasarlama en geniş haliyle bir şeyin nasıl gerçekleşebileceğini, düşünmek ve zihinde hazırlamak anlamına gelir ve belli ereklere varabilmek için ortaya konan eylemler olarak tanımlanır (TDK, 2016). Bu tanımlama tasarlama işinin bir iradi eylem olduğu ve bu iradi eylemin "objektif" bir karakterde olduğunu içermektedir. Kapitalist üretim biçiminin mekanının üretimi bağlamında bu objektiflik piyasa yasalarının bir diğer ifade ile piyasanın genişlemesi yani rekabeti irade de piyasanın zorunluluk niteliğini ifade eder. Çünkü üretim mekanda organize edilir (King, 1991, s. 216) ya da bir diğer ifade ile tasarlanır ve mekan bu üretimin niteliğinden ve kapitalist üretim biçimi öznelliğinde ekonomik alanın toplumsal formu olan piyasanın niteliklerinden bağımsız değildir.

Lefebvre, mekansal biçim olan bir araya gelmenin ve yoğunlaşmanın daima geometrik biçimler aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulamıştır (Lefebvre, 2014, s. 170). Ancak bu vurgulama mekanı geometriyle sınırlamak demek değil yalnızca sacayağının bir ayağını belirlemektir.

“Geometrik olan, felsefi düşüncenin "mutlak" olarak kabul ettiği mekandır, dolayısıyla uzun süre boyunca referans mekanı (mekan temsili) olmuştur. Bu mekan izotopi'siyle bir diğer ifade ile homojenliğiyle tanımlanır. Onun toplumsal ve siyasal kullanımını sağlayan da bu özelliktir. Öncelikle doğa mekanının, sonra da bütün toplumsal mekanın homojen mekana indirgenmesi ona korkunç bir güç verir. Öyle korkunçtur ki, bu ilk indirgeme kolaylıkla bir ikincisine yol açar: üç boyutluluğun iki boyuta indirgenmesi: "düzlem", boş kağıt, bu kağıdın üzerindeki çizim, haritalar, grafizmler ve yansıtımlar” (Lefebvre, 2014, s. 293).

Lefebvre'in mekan temsiline yani tasarlanan mekana dair bir nitelik olarak belirttiği homojenlik irdi olarak tasarlanan bir homojenlik niteliği taşır. Bu homojenlik kapitalist üretim biçiminin toplumsal formu olarak sınırları belirlenmiş alanda somutluk kazanarak eylemde bulunan piyasanın homojenliğidir. Sınırları belirlenmiş homojenlik olarak piyasa homojenleşmiş ulusal piyasadır ve bu piyasanın homojenleşmesi üretimin sonucu nesnelerin meta haline gelmesi demektir. Kapitalist üretim biçiminde meta, piyasada insanlar arasında gerçekleşen ilişkiler olmayıp, metalar arasındaki ilişkiler biçimine bürünür. Bu anlamda piyasanın bir niteliği olarak objektifliği ifade eder.

Mekan hem fiziksel hem de coğrafi sınırları belirlemekle birlikte, toplumu oluşturan her şeyi kapsadığı ölçüde onların görelisi olarak rasyonel biçimde örgütler ve kurumsallaştırır (Hamamcı, 1981, s. 62). Bu durum mekanın üretim süreci içinde, üretimin

sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi temelindeki dönüştürücü etkisidir. Rasyonel örgütlenmenin kapitalist üretim biçimindeki ekonomik alandaki karşılığı ekonomik olanın toplumsal formu piyasadır. Hem sınırları ulusallıkla belirlenmiş piyasa hem de bu ulusal sınırları aşan ve kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile ortaya çıkan Piyasa. Bu bağlamda yalnızca üretim veya sermayenin toplandığı pasif bir alan olmayan mekan, kapitalist mekan, üretim ve üretim araçlarına müdahale edilen karar merkezini ve karar merkezlerinin toplandığı yeri de ifade eder. Ekonomik olanın yani piyasanın ayrı olarak özelleştiği kapitalist üretim biçiminde karar merkezi siyasal alanın mekanını zorunlu kılar. Ekonomik olanın mekanı ile aynı fiziksel coğrafyada olan bu siyasal mekan algılanan mekandır. Algılanan olan tarihsel olarak tasarlanmış mekanın zihinsel karşılığıdır.

“Toplumsal mekanın karmaşıklığı, farklılıkları serbest bırakarak ve ortaya sererek analize kendini sunar; basit gözüken şey kendi karmaşalarını ortaya koyar. Bunlar ne geometrik olarak nesneleştirilmiş (kare, dikdörtgen, daire, eğri, burğu) mekanın içinde, ne de zihinsel mekanın (mantıksal ayrılmazlık ve tutarlılıklar, yüklemelerin adlarla bağı, vb.) içinde yer alırlar. Özellikle algının, temsilin ve mekansal pratiğin birbirlerini gerektiren, öneren, üst üste binen düzeyleri, tabaka ve tortuları söz konusudur” (Lefebvre, 2014, s. 238).

Jeolojik katmanların aynı coğrafyada farklı tarihsellikleri betimlemesine benzer biçimde ekonomik olanın ve siyasal olanın alanı aynı coğrafyada, aynı tarihselliğin yani aynı üretim biçiminin, üretim biçiminin tanımı gereği kurumsal olarak ayrışan farklı somutlaşma biçimlerini ifade eder. Bu durum mekanın ne sadece tasarlanan ne de sadece algılanan olduğunu anlatır. Mekan ne yalnızca üretim biçiminin sınırlılıklarına tabi olan iradiliğin tasarısıdır ne de bu iradi tasarımın zihinlerdeki izdüşümüdür. Mekan hem tasarlanan hem de algılanan mekandır ve kapitalist üretim biçiminin toplumsallaşmasının somutluğu olan piyasa ve devlette toplumun yaşadığı, yaşanan mekandır.

Mekana dair olan ya da daha tarihselleştirilmiş bir ifade ile kentsele dair olan ne salt ekonomik analizle ne de kentseli sınırlayan ekonomik ilişkilerden ayrılmış bir siyaset ile açıklanamaz. Kentsel olanın şekillendirilmesi için temel olan ekonomik dinamikler yani kapitalist üretim biçimi içinde piyasanın nitelikleri ve siyasal alanın karar verme mekanizması temelinde uzmanlaştığı devlet politikalarının birleşimidir (King, 1991, s. 219). Bu bağlamda ilerleyen bölümde kapitalist üretim biçiminin siyasal alanının toplumsal formu devlet ve mekansal görünümü algılanan mekan ve soyut mekan tanımlamaları üzerinden temellendirilmeye çalışılacaktır.

2.4. Siyasal Alan ve Algılanan Mekan

Toplumların ve üretim biçimlerinin tarihi, bir olgu olarak devletin kendinden var olan, statik ve sonsuz olmadığı tarihidir. Bir olgu olarak devlet içinde bulunduğu tarihsellikte ortaya çıkmış ve bu tarihselliğin sınırlandırdığı bir alanda hareket etmiş ve eylemde bulunmuştur. Devletin ortaya çıkışı toplumun karşıt, çatışmalı sınıflara bölünmesiyle olmuştur. Bu bağlamda üretim biçimine özgü çelişkilerin varlığı devletin de varlığı anlamına gelir. Bununla birlikte devletin varlığı bu çelişkilerin sürdürülebilirliğinin de koşulunu yaratır.

Üretim biçiminin sürdürülebilirliğinin sorumluluğu devlet kavramı ile tanımlanan ve kendinden menkul olmayan, değişen ve sonu olan bir kurumsallıkta görülür. Hem üretim biçiminin hem de üretim biçiminin içinde bulunduğu toplumun gelişmesinin bir aşaması olarak devlet, kurumsallaşması ve kurumları ile bu sorumluluğu yerine getirir. Kapitalist üretim biçimi özelinde üretim araçlarının özel mülkiyeti temelinde işleyen bir tarihsellikte devlet, bu mülkiyetin özel biçiminin sürdürülebilirliğini sağlamanın bir aracıdır. Bu bağlamda devleti anlamak içinde bulunduğu ve aynı zamanda ürünü olduğu tarihselliği bir diğer ifade ile üretim biçimini ve bu üretim biçiminin alan kazandığı mekan anlamak ile mümkündür.

Kapitalist üretim biçimi, toplumsal ilişkilerin somutlaştığı iki temel toplumsal forma dayanak olur ve bununla bağlantılı olarak bu iki forma içerik kazandırır: Piyasa formu olarak ifadesini bulan değer biçimini örgütleyen ekonomik alan ve varlığını toplumun yanı sıra ve dışında sürdüren siyasal alanın toplumsal formu olarak devlet. Devlet yani siyasal alanın toplumsal formu, ekonomik yapının basit bir yansıtıcı üstyapı alanı değil, üretim biçiminin özgülüğünde kurumsal olarak ayrışan ve tarihselliğiyle hareket alanı kazanan bir eylem alanıdır (Sızan, 2016, s. 32).

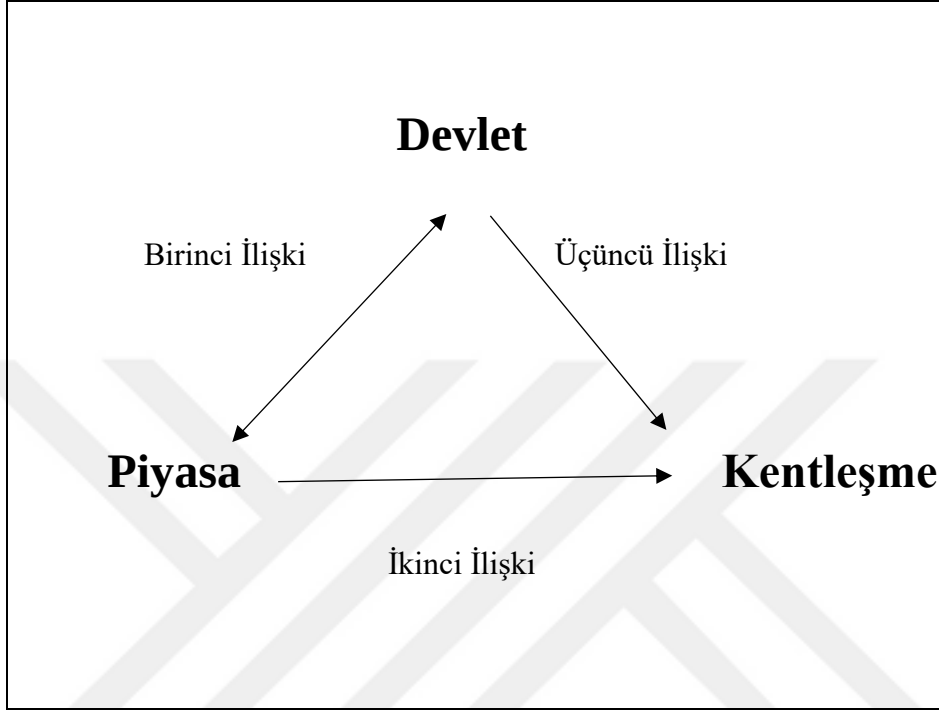
Üretim biçiminin tarihselliği içinde hareket kazanan bir eylem alanı olarak devlet her zaman bir mekanda kendini ifade eder. Devletin mekanda kendini ifade eder niteliği uluslararası hukukta ifade edilen devlete dair en yerleşik tanımı da akla getirir. Devlet, uluslararası hukuka göre üç niteliği ile tanımlanır: Toprak; Nüfus ve diğer devletler tarafından tanınması (Brownlie, 1998, s. 83-85). Toprak unsurunun öncüllüğü mekanın öncüllüğü anlamını da taşır. Bu bağlamda sınırları belirlenmiş alanda tarihsel olarak bir

Üretim biçiminin sürdürülebilirliği, üretim biçiminin mekanı üretmesi ve bu mekanda sürdürülebilirliği sağlayacak kuramsallaşmayı ve kurumu üretir. Mekandaki bu kurum devlettir. Devlet ve mekana dair bu tartışma mekanın somut görünümlerinden biri olarak kent ve devlet arasındaki ilişkide de izlenebilir çünkü kentle birlikte ortaya çıkan mekansal merkez aynı zamanda siyasal bir merkez olur. Bu bağlamda kent hem siyasal bir merkez hem de siyasetin anlatımı (Hamamcı, 1981, s. 62) yani siyasetin ve siyasal olanın eylem kazandığı yer olmaktadır. Hamamcı kent ve devlet arasındaki ilişkinin kent-devlet ve devlet içinde kent ayrımı ile birlikte tarihselleştirilmesini vurgulamıştır.

Kent-devletin ayırt edici özelliği bağımsız ve siyasal bir birim olmasıdır. Kent-devleti yalnızca kenti değil, kentli topluluğun dışında kırım yoğun ve heterojen yerleşimlerini de kapsamaktadır. Kent-devleti aynı zamanda siyasal bir örgütleniş türünü, siyasal düzeni belirleyen kent-devlet bütüncül bir toplumdur. Kent ve siyaset bir diğer ifade ile devlet iç içedir (Hamamcı, 1981, s. 83). Devlet içinde kent ise bir kavram olarak kent-devletten farklı bir yapıyı anlatır. Bu farklı yapı kent-devletin bağımsız bir siyasal birim olarak tanımlanan ayırt edici özelliğinin ortadan kalktığı anlamına gelir. Kent artık kapsayıcı bütüncül bir nitelik arz etmez. Devlet içinde kent yapısında bir kentten bahsetmek siyasal örgütlenme içinde kısmi nitelikte bir aygıttan bahsetmek demektir. Devlet içinde kent yapısını koruyan bir devletin niteliği ne olursa olsun devlet, siyasetini bütüncül bir biçimde tüm coğrafı sınırlarda ve üretim biçiminin tüm mekanında kullanır. Burada devlet içinde kent üretim biçiminin mekanının bir parçası ve üretim biçiminin değiştirici ve dönüştürücü etkisi gösterdiği alanlardan biridir.

Kentler ve mekan oluşumları, bir parçası oldukları daha büyük siyasi ve ekonomik sistemden ayrı olarak incelenebilecek birer yapı değillerdir. Bununla birlikte, kentsel politik ekonomi, ekonomik belirleyicilerin etkisini başarıyla kentsel kalıpları anlamamıza sunarken, devletin rolünü ihmal etmiştir (King, 1991, s. 217). Kentlerin ve mekan üretimine dair ekonomik faktörlerin rolü ise daha temelde üretim biçiminin daha gelişkin örnekleri temelinde incelenmiştir. Bununla birlikte kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması temelinde ortaya çıkan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan örneklerinde mekanın üretimine ve bunun somut karşılığı olarak mekan üretimine gerekli ilgi gösterilmemiştir. Sermayenin ya da piyasanın rolü anlaşılmakta ve tartışılmakta fakat siyasal olanın ya da devletin rolü ta tartışılmamakta ya da ikincil bir rolle konumlandırılmaktadır. King kentsel olana hem ekonomik hem de kentsel olanın rolünü

ifade etmek için bu durumu bir şekil üzerinden tasvir etmiştir. Döngüsel bir ilişki olarak tasvir ettiği bu ilişkiyi güncel kentsel politik ekonomideki merkezi ilişkiler olarak tanımlamıştır.

Şekil 2.2. Güncel Kentsel Politik Ekonomide Merkezi İlişkiler.

King'e göre kentsel politik ekonomi literatürü, ikincil ilişki olarak tanımlanan döngüsellğe dair anlayışımızı genişletti, fakat bunu üçüncül ilişki pahasına yaptı. Burada birinci, ikinci ve üçüncü ilişki terimleri ile anlatılmak istenenin ne olduğunun anlaşılması King'in eleştirisini daha anlamlı kılar (King, 1991, s. 216). Buna göre birinci ilişki, devlet ve temelde yatan ekonomik süreçler ve sermaye çıkarları arasında işler ve ekonomik süreçlerde hem devlet faaliyetini hem de mali tabanı sınırlayarak devletin çıkarlarından farklılaşan bazı tercihlerin devlet politikasına sızması anlamına gelir. Bu durumu bir başka biçimde ifade etmek gerekirse kapitalist üretim biçiminde toplumsal bütünleşme hem ekonomik alanın yani piyasanın hem de siyasal alanın yani devletin birlikte hareketi ile işlerlik kazanır ve üretim biçiminin devamlılığı bu iki alanın birlikte ve birbirlerine karşı işleyişleri ile mümkündür. En temelde birinci ilişki kapitalist üretim biçiminin bütünselliğini anlatır. İkinci ilişki ise, ekonomik süreçler ve kentleşmenin büyüme ve küçülme modelleri arasındadır. Bu ikinci ilişki ise ekonomik süreçler ve değişimin, kentsel büyümenin ve küçülmenin merkezi dinamiği olduğunu vurgular. Değişen ekonomik koşul ve düzenler mekanın yapısı, koşulları ve üretimi üzerinde derin etkilere sebep olur. İkinci

ilişki ise en temelde kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanı olarak piyasanın mekanla olan ilişkisini konu edinir ve bu konu ediniş tasarlanan mekanı ifade eder. Üçüncü ilişki ise devlet ve devletin çıkarları ile kentsel büyüme veya küçülme arasındadır. Buna göre, devlet kendi varlığının devamı ve belirgin mekanın ihtiyaçlarını ifade eden kısa ve uzun vadeli çıkarlar temelinde hareket eder (King, 1991, s. 217). Bu sürdürülebilirlik hedefli çıkarlar temeli hareket etme devletin kapitalist üretim biçiminde siyasal alanın toplumsal formu olarak üretim biçiminin bütünselliğinde edindiği konum ile ilgilidir. Bu konum üretim biçiminin sürdürülebilirliğinde tamamlayıcılık ve düzenleyicilik anlamına gelir. Bu bağlamda kentsel politik ekonomi devletin bu piyasayı tamamlayıcı ve düzenleyici konumunu kendine konu edinmelidir. Devletin kapitalist üretim biçiminde tamamlayıcılık ve düzenleyicilik konumu mekanın üretiminde algılanan mekana dair bir bilgidir.

Devlet, bir tarihsellik çerçevesinde konumlandırması gereken ve üretim biçiminin oluşturduğu yapı temelinde anlaşılması gereken bir olgudur. Bunun sebebi her farklı üretim biçiminin yönlendirdiği yapı, farklı geniş bir hukuki yapısı ve farklı siyasi kurumları vardır. Bu bağlamda üretim biçiminin tarihselliğine ve kurumsallaşmasına yapılan vurgu önceliklidir. Devlet yalnızca bir örgütlenme ilişkisi ya da bir hareket biçimi olarak değil, antagonist ve çelişkili bir toplumsallığın ifadesi olarak kavranmalıdır.

Toplumsal formlar toplumsal üretim biçiminin görünümü olarak ve toplumsal üretim biçiminin koşulları içinde bireylerin tabi olduğu ve aynı zamanda da yeniden ürettiği genel ve yapısal bir kurumsallaşmadır. Bu genel ve yapısal kurumsallaşma modeli formda somutlaşır ya da bir diğer biçimde anlatılmak istenirse, toplumsal üretim biçimi formda maddeleşir. Siyasal alanın toplumsal formu olarak devletin bu bağlamdaki konumu da ancak toplumsal üretim biçiminin somutlaşması ve maddeleşmesi çerçevesinde ortaya konabilir. Devlet formuna içkin olarak ortaya çıkan somut olgular, temelde siyasal form tarafından belirlenen ve toplumsal sınıflar ve ekonomik yeniden üretim süreçlerinin kurumsal olarak ayrışması farklı bir ifade ile ekonomi dışı zorun kurumsallaşmasıdır. Bahsedilen kurumsallaşma süreci siyasal alanın kurumsallaşma sürecidir. Siyasal formun üretim biçimine içkin bir biçimde tanımlanması, devletin kapitalist üretim biçiminin ve kapitalist toplumun çelişkilerinde türetilerek anlaşılmasına sebep olur. Bu bağlamda ekonomik alan ve siyasal alan ayrılığının, siyasal alanın toplumsal formunun kurumsallaşmasının tarihsel olarak takip edilmesini zorunlu kılar. Bu takip, siyasal alanın

toplumsal formu olarak devleti hem mekanda hem de zaman bağlamında özel ve uzmanlaşmış bir toplumsal form halini almasına yol açan değişimleri anlatır.

Devletin bir form olarak görünümü tartışması ekonomi siyaset ayrımı üzerindeki eksenini takip etmektedir. Üretim biçiminin devamlılığı anlamında kurulması zorunlu olan bu ayrım siyasal alanın toplumsal formu olarak devleti de piyasa formunun karşısında şekillendirmiştir. Karşısında şekillenme bir karşıtlık ilişkisi olmaktan öte yanı sıra ve dışında anlamına gelmektedir. Ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasa bütünlüğü ve yaygınlaşmış bir oluşu temsil eder (Sızan, 2016, s. 35). Bu oluş üretim biçiminin varlığının temeli olarak da tanımlanabilir. Ancak bu oluşun sürekliliği bütünlüğü ve yaygınlaşmış bu ulusal piyasanın karşısında merkezileşmiş bir ekonomi dışı zorun kurumsallaşması ile sağlanır. Bütünlüğü ve yaygınlaşmış ekonomik zor yani piyasa, kapitalizmin özgün bütünselliği çerçevesinde siyasal alanın da yani siyasi zorun da merkezileşmiş örgütlenmesini gerekli kılar. Siyasal alanın formu olarak devletin kurumsallaşması bu bağlamda merkezi hukuk, merkezi güvenlik konuları üzerinde şekillenir (Wood, 2008, s. 55). Ekonomi dışı zor kullanımının özelleşmiş ve bu çerçevede özerkleşmiş ekonomik alandan ayrılarak merkezileşmesi ekonomik alanın formu olarak piyasa için kabul edilebilir bir maliyet ve üretim biçiminin devamlılığının ve hareket edebilirliğinin bir yolu halini alır.

Kapitalist toplum, içinde bulunduğu aşamanın tüm ticari ve sınai yaşamını kapsar ve bu bakımdan, devlet ve ulus çerçevesini aşar; ancak örgütlenmesini homojenleşmiş ulusal pazar karşısına konumlandırmak zorundadır. Bu bağlamda kendisini dışarıda ulus olarak kabul ettirip içeride de devlet olarak örgütlenmek zorundadır (Marx & Engels, 2013, s. 41). Kapitalist üretim biçimi ulus olma ve ulus devlet olma ya da ulus ve ulus devlet olma kapitalist üretim biçimini yaratmasa da bütün olarak aynı toplumsal dönüşümler, ekonomik ve siyasi alanlarda yaşanan dönüşümlerin sonucudur. Ekonomik alanın ve siyasal alanın toplumsal form biçiminde kurumsallaşmaları ve örgütlenme zorunlulukları bu dönüşümler temelinde gerçekleşmiştir. Örgütlenme zorunluluğunun ilk noktası bu çerçevede İngiliz ulusal piyasasına koşut olarak İngiliz devletinin örgütlenmesi üzerinde gözlemlenebilir. Bu bağlamda kapitalist toplumsallık belli bir tarihsellikte öncelikle olarak mekanda oluşmuş ve bu mekan sınırlılıklarını kırarak ya da aşarak yaygınlaşmıştır. Kapitalist toplumsallığın ya da kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması, homojenleşmiş ulusal pazar karşısında ve

yanı sıra ulus devletin varlığı ile oluşmuş ve farklı homojenleşmiş ulusal pazarlara ve farklı ulus devletlere sebep olmuştur.

Siyasal alan ile ekonomik alan arasındaki ayrışma kapitalizme özgü kurumsal farklılaşmış bir yapıdır; buna bağlı olarak devlet kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin bir formu olarak kavramsallaştırıldığı sürece bir somutlaşma ve gerçekleşme düzeyi olarak anlaşılabilir. Devlet, egemen sınıfın bireylerinin kendi ortak çıkarlarını geçerli kıldıkları ve bir çağın burjuva toplumunun tamamını özetleyen form olduğundan, bunun sonucu olarak, tüm ortak kurumlar devlet aracılığı ile oluşur ve siyasal bir nitelik kazanır (Marx & Engels, 2013, s. 66). Bir toplumsal form olarak devletin bu siyasi kurumsallaşma biçimi temelde mutlak özel mülkiyetin başat mülkiyet biçimi olması ile birlikte ilerleyen bir süreci anlatır. Özel mülkiyetin topluluktan ayrılıp kopmasıyla birlikte devlet, kapitalist üretim biçiminin toplumunun yanı sıra ve kapitalist üretim biçiminin toplumunun dışında, tamamen ayrı bir kurumsallaşmayı anlatır. Ancak, bu devlet burjuvazinin hem içsel hem de dışsal amaçları nedeniyle, kendi mülklerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak için benimsemek zorunda kaldığı örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir (Marx & Engels, 2013, s. 65). Kabul edilebilir bir maliyet olarak tanımlanan toplumsal alanın siyasal formunun üstlendiği konum kapitalist üretim biçiminin özgüllüğü ile toplumun yanı sıra ve dışında olma hali ile farklılık kazanır. Kapitalist üretim biçimi ve kapitalizmin oluşumsallığı sürecinde ulus devlet biçimini üstlenen devlet arasında tarihsellik bu yanı sıra ve dışında olmayı izleyebileceğimiz bir yönü çizer. Dışında olmak devletin bir kavram olarak kapitalist üretim biçimi tarafından üretilmediğini anlatır. Bir kavram olarak modern devlet, modern ülke ve egemenlik kavramlarıyla birlikte kapitalizmle ilişkisi bulunmayan toplumsal ilişkilerden, parçalı egemenliklerden ve merkezileşen monarşiler arası gerilimler içinde türedi (Wood, 2003, s. 187). Bu bağlamda dışında olmak, devlet kavramının bir olgu olarak varlığının üretim biçiminin dışında oluşunu anlatır. Ancak üretim biçimine yanı sıra olma hali ise, Marx ve Engels'in kavramsallaştırması ile devletin, üretimin içsel ve dışsal birlikteliği ile ulaştığı gelişme aşamasına dayalı bir tarihsel olgu olduğunu anlatır.

Bir tarihsellik olarak kapitalizm sadece maddi dünyayı değil, kendisini de sürekli olarak dönüştürmüş ve yeniden örgütlemiştir. Bu örgütlenme sürecinde mekanda ve zamanda hareket etmiştir. Mekan bu karmaşık toplumsal ilişkilerde ve üretim biçiminde yalnızca fiziksel, uzamsal bir şey olarak değil, aynı zamanda üretim biçimine özgü bilgi ve eylemdir. Bu bilgi ve eylemin işlerlik kazandığı yapılar üretim biçiminin toplumsal

formları olarak ortaya çıkar. Ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasanın rekabetçi yapısı içinde yer alabilmek için adına üretim araçları ve çıktıları da dolaşıma çıktığında bir ekonomik mekan olarak piyasa ortaya çıkmıştır. Fakat piyasa her türlü ürünün basitçe alınıp satıldığı bir alan olmaktan çok daha fazlasıdır. Piyasa homojenleşmiş ortak ulusal pazardır. Bu ulusal pazar ve sermaye sürekli birbirine entegre ağlar içinde akışkan bir halde dolaşır. Farklı piyasaların oluşması ve kapitalizmin yaygınlaşması olarak adlandırılabilir bu süreç, kapitalist üretim biçiminin coğrafi mekanda hareketliliğinin dinamiklerini ortaya koyar. Bu dinamizmin sürdürülebilirliği bu homojenleşmiş piyasanın karşısında bir ulus devletin kurumsallaşması ile sağlanır. Kapitalist toplumun bütünselliği bir diğer ifade ile mekanı ile ritmi ekonomik olgular tarafından ortaya çıkarılırken bu bütünsellik siyasi olan ile tamamlanır ve düzenlenir. Bu bağlamda mekan ve siyasal olanın ilişkisi tarihsellikte gözlemlenmelidir. Kapitalist üretim biçimi ile birlikte ve ulus devletin bir siyasi örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkması ile birlikte mekan ve siyasal olanın ilişkisi yeni bir döneme girmiştir.

“İmparatorluk çağından milliyetçilikler çağına geçerken, siyasi tarih ve siyasi coğrafya birbirine paralel olarak değişmiştir. Tarih ve coğrafya üzerinde kurulan siyasi hakimiyet, sınır kavramı ile tarif edilmeye başlanmıştır. İmparatorluk çağında hükümdar meşruiyetini kadim gelenekten alıyordu ve ruhaniyetin yeryüzündeki temsilcisiydi; modern dünyada ise meşruiyet dünyevi ölçütlere (siyasi sınır, fiziki ve beşeri coğrafya) devredilmiştir. Dolayısıyla ulus devlet ile birlikte tarih yazımında yeni bir süreç başlamıştır” (Durgun, 2016).

Ulus devlet ile başlayan ve mekan üzerinde gözlemlenen bu süreç, bu yeni siyasal örgütlenme biçiminin yeni meşruiyet yapısı ile ilgilidir. Bu yapı ulus devletin hem beşeri hem de fiziksel coğrafya üzerinde ve içinde egemenlik kurmasıdır. Egemenliğin bu biçimi bir siyasal alan olarak ulus devletin Lefebvre’in bahsettiği fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekanda uygulanan bir egemenlik meselesi olduğu anlamına gelir ve mekanın yeniden üretiminde farklı bir aşama bir diğer ifade ile kapitalist mekan üretimi anlamını taşır. Ulus devlet yapısı ile birlikte coğrafya farklı bir önem kazanmıştır çünkü ülkenin sınırları meşru iktidarın sınırlarını da göstermektedir (Durgun, 2011, s. 22). Bu sınır aynı zamanda kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasının sınırınıdır.

Coğrafya bir toplumsal oluşuma boş alan sağlamakla birlikte mekan dair verili bir nesne değildir. Coğrafyayı sınırları belirlenmiş bir mekana dönüştüren üretim biçiminin yapısıdır. Bu bağlamda mekan coğrafi olanla siyasi ve ekonomik olan toplumsal formlar

üzerinden ilişkiye girer. Bu bağlamda mekanın kitlesel bir biçimde anlaşılmasının siyasi kurumsal karşılığı ulus devlette gözlemlenir. Ulus devletin işaret ettiği tarihsellik mekan üzerinde yeni bir müdahale ve inşa biçimi anlamına gelir. Mekan üzerindeki her türlü kontrol ve müdahale yer ile kurulan insani bağa yapılan bir müdahaledir. Dolayısıyla ulus devletin mekan üzerinde kurmak istediği otorite aynı zamanda mekanı kategorize etmek değil insanların yaşam dünyalarına da müdahale edip onu yeniden tanımlamak anlamına gelir (Durgun, 2011, s. 24). Bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin siyasi alanının somut kurumsallaşması olarak ulus devlet mekan üzerinde bütünsel bir tamamlayıcılık ve düzenleme ilişkisi kurar.

Devletin kapitalist üretim biçimini tamamlayıcı ve düzenleyici bu konumunda coğrafi bağlam yani sınırları belirlenmiş mekan üzerindeki kontrol ve güvenlik olarak tanımlayabileceğimiz siyasi zor konumu siyasi olanın kurumsallaşması ile ortaya çıkan aktörler eliyle görülür. Bu aktörler soyut ve Leebvre'in ifadesi ile algılanan mekanı inşa ederler. Algılanan mekan kavramının karşılığı bu anlamda, yalnızca devletin egemenlik ve hakimiyet ilanı ile yerkürenin üzerinde bir toprağın sınırlarını çizip bir güvenlik sahası oluşturmak değil, aynı zamanda o sınırlar içinde kalan mekanı da sosyal olarak dönüştürmek demektir (Durgun, 2011, s. 23). Siyasi olan, soyut mekanı, (siyasi eylemin sonucu olan, ama bu eylemle örtüşmeyen) oluşum sürecinde ele geçirirler; bir iktidar aygıtı olarak ondan yararlanırlar, ama yine de üretimin ve üretim araçlarının örgütlenmesi, kar gibi diğer kullanımlarını ihmal etmezler (Lefebvre, 2014, s. 319). Bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin mekanı olarak soyut mekan, siyasi olanın algılanan mekanının mekan pratiği ve ekonomik olanın tasarlanan mekanının mekan temsiline bütünselliğidir. Bu bütünsellik kapitalist toplumunun yaşanan mekanını üretir.

“Soyut mekan hem aşın şişmiş analitik zihni, devleti ve bürokratik devlet aklını, hem de "saf" bilgiyi, iktidar söylemini içerir. Bu soyut mekan, bürokrasinin mekanı, çelişkilerini maskeleyerek onu gizleyen bir "mantık" içererek, gösteriyi ve şiddeti kendi içinde birleştirir. (...) Bu durum, otoriter ve kaba bir mekan pratiğine varır: Haussmann'ın, ardından Bauhaus'un ve Le Corbusier'nin kodlandığı pratik, yani dağılma, ayrılma, ayrımcılık yoluyla (ve bunlar içinde) analitik anlayışın etkinliği. Demek ki, homojenleşme mekanının homojen bir yanı yoktur. Kendi tarzında çok-çatışmalı ve çoğul bu mekan, dağınık parça ya da unsurları zorla içerir ve birleştirir. Tarihsel olarak aristokrasi ile burjuvazi arasındaki (toprak mülkiyeti ile paranın mülkiyeti arasındaki) sosyo-politik uzlaşmanın ortamı olarak belirse de en yüksek soyutlama olan mali sermaye ile proletarya adına eylem arasındaki çatışmayla ayakta durur” (Lefebvre, 2014, s. 313-314).

Soyut mekanın, algılanan mekan ve mekan pratiği ile ilişkisi bu bağlamda üretim biçiminin varoluşsal karşıtlıklar temelindeki çatışmacı ilişkisinin sürdürülebilirliğini sağlama temelindedir. Bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin mekanı üretim biçiminin çelişkileri temelinde var olur ve üretim biçiminin sürdürülebilirliği ekonomik olanının karşısında, dışında ve ona yanı sıra olan siyasal alanın algılanan mekanı ve mekan pratiği temelinde sağlanır. Algılanan mekan kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilirliğidir. Kapitalist üretim biçiminin soyut mekanında algılanan mekan, üretim biçiminde çelişkilere konu olan toplumsallığın ifadesi olmaktan öte mekan pratiğinin bu çelişkilere atfettiği şeylerdir. Soyut mekanın en bariz paradokslarından biri, hem çelişkilerin doğduğu yerlerin kümesi, çelişkilerin geliştiği ve parçaladıkları ortam, hem de bu çelişkilerin yerine belirgin bir bağdaşıklık geçirerek onları bastırmayı sağlayan araç olabilmesidir. Bu durum, mekana, pratik olarak (mekansal pratikte) eskiden ideolojinin üstlendiği ve bir ideolojiye başvurmak için hala geçerli bir işlev verir (Lefebvre, 2014, s. 365).

Lefebvre'in kent sosyolojisine en önemli katkılarından biri de daha önceki yaklaşımlar tarafından ihmal edilmiş olan çok önemli bir boyutu tartışmaya açmasıdır. Bu devletin ve siyasi iktidarın kentsel mekan üzerindeki rolüdür. Lefebvre'e göre devlet mekanı bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanır. Hükümet binaları, polis karakolları, yangın istasyonları gibi yapılar topluma en kolay ve hızlı müdahale edebilecekleri mesafelerde mekana yerleştirilirler. Ayrıca kentsel arazi üzerinde de devletin geniş bir kontrolü vardır. Kentsel arazinin nasıl kullanılacağına dair kararları veren yine devlet otoritesidir. Ülke ölçeğinden mahalle ölçeğine kadar mekana her türlü tanımlayabilir ve bu tanımlara göre oradaki toplumsal, ekonomik ve siyasi etkileşim üzerinde belirleyici rol oynar (Kurtuluş, 2013, s. 187). Siyasal olanın yani devletin bu oynadığı rol kapitalist üretim biçiminin bütünselliğinde onun tamamlayıcı ve düzenleyici rolüdür. Mekansal olan üzerinde mekanın üretiminde ve yeniden üretiminde doğrudan müdahil bir konuma sahiptir. Mekanın soyut olarak tasarlanması yani ekonomik olanın tasarısı ve her türlü uygulama orada daha önce var olan toplumsal mekana yani topluma ve tarihsel bir müdahaleyi içerir. Lefebvre göre soyut mekan ile toplumsal mekan arasındaki çatışma toplumda temel olan bir çatışmadır ve yaşanan mekan bu çatışmanın mekanıdır.

Yaşanan mekan, çatışmanın mekanı olarak şekillenmekle birlikte kentsel ekonomi politik çalışma alanı için de yeni bir konu alanı haline gelmektedir. Bu alanda Gordon, Harvey, Castells ve Smith'ten bahsedilebilir. Ama bahsedilen yazarların hepsi de kapitalist

bir mekana dair ekonomik olanın başatlığı temelinde argümanlarını geliştirmektedir. Gordon, egemen ekonomik çıkarları güçlendirmek veya desteklemek için kentsel konulardaki devlet politikasının yönlerini ele almaktayken; Harvey çalışmasında devletin rolünü ikincil bir işlev olarak tanımlar. Buna göre, devletin işlevi piyasa sistemi için temelde bir yatırım kanalı oluşturmaktır. Harvey'nin yatırım akışlarının analizi, finansal kurumlara ve kredi mekanizmalarına aracılık edilmesi, ekonomik süreçler ve devlet müdahalesinin rolünün ekonomik süreçler üzerindeki etkisi temelindedir. Castells ve Smith ise devleti kentlerde önemli ve belirleyici bir rol üstlendiğini düşünen iki kent teorisyenidir. Siyasal olanın kentsele konumunun farklı biçimlerde ve temelde ikinci bir düzeyde ele alınması ampirik örneklerin farklılığı temelinde olabileceği gibi üretim biçiminin farklı gelişmişlik düzeyleri örnekleri temelinde de olabilir. Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması, kapitalist bütünleşme ve siyasal ve ekonomik olanın toplumsal somut formlarının eylemsel düzeyde farklılaşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda siyasal olan yani devlet ya da daha özelleştirilmiş bir ifade ile devlet müdahalesi farklı kapitalizmlerde farklı etki yaratabilir. Bu noktada farklı kapitalizmlerin tanımlanması, bu kapitalizmlerin toplumsal bütünleşme biçimleri ve farklı mekansal görünümünün belirlenmesi başat önem arz eder.

Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması birincil, türev ve çember kapitalizmlerden bahsetmemize sebep olur. Kapitalist üretim biçiminin bu farklı ampirik örnekleri mekânsalın önceliği ve zamansal ön plana çıkarır. Çünkü kim olduğumuza, nereye ait olduğumuza ve yükümlülüklerimizin neyi kapsadığına dair duyumuz, mekan ve zaman içindeki konumumuza dair duyumuzdan son derece etkilenir. Diğer bir deyişle, kimliğimizi çoğunlukla mekan (buraya aitim) ve zamana (bu benim biyografim, benim tarihçem) göre konumlandırırız (Harvey, 2015, s. 157). Bu bağlamda üretim biçiminin yaygınlaşması ve üretim biçiminin dönüşümü farklı mekanda ve zamanda farklı kapitalist toplumsal bütünleşme biçimlerine sebep olur. Bu bağlamda üçüncü bölüm öncelikli olarak birincil, türev ve çember kapitalizmler konusu temelinde siyasal olanın merkezileşmesi ile ortaya çıkan başkent kavramını derinlemesine tartışmaya açacaktır.

3. KAPİTALİST ÜRETİM BİÇİMİ VE BAŞKENT OLUŞUMLARI

3.1. Kapitalizmin Yaygınlaşması ve Farklı Mekan Oluşumları

Kent kurmak, bir tarihsel örnek olarak da kent devletleri yükselmekte olan küçük esnaf ve tüccar sınıfı için feodal üretim biçiminin sınırlarında “özgürlüğe ve emniyete” ulaşmanın bir aracı idi. Feodal üretim biçiminin sınırları aşıldıkça ya da bir diğer ifade ile üretim biçimi geçiş dönemine, aşılma dönemine girdikçe kent kurmak daha çok, siyasal gücü, hükümdarın gözünün önünde olan tek bir ulusal merkezde bir araya getirmenin ve başka yerlerde merkezi otorite için bir tehdit oluşturacak, denetimi zor, dağınık merkezlerin ortaya çıkmasını önlemenin bir yolu haline geldi.

“Bununla birlikte geniş bir çeşitliliğe sahip kültürüyle ve görece demokratik birlik tarzıyla özgür kentlerin yani kent devletlerinin tarihsel ifade ile Ortaçağ kentlerinin çağı sona erdi; mutlak kentlerin çağı, yani ölçü tanımadan büyüyen ve diğer kentleri ya durgunluğu kabul etmek ya da kölece bir taklitçilik doğrultusunda umutsuz çırpınışlarla gücünü tüketmek durumuyla karşı karşıya bırakan birkaç yerleşim merkezinin çağı başladı” (Mumford, 2007, s. 441-442).

İnsanoğlunun diğer birçok hayvan türüyle açıkça paylaştığı toplumsal yaşam eğilimi insanlık tarihinin bu döneminde yerleşiklik merkezi bir hal aldı. Bu durum başkentleri kentsel olanın tartışmasında merkezi bir konuma çekti. Feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçişle birlikte feodal üretim biçiminin parçalı ve dağınık kentsel yapısı bütünleşme eğilimine girdi. Bu bütünleşme ulusal pazarın tetiklediği bir bütünleşme anlamını taşıyordu. Tek tek kentlerin pazar olduğu, pazarlar arasında sert rekabetin ve ayrıcalıkları sürdürmeye dayalı tekel düzeninin egemen olduğu bir yapıdan tekellerin sahipleri konumundaki loncaların aşınmasına neden ekonomik dönüşümle birlikte daha bütüncül bir kentsel dizge ortaya çıkmıştır (Çınar, 2004, s. 58). Tarihsel ve coğrafi olarak Batı Avrupa’da yaşanan bu değişim öncelikle başkentlerin de temel etrafında merkezileşmesine ve diğer bölgeleri de egemenliği altına almasına sebep oldu. Bu tarihsellikte liman kentleri ve sanayi kentleri de ortaya çıktı. Bununla birlikte zenginliğin de birikmeye başladığı başkentler kapitalist üretim biçiminin birikim süreçlerine evrildi ve buna uygun zenginlik biçimleri ile başkentlerin nüfusu arttı. Başkentler temelinde ortaya çıkan bu mekansal ve işlevsel değişim kapitalist üretim biçimi ve aslen de sanayi kapitalizmi ile birlikte tarihsel dönemde daha önce görülmemiş düzeyde değişmiştir. Bu değişim ekonomik ve siyasal olanın ölçeğini de üretim biçiminin gelişmesi ve yaygınlaşması temelinde başat hale getirmiştir. Bu ölçek ulus devleti ifade eder. Ölçek

değişimi kentsel yapıya da etki etmiştir. Bu etkilerden ön dikkat çeken kentsel dengede yaşana değişimdir. Kentsel denge, ülkedeki nüfusun kentlere dağılımı ve kentlerin büyüklüğü ile ilgilidir. Endüstri devrimi öncesinde tıpkı Doğu kentlerinde olduğu gibi Batı kentlerinde de başkentler büyük oranda içinde bulundukları ülkenin en büyük kentleri ve en yoğun nüfuslu kentleriydiler. Sanayi Devrimi öncesinde kentsel büyüklük açısından Londra ile karşılaştırılabilir kentler, ancak diğer devletlerin başkentleridir. Bir diğer ifade ile Britanya içerisinde Londra'yla karşılaştırılabilir bir kent söz konusu değildir (Çınar, 2007, s. 67). Ancak Sanayi Devrimi sonrası, liman kentleri, ticaret ve imalat özekleri hızla büyümeye başlamışlar, gözle görülür biçimde zenginleşmişlerdir. Küçük bir taşra kasabası konumunda olan Manchester, Liverpool gibi yerler kısa zamanda manüfaktür üretiminin merkezleri olarak büyük bir nüfusa sahip olmuşlardır. Bu süreçte, daha önce benzeri olmayan başkent Londra'nın yanı sıra, kapitalist düzenin ve manüfaktür üretiminin sonucu olarak büyük kentler ortaya çıkmaya başlamıştır (Hobsbawm, 1998, s. 22-25). Başkentlerin, ulus devletlerin merkezi ve yaygınlaşan konumu temelinde belirlenen niteliği kentsel yapıda, dengeye yeni giren ve sanayi devriminin hızlandırdığı kapitalist gelişme süreci ile birlikte daha da merkezi bir yer edinmiştir. Bu hem yeni bir başkent kurulması ile gerçekleşmiş hem de var olan kentlerin yeniden örgütlenmesi ile gerçekleşmiştir. Bu dönüşümde ulus devletin başat biçim olarak uluslararası sistemde yaygınlaşması temel etken olmuştur.

Başkentler, kent olma, bir mekan olma ve mekan olarak üretilmeleri anlamında kendilerine özgü bir tür olarak tanımlanmaktadır. Bu durum başkenti olduğu ülkenin mekânsal, fiziksel, toplumsal ve ekonomik olarak merkezileşme biçimini ortaya koyar. Merkezi bir ulusal mekanın üretimi, bir diğer ifade ile başkent, bu bağlamda siyasal ve ekonomik olanın örgütlenmesinin tespiti ile mümkündür. Siyasal ve ekonomik olanın tespiti de üretim biçiminin tespiti ile mümkündür. Kapitalist üretim biçimi tanımı gereği, ekonomik alanı ve siyasal alanı kurumsal olarak ayırıştırır, ancak bu ayırım üretim biçiminin sürdürülebilirliğinin temeli olan ekonomik ve siyasal alanın yapısal birlikteliğini bozmadığı vurgulanmıştır. Toplumsal tarihsellikte gözlemlenmesi kapitalist üretim biçiminin bütünselliğinin ortaya konması ile mümkündür. Üretim biçiminin bütünselliğinin sağlanması kapitalist üretim biçiminin farklı somut örneklerinde farklı biçimde gözlemlenir. Bu konu kapitalist ülkeleri birincil, türev ve çevre ülkeler olarak ayırtırmayı gerektirir.

Kapitalist üretim biçiminin gelişim yönelimi, Britanya'nın kapitalistleşme sürecinin özgüllüğünde mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü özelinde ortaya çıktı bir diğer ifade ile feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçiş sadece içsel sebepler temelinde ortaya çıktı. Ancak Kapitalizmin yaygın üretim biçimi olarak genelleşmesinde yani yaygınlaşmasında, örneğin Fransa ve Almanya'da mevcut olan kapitalist bir sistemden kaynaklanan dış baskılara cevap olarak ortaya çıktı. Kapitalist üretim biçiminin bu kronolojik tarihselliğinin de bir sonucu olarak farklı kapitalistleşme düzeyleri ve bununla bağlantılı olarak farklı kapitalizmler ortaya çıkmıştır. Bu farklı kapitalizmlerde toplumsal formlar kapitalist üretim biçiminin toplumsal bütünleşmesinde farklı işlevler üstlenmişlerdir (Sızan, 2016, s. 75). Bu noktada belirgin ve temelde farklılaşan toplumsal form siyasal alanın toplumsal formu devlet olmuştur. Ticaretle başlayan kapitalizm ve sanayileşme ile devam eden ekonominin toplumsal yapıyı parçalayıcı niteliği karşısında mutlakçı dönemden başlayarak, meşruti monarşik devlet ve sonrasında da ulus-devlet, toplumsal yapıyı bütünleştirici unsur olarak, kapitalizmin ya da modern toplumun temel kurumlarından biri haline gelmiştir (Akbulut, 2007, s. 172).

Devlet, kapitalist üretim biçiminin eşitsiz gelişen yapısıyla farklı toplumsal bütünleşmelerde farklılaşmış, fakat kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla da kapitalist olma niteliğini yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda siyasal alanın toplumsal formu olarak devlet niteliksel olarak kapitalist yoğunlaşmanın bir aracı olmuş fakat bu niteliğini farklı işlevleri ön plana çıkararak gerçekleştirmiştir. Kapitalist üretim biçiminin bu eşitsiz gelişen niteliği ve birincil, türev ve çember olarak farklılaşma kapitalist üretim biçiminin özgül bir örnek olarak oluşması ile ilgilidir.

Birleşik Krallık, birincil kapitalizm, feodal mülkiyet ilişkilerinin, farklı kapitalist mutlak mülkiyet ilişkilerine dönüştüğü ilk ve tek örnektir. Bu ilk ve tek örnekte, feodal mülkiyet ilişkileri, kendine özgü hareket yasaları, kendini sürdürme ve yeniden üretme ilkeleri olan, farklı kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerine dönüşmüştür. Kıta Avrupası örnekleri feodal üretim biçiminin, mutlakiyetçiliğe dönüştüğü örneklere sahne olmuştur. Bununla birlikte kapitalist üretim biçimi, başka yerlerde zaten var olan kapitalist sistemin etkisi altında ve giderek de daha büyük ölçüde, küresel kapitalist sistemin rekabetçi ekonomik baskılarına karşılık vermek amacıyla gelişti (Wood, 2012, s. 208). Bu bağlamda, Birleşik Krallık, özgül ilk örnek olarak ve kapitalist üretim biçiminin özgünlüğünün üretildiği mekan olarak, bunun karşısında Kıta Avrupa ve Dünya örnekleri, türev

kapitalizmler, Birleşik Krallık'ta oluşumsallaşan kapitalist üretim biçiminin ürettiği sistemin rekabetçi ekonomik baskısı ile oluşan örnekler ikincil kapitalist ülkeler olarak tanımlanabilir. Özgül kapitalist bütünsellik ve ikincil kapitalist bütünsellikte ve daha sonra hem tarihsel hem de kapitalistleşme düzeyi olarak gelişmekte olarak tanımlayabileceğimiz çember kapitalizmler, toplumsal formların varlığı üretim biçiminin tanımı gereği bir koşul iken bu toplumsal formların tarihsel işlevleri, özellikle de siyasal alanın toplumsal formu olarak devletin tarihsel işlevleri farklılık göstermektedir. Bu farklılık temelde kapitalist üretim biçiminin toplumsal bütünlüğünün nasıl sağlandığına, kapitalist üretim biçiminin nasıl oluştuğu ve yaygınlaştığına ilişkin sorundur.

Kapitalist üretim biçimi oluşumsallığı, Britanya kapitalizminin ekonomik alanı olarak İngiliz ulusal piyasasının üretilmesi ve siyasal alanı olarak da Parlamento temelli devlet örgütlenmesi tarihselliğinde gözlemlenir. Bu tarihselliğin somutlaştığı merkezi mekan başkent Londra'dır. Kapitalist üretim biçimi, oluşumsallığında üretim biçiminin toplumsal formları olan piyasa ve devlet dengesini Londra mekanında sağlarken; üretim biçiminin yaygınlaşması, piyasa ve devlet arasında farklı bir ilişki biçimini gerektirir. Bu bağlamda Britanya kapitalizmi oluşu temsil ederken, türev ülkeler kapitalistleşmenin yaygınlaşmasının ilk dalga ülkelerini yani Fransa, Almanya ve ABD'yi anlatır. Çember ülkeler ise yirminci yüzyıl sonrası ve kolonizasyon sonrası kapitalistleşen ülkeleri anlatır. Britanya kapitalizminin bu özgül ve özgün yapısını ve bu yapının kentsel olan (başkent olan) ile bağlantısını Holton şu şekilde anlatır:

“İngiltere’de kentsel-ulusal bağlantısı, özellikle, on yedinci yüzyıldaki ulus devleti sağlamlaştırma hareketlerinde açıkça görülür. Bundan önce İngiltere, hem etkin bir biçimde merkezileştirilmiş monarşinin, hem de parlamentonun kuruluşunu başarmıştır. (...) Kritik on yedinci yüzyıl boyunca, Londra kenti ve daha birçok sanayi kentinde olduğu gibi, kentsel çıkarları temsil edenler, parlamentoyu taca karşı desteklediler ve Londra kenti örneğinde gözlemleyebileceğimiz gibi anayasal sistemin kurulması sürecine katkıda bulundular. (...) Bununla birlikte, özel ve kamusal mali sektör üzerinde artan etkinliği ile Londra, özerk kentsel çıkarlar kadar, Londra’yı diğer illerle birbirine bağlayan, ulusal sermayeyi harekete geçiren bir etmen rolü oynamıştır” (Holton, 1999, s. 140-141).

Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan çeşitlilik, piyasa ve devlet arasında denge farklılığı yaratmakla birlikte, merkezi başkentlerin fiziksel ve toplumsal olarak kurumsallaşmasında da farklılık yaratır. Bu toplumsal bütünleşme ve uyum arasındaki farklılıktan doğar. Siyasal alanın toplumsal formu olarak devletin, kapitalist

Üretim biçimini ve bu üretim biçiminin tanimsal kuruluu ile ilişkisi ekonomik alanın ve bu ekonomik alanın toplumsal formunu tamamlayıcısı olması biçiminde anlaşılmıştır. Siyasal alan olarak devlet, ekonomik alanı tamamlar ve devlet toplumsal gerçekliğin oluşumunda ekonomik olan temelinde siyasal ve yönetsel olan biçimlendirici bir güçtür. Ekonomik alan ya da piyasa üretime dair bir olu anlamını taşır, siyasal alan ya da devlet bu oluun biimlendiricisidir. Biimlendiricilik ise, toplumsal gerçekliğin oluşumundaki tamamlayıcı konumun eylemliliidir (Akbulut, 2007, s. 198).

Kapitalist retim biçiminin olu ve yaygınlama aşamalarında ortaya çıkan tarihsel farklılık, üretim biçiminin siyasal alanının toplumsal formu olarak devletin tamamlayıcılık ve biçimlendiricilik işlevinde ortaya çıkan farklılığa sebep olur. Bu farklılık kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasının söz konusu olduğu türev ve çember ülkelerde siyasal alanın dzenleyicilii temelindedir. Kapitalistleme düzeylerinde yaşanan farklılık, piyasalama ve merkezileşme düzeylerinde de bir farklılığa sebep olmuş bu farklılık siyasal alanın toplumsal formunun tamamlayıcılık ve biçimlendiricilik işlevinde göreli farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Greli farklılıklar kapitalist mekanın üretiminde toplumsal formların etkinlik düzeylerinde farklılaşmaya sebep olmuştur. Kapitalist retim biçiminin egemen üretim biçimi haline gelmeye başlamasıyla hem siyasal hem de mekansal örgütlenmelerde önemli değişiklikler ortaya çıkmaya balamıştır (ınar, 2004, s. 55).

Birincil kapitalizm örneğinde hem mekansal hem de siyasal merkezileşme salt hukuksal ve ideolojik bir yapı olmanın ötesinde, homojenlemi btnlemi ulusal piyasa temelindeki bütünleşik toplum yapısı anlamına gelir. Birincil kapitalizmde toplumsal formlar arasındaki denge bu bağlamda piyasadan yana ağır basar. Siyasal olanın konumu ise bu ekonomik bütünleşmenin tamamlayıcı bir boyutundan ibarettir. Ekonomik bütünleşme temelinde iler kılınan üretim biçimi toplumsal bütünleşmeyi sağlayan siyasal alanın tamamlayıcılık konumunu pei sıra getirir. Birincil kapitalizm tamamlayıcılıkla ve bununla birlikte piyasa devlet dengesi ile tanımlanırken, ikincil kapitalizm üretim biçiminin devamlılığı temelinde hukuki egemenliğin öncül kurumsallaşması ile tanımlanabilir. Hukuki egemenliğin öncül kurumsallaşması feodal üretim biçiminin sınırlarının mutlak monari ile aınmasının tarihsel somut karılııdır. Mutlak monari ve bununla birlikte ulus devletin kurumsallaşması toplumsal formlar arasındaki dengenin devletten yana ağır basması anlamına gelir. Dengede ortaya çıkan farklılık üretim biçiminin yaygınlaşmasının konusudur.

Yaygınlaşma, ekonomik olarak geç merkezileşen bir diğer ifade ile homojenleşmiş ulusal piyasasını dışsal sebeplerle oluşturan türen kapitalizmlerde görece farklılaşan siyasal alan işlevlerinin varlığı yapısal olarak üretim biçiminin yoğunlaşması ile ilgilidir. Yoğunlaşmada yaşanan farklılık üretim biçiminin türen kapitalizmlerde yaygınlaşmasında siyasal alanın toplumsal formu olarak devleti bütünleştirici niteliği ile ön plana çıkarır. Bütünleştirici niteliği ile devlet, birincil kapitalizmlerden farklı olarak türen ve çember kapitalizmlerde toplumu oluşturuca unsurlardan biri olarak ortaya çıkar. Bu durumdan farklı olarak özgül yani birincil kapitalizmde siyasal alan, bir diğer ifade ile İngiliz devleti, bütünleştiricilik niteliği ile değil biçimlendiricilik niteliği ile ön plana çıkar. Toplumsal bir form olarak devlet, oluşturuca değil, biçimlendiricidir.

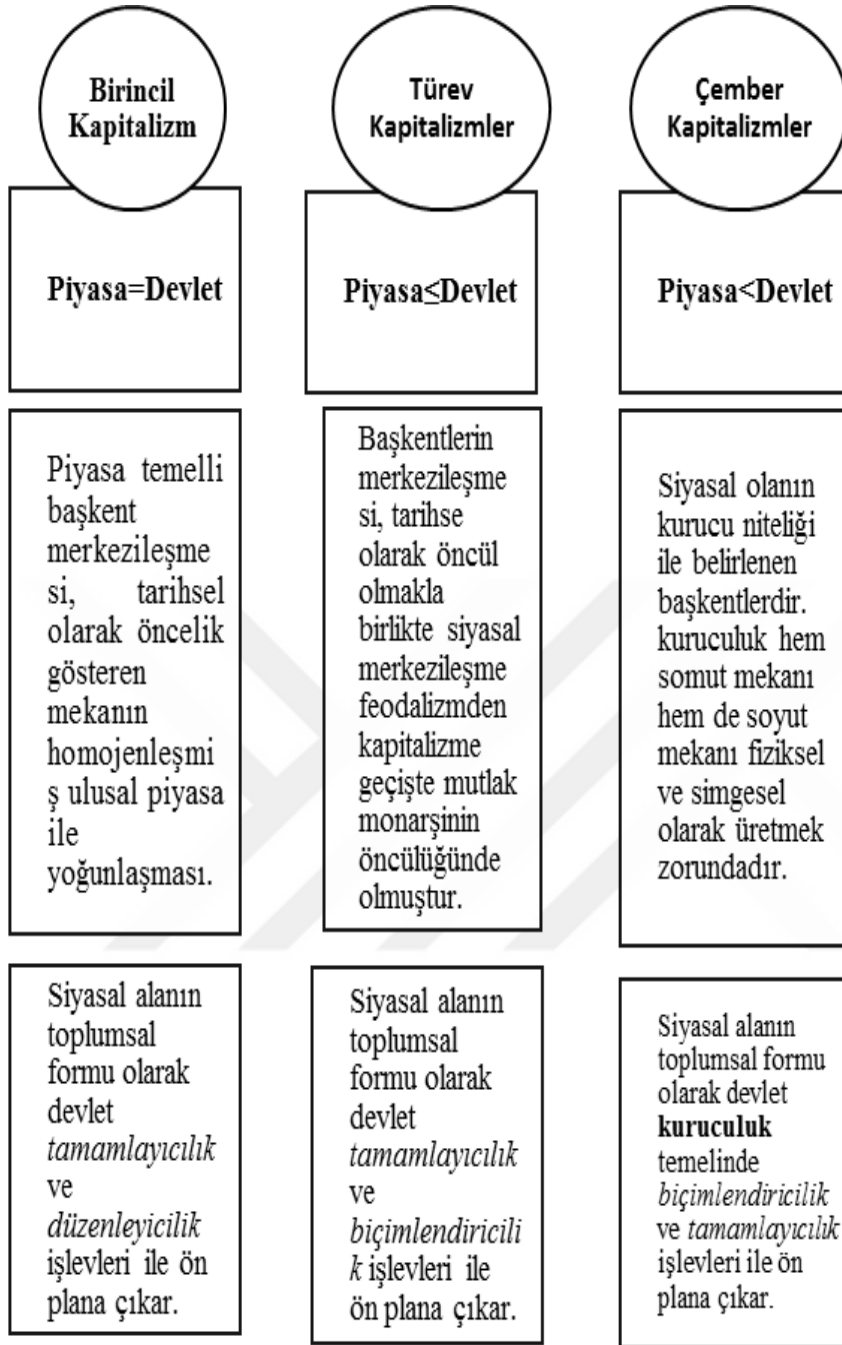
Kapitalizmler arası bu kurucu farklılık kapitalist üretim biçiminin sanayileşme evresinde de gözlemlenebilir. İngiliz sanayileşmesinin kapitalizmin bir ürünü olduğu söylenebilirken, Alman kapitalizminin, devlet tarafından teşvik edilen özel bir sanayi sermayesinin gelişmesinin sonucu olduğu gözlemlenir. Bu bağlamda Wood kıtada yaşanan sanayileşmeyi, büyük ölçüde devlet tarafından teşvik edilen ağır sanayinin gelişmesi olduğunu ve Almanya’da sanayi gelişirken devlete ve devlet işletmelerinin rolüne verilen önemi örnek gösterir (Wood, 2012, s. 140). Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla beraber türen kapitalizmlerde gözlemlenen bu kurucu farklılık, kapitalist üretim biçiminin sınırlarının dünyanın sınırları ile kesişmesi yoluna girmesi ile beraber ortaya çıkan çember kapitalizmlerde derinleşmiş bir biçimde gözlemlenir.

Farklı kapitalizmlerde ortaya çıkan toplumsal formlar arası bir dengedeki farklılık mekansal örgütlenmede somutluk kazanır. Bu çerçevede birincil kapitalizm ekonomik alanın öncüllüğü temellinde, türen kapitalizmler siyasal merkezileşme ve mutlak monarşi temellinde bir mekansal bütünleşme konusu iken çember kapitalizmler imparatorluk sonrası ulus devletin siyasal ve simgesel kuruculuğu bağlamında siyasal olanın mekansal üzerindeki etkinliği ile tanımlanır. Tablo 3.1.’de bu genel kategorizasyon, şematize edilmeye çalışılmıştır.

Bir kentin hem ampirik hem de teorik olarak inşa edilmesi ya da üretilmesi konusu ile temelden bağlantılı olan bu kapitalizmler arası farklılaşma meselesi kentlerin şekli ve ifade ettiğı anlam ile de yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda bu farklı kapitalizmler arasında kurulan bu ayırım, kapitalist üretim biçiminin gelişme süreçlerini ve devletlerin

kuruluş aşamalarını öncül alan ve kentsel form üzerindeki etkilerini başat sayan bir anlam taşır (Katznelson, 2004, s. 6).

Mumford, kentin, yeryüzünün bir ürünü, zamanın bir ürünü, doğanın bir gerçeği, bir mağara gibi, bir karınca yuvası gibi ve bilinçli bir sanat eseri gibi insanın sosyal ihtiyaçlarının ifadesi olduğunu vurgulamıştır (Mumford, 1970, s. 6). Bu tanımla birlikte kent içinde yaşayan topluluk ve bu topluluğun üretiminin somut ifadesi olduğu vurgulanmaktadır. Kente ve kent oluşumlarına Marksist yaklaşım, üretim biçimleri arasında yaşanan değişiklikler veya belirli üretim biçimi içindeki gelişmeler ile bir yanda kapitalist üretim biçiminin gelişimi ve bir taraftan belirli kentlerin oluşması arasındaki korelasyonunu yakalamaya çalışır. Bu bağlamda gelişmiş kapitalizmler için bir diğer ifade ile birincil ve türev kapitalizmler için kentlerin ilk oluşumu veya dönüşümü için kent öncelik arz ederken, geç kapitalistleşen ülkeler yani çember ülkeler için siyasal olanın üretim biçimi tercihi, kente öncül bir nitelik taşımaktadır. Geç kapitalistleşme geç merkezileşme ya da merkezileşmede bir kesinti yaşanmasına temel olmaktadır. Bu çerçevede siyasal olanın kararının belirleyiciliği kente öncül bir anlam taşımaktadır.

Şekil 3.1. Kapitalizmler ve merkezileşmiş mekan oluşumları.

Kentin öncül olup olmaması konusunda öte temel tartışma kentsel ortamın özgüllüğü ile ilgilidir. Holton, bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Kentsel ortamın özgüllüğü; ulus devlet, uluslararası kapitalist ekonomi ya da dünya sisteminin yarattığı ulusal ve uluslararası merkezileşme süreçlerinin etkisi altında giderek kaybolmaya başlamıştır. Kentler ve kentlerdeki aktörler, bu tür daha geniş süreçlerin içinde yer almaya başladıklarında, bu kentsel kurum ve aktörleri, toplumsal değişme umutlarının bağlanabileceği ayrı yapılar olarak

görmek zorlaşır. (...) Çünkü, toplumsal ve siyasal eylemin bağlamı artık, esas olarak, ulusal ve uluslararası nitelik kazanmıştır” (Holton, 1999, s. 25-26).

Bu çerçevede mesele kent olmaktan öte mekan ve mekanın nasıl üretildiği ve mekanı örgütleyen üretim biçiminin ulusal ve uluslararası niteliğinin belirlenmesidir. Kentsel, ulusal ve uluslararasındaki bağlantı ancak bu şekilde kurulabilir. Bu bağlamda bir sonraki bölüm temelde kentsel olan başkent ve başkent oluşumları üzerine olacaktır.

3.2. Başkentlik Olgusunun Ortaya Çıkışı

Başkentler, en temelde devletler arası ilişkilerin yürütüldüğü merkezi bürokrasilerin mekanda konumlandığı yerlerdir. Başkentler devletler arası uluslararası ilişkilerin ve siyasetin tartışıldığı yerler olmalarının yanı sıra, bulundukları ülkede yer alan diğer siyasal ve yönetsel birimlerle ilişkilerin de örgütlendiği mekanlardır. Bir başka deyişle başkentler hem dış hem de iç siyasetin yoğunlaştığı merkezler konumundadırlar (Çınar, 2004, s. 5). Bu durum devlet içinde kentte gözlemlenir. Devlet içinde kent örgütlenmesinde başkent varlığı devletin örgütlenmesinin belirli bir seviyeye geldiği anlamına gelir. Bu bağlamda başkent ve başkent olgusu kapitalizmin siyasal alanının toplumsal formu olarak devlet ile bağlantılı bir biçimde anlaşılması gerekir. Kapitalist üretim biçimini önceleyen bir olgu olmakla birlikte başkent, olgunlaşmış haline bu üretim biçimi ile birlikte ulaşmıştır. Örneğin, ilk devlet örgütlenmeleri olarak kent-devletlerinde bugünkü anlamda bir başkent söz konusu değildir (Çınar, 2004, s. 21). Bu bağlamda başkent olgusu ve başkentlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve günümüzdeki halini alışı hem üretim biçimleri arasındaki geçiş hem de devlet örgütlenmesinin bir diğer ifade ile siyasal olanın örgütlenmesinin farklı aşamaları ile ilgilidir.

Farklı üretim biçimleri ve farklı siyasal örgütlenmelerde gözlemlenmesine rağmen modern devletin belirgin özellikleri olan daimi bürokrasi, daimi adalet teşkilatı, daimi arşiv ve kayıtlar ile resmi işleri yerine getirmek her dönemde merkezi bir yerleşikliği peşi sıra getirmiştir (Spate, 1942, s. 622). Bu yerleşiklik aynı zamanda otoritenin yani siyasal olanın merkezileşmesi anlamına da gelir. Otoritenin merkezileşmesi başkent ortaya çıkmasını zorunlu hale getirirken, ana ticaret ve askeri hareket yollarına hâkim olan başkent de devletin birliğine güçlü bir katkıda bulunuyordu (Mumford, 2007, s. 438-439). Devletin birliği, kapitalist üretim biçimi özelinde homojenleşmiş ulusal alanın birliği ve bu birliğin ulus devlet biçimindeki ifadesidir. Merkezileşmiş ulus devlet, başkenti ile birlikte idari

işlevleri de merkezileştirerek yerleşik hale gelmiş ve yalnızca bu işlere özgü, “özel” binalar inşa etmiştir. Bu binaları devlet dairesi olarak tanımlayabiliriz. Mumford, bu yapılara ilk örneğin Floransa’da Vasari tarafından tasarlanmış olan ve bir zamanlar en üst katı açık bir “loggia” ile taçlandırılan Uffizi olduğunu söyler. Merkezileşmiş siyasal olanın ilk örneği olarak ifade ettiğimiz Loggia’nın örneği aşağıda Resim 3.1.’de görülmektedir.

Merkezileşmiş siyasal otorite, siyasallığı ifade etmekle birlikte içinde bulunduğu üretim biçiminin toplumsallığını da ifade eder. Bu nedenle merkezileşmiş siyasallık ve bunun kentsel görünümü başkent, siyasal olduğu kadar toplumsaldır. Bir kentsel örgütlenme olarak başkent, sadece kentsel olana özgü özellikler taşır ve Mumford’ın ifadesi ile başkentte taşra alışkanlıkları, âdetleri ve lehçeleri eriyip kraliyet sarayının imgesinde yeniden düzenlendi ve kökeninden çok tanım ve taklit üzerinden işleyen ulusal imgeyi oluşturur. Oluşan bu ulusal imge, mutlak monarşi döneminde embriyo halinde varlık göstermekle birlikte homojenleşmiş ulusal pazarın oluşması ya da yaygınlaşarak oluşturulmasıyla ulus devletin ifadesi olmuştur.

Resim 3.1. Uffizi Galleria.

Başkentlik olgusu, kent devlet ve devlet içinde kent tartışmasını da akla getirmelidir. Bu bağlamda kent devletin siyasallığının devlet içinde kentte erimesi merkezileşmiş siyasal olan, yani başkent ile mümkün olmuştur. Merkezileşmiş siyasal başkent kent devletlerinin ve oluşturulan homojenleşmiş ulusal alan içinde kalmış küçük merkezlerin güç ve karar alma kabiliyetinin kaybıyla oluşmuştur. Homojenleşmiş bu ulusal alan içinde kalan farklı grupları ve kentleri birleştiren bir bağ yaratmıştır. Bu birlikteliğe toplumsal bütünleşme de diyebiliriz. Kapitalist üretim biçimi özelinde toplumsal bütünleşme biçimleri farklılaşmış olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda çember kapitalizmlerde farklılaşan toplumsal bütünleşme siyasal alanın merkezileşmesinde ya da bir diğer ifade ile başkent oluşmasında da farklılaşma yaratmıştır.

Feodal üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçiş ile iktidar ve nüfus bir bütün haline gelmiş, geçmiş üretim biçiminin dağınık ve merkezi olmayan yapısı ortadan kalkmıştır. Mumford bu geçişi Almanya örneğinde şu şekilde ifade etmiştir;

“Eski belediye ekonomisi sadece Alman kasabalarında etkili bir biçimde varlığını sürdürdü; XVII. yüzyıldaki Brandenburg-Prusya birleşmesi orada da her şeyin çehresini değiştirdi. Devlet, birliği oluşturan unsurları pahasına büyüdü. Başkent de taşra kentlerine kıyasla orantısız olarak büyüdü, üstelik büyük ölçüde bedelini onlara ödeterek. Önem kazanan belediyelerde yerel denetimin ulusal yasalarla desteklenmesi ihtiyacı doğdu; sonunda merkezi otoritenin yardımı ve onayı olmaksızın hiçbir şey yapılamaz hale geldi” (Mumford, 2007, s. 441).

Üretim biçimlerinde ortaya çıkan değişiklikler ve yeni üretim biçimlerine geçiş hem toplumsal hem de mekansal yapıdaki değişiklikler ile üretilir ve yeniden üretilir. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması bu değişikliklerin en belirgin ve kökten biçimde olmasına sebeptir. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile mekansal ölçek değişmiş sınır özelde ulus devlet genelde ise dünyanın kendisi olmuştur. Bununla birlikte üretimdeki yani ekonomik olandaki ölçekte ulusal piyasa ve dünya olmuştur. Kapitalist üretim biçiminin bütünselliği mekansal ölçeğin değişmesi ile birlikte başkentleri de değiştirmiş, başkentlerin ortaya çıkış ve bir diğer ifadeyle üretildiği toplumsal bütünleşme biçimlerinde de farklılığa sebep olmuştur. Bu durum başkentlerin taşıdığı anlamı ve işlevlerini de değiştirmiştir.

Başkentlere dair literatürde en temelde doğal ve yapay başkentler şeklinde ikili bir ayrım yapılmaktadır. Bununla birlikte başkentler ve başkentlerin mimari tasarımı ile ilgili çalışmalar yapan Vale, başkentleri üç kategoriye ayırarak incelemiştir. İlk iki başkent

kategorisi, tarihsel süreç içinde temelde kendi iç tarihselliği ile merkezileşmiş, başkent haline gelmiştir. Bu ikisi arasındaki ayrım ise süreklilik konusunda ortaya çıkar. İlk tip başkentler, başkent olma niteliklerini tarihselliği içinde kesintisiz bir şekilde sürekli kılmış, ikinci tip ise tarihselliği içinde kesintiye uğramış başkentlerdir. Bu iki başkent kategorisinden farklı olarak üçüncü kategori başkentler daha önceden merkezi siyasal mekan olmayan, fakat tarihsel süreçte bir siyasal karar ile bu niteliği kazanan yerlerdir (Vale L. , 2008).

Çalışma özelinde, kapitalist üretim biçimi ve üretim biçiminin yaygınlaşması ile ortaya çıkan mekan ve özelde de başkentler incelenmiştir. Bu bağlamda başkentler sınıflandırılması, kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasında bir dönüm noktası olarak tanımlayabileceğimiz sanayi devrimi de göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Bu sebeple daha sonraki alt başlıklarda başkentler, sanayi devrimi öncesi ve sonrası başkentler biçiminde ayrıştırılacak ve tartışılacaktır.

3.2.1. Sanayi devrimi öncesi başkentler

Başkentlerin konumu doğrudan mekan ile bağlantılıdır. Bu bağlantı mekanın toplumsal ve tarihsel olarak içinde bulunduğu üretim biçiminin ürettiği bir bağlantıdır. Bu nedenle başkent ve başkent olma ile ilgili her konu devlet içinde bir merkezileşmiş kent olma özelliği ile başkentlerin konumunu ve işlevini hem tarihsel hem de yapısal düzeyde incelemenin gerekliliğine sebep olur. Buna göre, tarihin her döneminde ve coğrafyasında başkentin anlamı ve işlevi aynı değildir. Farklı üretim yapılarına ve bunlara uygun siyasal ve yönetsel örgütlenme biçimlerine göre başkentlerin varlığı, işlevleri ve konumları farklılık gösterebilmektedir (Çınar, 2004, s. 3). Bu bağlam çerçevesinde merkezileşmiş bir kentin ontolojisi, yerleştiği alan ve bu yerleştiği alanda yerine getirdiği işlevler toplumsal olanın soyut düzeyi olarak tanımlayabileceğimiz üretim biçimine, bu üretim biçiminin ekonomik ve siyasal olanına ve bu toplumsal formların bütünleşme biçimlerine göre değişmektedir. Bu sebeple kapitalist üretim biçiminin gelişmesi bu bağlamda yoğunlaşması ve yaygınlaşması temelinde önemli bir tarihsel dönümü ifade eden Sanayi Devrimi genelde kent özelde başkentlerle ilgili tartışmada bir aşama niteliği taşır.

Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ve genişlemesi sürecinde dönüm noktası, mekanik gücü (önce su, sonra buhar gücü) üretime koştan bir dizi teknik yeniliğin, üretim

sürecini, ev ya da zanaat atölyesinden fabrikaya aktardığı, bir ya da bir grup insanın elle çalıştırılan alet ve makinalarla yaptığı üretim yerine ilk önce düzinelerce daha sonraları yüzlerce işçinin ekip çalışmasına dönüştürdüğü, sanayi devrimi denilen aşamadır (Dobb, 1985, s. 27). Temel olarak Sanayi Devrimi'ni izleyen süreçte kapitalist üretim biçimi doğrusal bir çizgi izlemeyen bir ilerleme rotası takip etmiştir. Bu doğrusal olmayan çizgi kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması sürecinde ortaya çıkan farklı toplumsal bütünleşme süreçleri anlamına gelir.

Kapitalist üretim biçimi özelinde üretim ilişkileri bir diğer ifade ile ücretli emeğin sermaye ile olan ilişkisi, kapitalist üretim biçiminin özgül tarihsel örneği olarak tarım kapitalizmi dönüşümü ile sanayi devriminden iki yüzyıldan fazla bir zaman önce olgunlaşmaya başlamıştı. Fakat olgunlaşma sürecine rağmen üretim merkezi değil dağınıktı ve belli bir yoğunlaşmadan söz etmek zordu. Sermaye sahipleri genellikle üretimi doğrudan denetleyemeyen ve tek başına (ya da ailesiyle) emek veren ve (giderek azalmakta da olsa) önemli ölçüde bağımsızlığa sahip imalatçı zanaatkarların üzerinde kendi disiplinini kabul ettirememiş tüccarlardı (Dobb, 1985, s. 30). Bu tüccarların aile ya da ev endüstrisini aşındıran gelişme Marx'ın "manufacture" terimi ile farklılaştırdığı üretim tekniğinde yaşana değişim ve bu değişimin getirdiği dönüşümdür. Makine ile üretim tekniğinin gelişmesi hem üretimde hem üretimin mekanında hem de üretimi gerçekleştirenler üzerinde bir etkiye sebep olmuştur. Bu dönemi Mumford şu çarpıcı ifadeler ile aktarır:

"Makinenin muazzam üretkenliğinin kanıtı olan cüruf ve çöp yığınları dağ boyutlarına ulaşırken, emeğiyle bu başarıları mümkün kılan insanlar neredeyse bir savaş alanındaki kadar hızlı bir şekilde sakat kalıyor veya ölüyordu" (Mumford, 2007, s. 549).

Sanayi Devrimi'nin bu dönüştürücü etkisi başkentlerin konumlarının belirlenmesi ya da başkentlerin merkezileşmesinin yoğunlaşması sürecinde de bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Sanayi Devrimi öncesinde başkentlerin konumunun belirlenmesinde savunma, su ve ticaret yollarının üzerinde bulunma gibi geleneksel amaçlar önemli rol oynarken, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar, başkentlerin konumunun belirlenmesinde geleneksel amaçların dışında yeni neden ve amaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çınar, 2004, s. 11). Bu çerçevede Sanayi Devrimi öncesi yerleşim

yerlerinin toplumsal, tarihsel ve mekansal yapılarının belirlenmesi bu dönem başkentlerinin sınıflandırılması için temel başlangıç noktasıdır.

Sanayi devrimi öncesi ve kapitalist olmayan ülkelerde mekanın örgütlenmesi ve başkentler, kapitalist üretim biçimi sonrası ortaya çıkan başkentler ile farklılaşmakla beraber, aynı zamanda benzer tarihsel dönemi yaşayan devletlerin mekansal örgütlenmeleri ile de farklılaşmaktadır.

İnsanlık tarihi ve uygarlığın ortaya çıkış koşulları hazırlanan yerleşik hayata geçiş, her bölgede ve her zamanda aynı anda olmamıştır. Bu sebeple ortaya çıkan bu yerleşim yerleri farklı gelişmişlik düzeyleri ve farklı iş bölümleri düzeylerine ev sahipliği yapmıştır. Bir üretim biçiminin varlığı en temelde bir toplumsal iş bölümünün varlığına dayanmaktadır. Bununla birlikte toplumsal iş bölümü farklılaşan yerleşim yerlerine sebep olmuştur. Bu farklılaşmayı kısaca *kır-kent ayrılığı* ya da *karşıtlığı* olarak tanımlayabiliriz. Bu farklı yerleşim birimlerini ifade eden kır-kent ayrımı her iş bölümünde, bir diğer ifade ile her farklı üretim biçiminde bu üretimin niteliğinin koşullarına göre belirlenmiştir. Sanayi öncesi kentte kır kent ayrılığı kırsal ve kentin farklı üretim nitelikleri ile de derinleşmiştir. Bu derinleşme ile birlikte kent ve kırsal farklı uzmanlaşmalar ortaya çıkmıştır. Sanayi öncesi kentler varlıklarını dışarıdan (kırsal) aldıkları gıda mallarına ve hammaddelere dayandırdıklarından birer pazar merkeziydiler. Ayrıca bu kentler el yapımı maddelerin üretildiği bir merkez konumundaydılar. Önemli siyasal, dinsel ve eğitsel işlevleri bulunmaktaydı. Kimi kentler değişik konularda uzmanlaşmıştı; örneğin Hindistan'daki Benares ve Irak'taki Kербela daha çok dinsel bir merkez, Çin'deki Pekin ise siyasal, eğitsel etkinliklerin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir yer olarak biliniyordu (Sjoberg, 2002, s. 38).

Ekonomik temelin farklı oluşu; devlet örgütlenmesinin, kır-kent ilişkisinin ve kentler arası ilişkilerin farklılaşmasına, bu bağlamda da başkentlerin konumunun farklı içeriklere sahip olmasına neden olmuştur (Çınar, 2004, s. 61). Başkentlerin mekan olarak var oluşunda ortaya çıkan bu farklılık en temelde kentsel yapı ve sistemdeki farklılıktır.

Sanayi devrimi öncesi kurulmuş yerleşik yapılar merkezileşmemiş ve sınırlı bir çevreye sahiptir. Bu başkentler iş bölümü ile ortaya çıkmış yöneticilerin yaşamlarını sürdürdüğü ve bu yöneticilerin korunması temelinde örgütlenmiş yerleşim merkezleridir.

Başkent'in İlk ve Ortaçağlar'daki ve Ortadoğu'daki anlamına işaret eden dönemdeki bazı kentler için kullanılan başkent sözcüğü, yöneticilik göreviyle donanmış kimselerin uzun bir zaman oturdukları kenti nitelemek için kullanılmaktadır (Çınar, 2004, s. 61). Yöneticiler ve yöneticilerin korunması temelinde görece bir merkezileşmenin gözlemlendiği bu kentler, ekonomik olanın ve ekonomik işlevlerin merkezileştiği mekanlar olmamışlardır. Yöneticiler ve yöneticilerin korunması temelinde örgütlenen bu kentler katı bir toplumsal farklılaşmayı da ortaya çıkarmıştır. Toplumsal farklılaşmaya rağmen mekan kullanımında bir uzmanlaşmanın varlığından söz edilemez. Mikro düzeyde mekan kullanımında uzlaşmanın olmadığı Ortaçağ Avrupası'nda ve diğer yerlerde kentlerdeki evlerin atölyeler olarak hizmet etmesinden; dinsel yapıların da okul ya da alışveriş merkezi olarak kullanılmasından gözlemlenebilir (Sjoberg, 2002, s. 39).

Emmett, başkent sözcüğünün Arap dilinde korumak, savunmak, muhafaza etmek sözcüklerinden türetilmiş ve başkent'in, etrafı hisarla çevrilmiş kent anlamına geldiğini ifade etmiştir (Emmett, 1996, s. 233). Özellikle "berekatli hilal" olarak adlandırılan bölgede ortaya çıkan ilk yerleşik yaşamın örnekleri olan kentler büyük oranda yönetici sınıfın bulunduğu yerlerdir. Bu durumun sebebi en temelde kent devleti olarak örgütlenmiş olan bu yerleşim yerlerinin gerçek anlamda merkezileşmiş bir başkentlerinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum kent devleti ve devlet içindeki kent farkını da ortaya koyar. Kent devletinin mekansal sınırları devletin de sınırlarını oluşturur, devlet içindeki kentten farklı olarak merkezileşme bu sebeple gerçekleşemez. Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ dönemlerinde var olan kent devletlerinde, devletin ve kentin sınırları çakıştığından, ülke sınırları içerisinde kentler arası ve bölgelerarası bir hiyerarşiden söz etmek olanaklı değildir (Chabot & Beaujeu, 1967, s. 190). Devletin sınırları kentle kesişen kent devletlerinde merkezileşme bu şekilde iken, geniş coğrafyaları kendi egemenliği altına almış olan sanayi devrimi öncesi imparatorluklarda da kapitalist üretim biçiminin ürettiği bir mekansallık olarak başkentlerden söz edemeyiz. Bununla birlikte çok başkentli imparatorluk örneklerinin de varlığı dağınık bir kentler dizgesi ve merkezileşmenin düşük düzeyinin ifadesidir. Örneğin Persler döneminde ülkede dört başkent'in varlığından ve pek çok önemli imparatorluk kentinden söz edilmektedir (Çınar, 2004, s. 62).

Toplumsal iş bölümü sebebi ile farklılaşan yerleşim yerleri bir diğer ifade ile kır kent ayrılığı, sanayi devrimi öncesinde hem batı hem de doğu toplumlarında mekansal düzeyde merkezileşme süreçlerinin kesintili ve düşük yoğunlukta olmasına sebep olmuştur. Düşük yoğunluktaki merkezileşme, kentler arasında bir hiyerarşinin ortaya çıkmasının da uzun bir

tarihsel sürece yayılmasına sebep olmuştur. Birbirinden bağımsız, dağınık fakat siyasal bir birim olarak örgütlenmiş kent devletleri bu dönemde sistemsel düzeyde bir başkentlik olgusunu ortaya çıkarmamıştır. Birbirinden bağımsız, dağınık fakat siyasal bir birim olarak örgütlenmiş kent devletleri, sınırlı bir pazarda ekonomik işlevleri de ifade etmişlerdir. Bu tarihsel süreç içerisinde Pazar alanının ve bununla birlikte siyasal olanın sınırlarının genişlemesi aynı zamanda toplumsal iş bölümünün de genişlemesi ve çeşitlenmesine sebep olmuştur. Üretim biçiminin tetiklediği bu genişleyen ve çeşitlenen iş bölümü yeni bir mekansal yapıyı da peşi sıra getirmiştir. Coğrafyada ortaya çıkan çeşitlilik ve genişleme, kentsel yapıda da daha karmaşık sistemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kentsel yapıdaki bu karmaşıklık ve çeşitlilik yeni merkezi ve yoğunlaşmış başkentlik olgusuna sebep olmuştur.

Sanayi Devrimi öncesi, kısıtlı bir iş bölümüne dayalı yapı en temelde coğrafya üzerine yerleşimi büyük ölçüde ulaşım sistemlerinin deniz ve nehir taşımacılığıyla sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı başkent olarak nitelendirdiğimiz yönetim merkezleri, büyük ölçüde kıyılarda ve ülke içerisinde de nehir boylarında konumlanmıştır (Çınar, 2004, s. 63).

Doğal coğrafyanın niteliksel etkisinin gözlemlendiği sanayi öncesi başkentler, kentler sistemi içinde yatay bir yapıyı da ifade etmektedir. Mekan içinde ekonomik olanın gelişmesi ve yoğunlaşması ile birlikte bir diğer ifade ile pazar alanının sınırlarının genişlemesi ile birlikte siyasal olanın da niteliksel etkisinin başkentler üzerinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Siyasal olan yerleşikliğinin ilk gününden itibaren, siyasallığının temellerini mekanda ifade etmiştir. Bu bağlamda mekan tarihselliği içinde farklı düzeylerde de iktidar yapısının ve ilişkilerinin somutluğu olmuştur, fakat Sanayi Devrimi'nin etkisi ile ortaya çıkan değişim ile yatay bir kentsel yapıdan merkezileşmiş ve yoğunlaşmış bir başka ifade ile dikey bir kentsel yapıya geçiş süreci başlamıştır. Kentsel yapı aynı zamanda başkentlerin somutluğunda hem ekonomik olanın hem de siyasal olanın merkezileşmiş ve yoğunlaşmış iktidar ilişkilerinin mekanı olmuştur. Mekan, kapitalist üretim biçiminin oluşması ve yaygınlaşması ile ortaya çıkan sistem ile ekonomik ve siyasal olanın örgütlenmesinde ve yeni toplumsal iktidarlara kurulmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Bu durum hem ekonomik olanın (piyasa) hem de siyasal olanın (devlet) mekan ile ilişkisinin niteliksel olarak önem kazanmasına sebep olmuştur. Bu durumun somut ifadesi başkentler olmuştur. Genelde kentler ile ilgili özel de ise başkentler ile ilgili olarak ortaya çıkan bu dönüşümün yoğunlaşması Sanayi Devrimi'nin hem yoğunlaştırdığı hem de yaygınlaştırdığı üretim biçiminin bir ifadesidir.

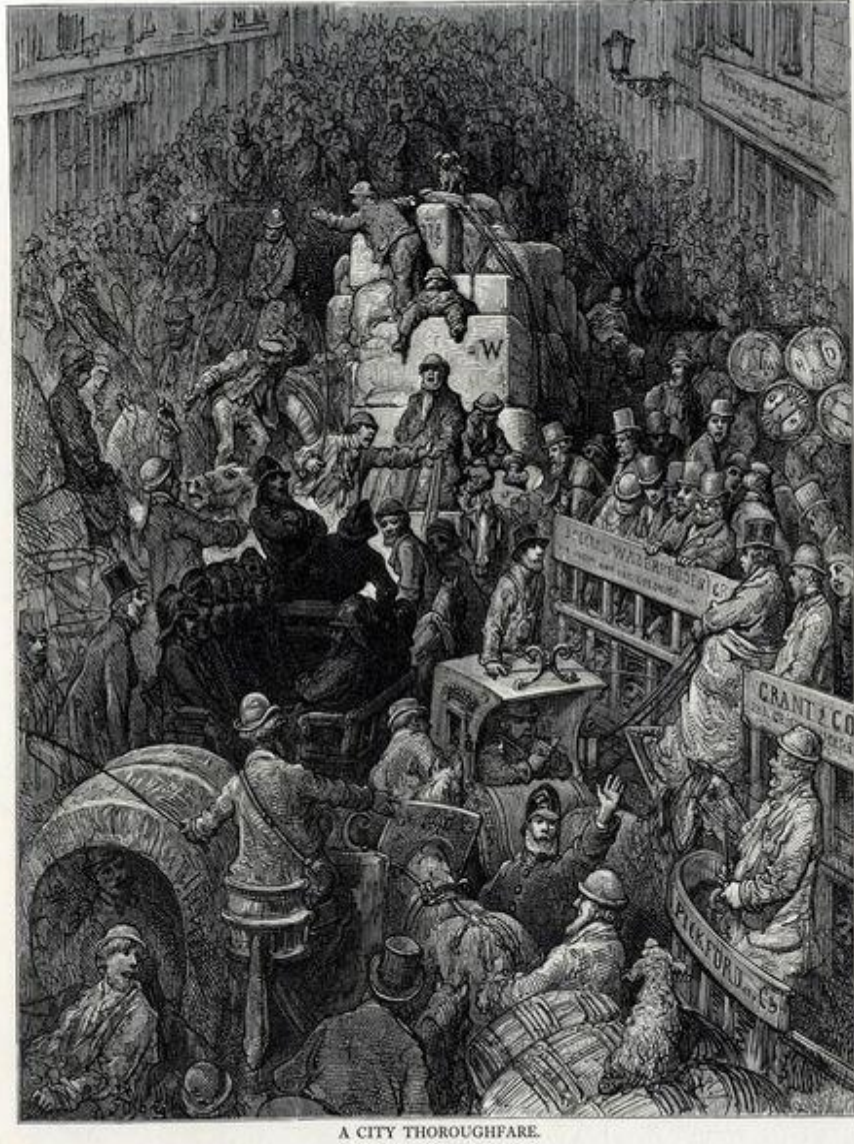
3.2.2. Sanayi devrimi sonrası başkentler

Sanayileşme on sekizinci yüzyılın son on yıllarında İngiltere'de başladı ancak uzun bir süre sonra Kıta Avrupa'sına ulaştı. Belçika'da 1820'lere kadar, Almanya'da, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar ve Nordic ülkelerde neredeyse yüzyılın sonuna kadar ağır bir sanayileşmeden söz etmek mümkün olmadı. Ancak üretim yöntemi üzerinde bazı değişiklikler çok daha öncesinde başlamıştı. Bu durumun temel sebebi, ticaret ve ticaret genişlemesi, işyeri kurulma kısıtlamalarının azalması, üretim birimlerinin büyüyor olması ve iletişim yöntemlerinin ve imkanlarının gelişmesidir. Bu gelişmeler on sekizinci yüzyıldaki birçok Avrupa kentinde hızla artmaktaydı. Genel olarak, artık kullanılmayan sur duvarlarının engellemesi ya da toprakların sömürülmesini çevreleyen yasal engeller nedeniyle yaşanan bu büyüme mevcut yapıları alanların da en yoğun biçimde sömürülmesine yol açtı (Hall, 2005, s. 48-49). Başka bir deyişle, yeni yapılar ortaya çıkarken hali hazırda yerleşik olan yapılarla bütünleşerek ya da onların üzerine inşa edildi. Sanayi devrimi ve bu gelişmenin tetiklediği tarımda da değişen yöntemlerle birlikte yüksek doğum oranları ile de birlikte insanlar bulundukları yerlerden kasabalara ve kentlere doğru göç etmeye başladılar. Bu durum bir Avrupa kentinden ötekine birbiri ardına gelen ve birbirlerini geride bırakan benzeri görülmemiş büyümeye sebep oldu. Sanayileşme ve sanayileşmenin tetiklediği gelişme süreci, ekonomik ve sosyal olan üzerinde bir etki yaratmakla birlikte ayrıca fiziksel çevre ve fiziksel çevrenin üzerinde somutlaştığı mekan üzerinde de bir etki yaratmıştır.

Bater, Sanayi Devrimi'nin yarattığı gelişmelerin kent üzerinde yarattığı fiziksel değişimdeki hedeflerin şu şekilde ortaya çıktığını hatırlatır: Sokaklar düz ve tuğla veya taş yapıları; Genel planda su yollarının avantajlı kullanılması gerekiyordu; Bir kere plan belirlendiğinde, sıkı bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmaktaydı; Kent bünyesinde belli gruplar belirli alanlara tahsis edilecekti; Kent işlerinin yönetimi ikamet eden ticari ve endüstriyel alanların elinde yoğunlaşacaktı (Bater, 1976, s. 21). Bununla birlikte, bu hedefler, uygulanabilir bir bina planından çok teorik bir yapıya sahip görünmekte ve Avrupa kentlerinde yaşanan sonraki gelişmeler üzerinde çok az etki yaratmışlardır.

Sanayileşme ve nüfus artışı Avrupa kentlerinin sokak ağlarında daha fazla baskı oluşturmaya başladı. Kasabaların merkezinde birçok sokak büyük oranda Ortaçağ'da olmuştu ve ana caddeler dahi çoğu zaman oldukça dar yapıdaydı. Vagonlar, eşya

taşımacılığı, yayalar, tezgahlar ve kabinler ve diğer her şey bu dar yollardan geçiyordu. Tüm bu sokaklardaki yüzeylerde mekan ve alan için savaşmak zorunluluğu ortaya çıktığında durum kaotikleşti (Resim3.2.). Düz, geniş yolların çare olarak ortaya çıkması bir anlamda Sanayi Devrimi sonrası kentlerde giderek daha fazla bariz hale geldi.

Resim 3.2. Bir şehir iş merkezi: Gustave Dore (1872, Londra).

On dokuzuncu yüzyıla kadar Ortaçağ Avrupa kenti, sanayi öncesi toplumun kentidir. Bu Ortaçağ Avrupa kentinin görüntüsü üç temel unsuru içermektedir: Merkezdeki ve yakınlardaki kamu binaları arasındaki büyük fark, kentsel ve kırsal yaşam arasındaki kontrast ve konut bölgelerindeki işlevlerin ve toplumsal grupların birbirine yakın karışımı.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bu yapı çökmeye başlamıştı. Modern sanayi toplumu, yaşama, çalışma, rekreasyon ve seyahat işlevlerini birbirinden ayırmış ve onlara farklı zaman ve yerler tahsis etmiştir. Bununla birlikte kentsel yayılma kütlesi de yüksek katlı şehir ile düz kırsal peyzajı arasındaki kontrastı kaybetmiştir (Bernhard & Rendall, 1999). Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen kapitalist üretim biçimi kentin hem toplumsal hem de fiziksel yapısını ve görüntüsünü yeniden üretmiştir. Engels'in on dokuzuncu yüzyıl sanayi kapitalizminin mekan üzerindeki etkisine dair gözlemleri Ortaçağ Avrupa'sından Sanayi Devrimi sonrası Avrupa kentlerinin geçirdiği değişimi çarpıcı biçimde ifade eder:

“Her büyük kentte, işçi sınıfının üst üste yığıldığı bir ya da daha çok kenar mahalle var. Doğrudur, yoksulluk çoğu zaman zenginlerin saraylarına yakın arka sokaklarda oturur, ama genelde, ona ayrı bir toprak parçası ayrılmıştır; orada o, mutlu sınıfların gözünden uzakta, yapabildiği ölçüde ayakta kalmaya çabalar durur. Bu kenar mahaller ise İngiltere'nin büyük kentlerinde birbirine oldukça denk biçimde düzenlenmiştir. (...) sokaklarda genelde kaldırım yoktur, inişli yokuşlu, pis, çöp ve hayvan pisliği doludur; kanalizasyon ya da atık su kanalı yoktur; ama tersine yollar durgun, pis su birikintileri ile kaplıdır. Ayrıca kötü, karmakarışık yapılanma nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir ve buralarda küçük bir alanda birçok insan bir arada yaşadığı için, bu emekçi mahallelerinin nasıl bir havası olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. (...) Kent, öyle garip kurulmuştur ki, kişi kendini işi ve eğlence gezileri ile sınırlarsa, bu kentte yıllarca yaşasa da her gün sokağa çıksa da emekçi mahalleleriyle hatta işçilerle bile karşı karşıya gelmeyebilir. Bunun başlıca nedeni, dile getirilmemiş bilinçsiz bir uzlaşma ile olduğu kadar, söze dökülmüş bilinçli bir kararlılıkla da emekçi halkın mahalleleri, orta sınıf için ayrılan kent mahallerinden bıçakla keser gibi ayrılmıştır, bunun olmadığı yerlerde de yardımseverliğin örtüsü ile gizlenmiştir” (Engels, 1997, s. 55-76).

Avrupa'nın tekil kentlerinde yaşanan bu dönüşüm, kentleri yeniden düzenlemekle birlikte bu kentlerin içinde bulundukları devletlerin somutluk ve merkezilik kazandığı başkentleri de aynı şekilde etkilemiştir. Bu durum eski kentlerin düzenlenmesi ile olduğu kadar yeni başkent seçimleri ve bu mekanların düzenlenmesi ile de ilgilidir. Yeni mekanlar hem fiziksel hem zihinsel hem de toplumsal olarak mekana işlenmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında kurulan başkentlerin yer seçimlerinde etkili nedenler arasında ulusal birliğin ve ulusal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak iç pazarın bütünleştirilmesi, mekanda dengeli yerleşme gibi amaçlar yer alınmıştır. Ayrıca, Sanayi Devrimi sonrasında başkent değiştirmenin kendisi, mekana yönelik bir siyasetin, iç pazarı bütünleştirmeye yönelik kalkınma hedefinin ya da yeni bir devlet düzeni kurmanın aracı haline gelmiştir. Kısaca, başkentin yer değişimi bazı durumlarda örneğin siyasal ekonomide kökten bir değişikliğin

sonucu olurken, bazı durumlarda da kökten bir değişikliğin gerçekleştirilmesine yönelik izlenecek bir siyasetin aracı olarak kullanılmıştır (Çınar, 2004, s. 11).

Soyutlama düzeyinde toplum ve mekan ilişkileri göz önüne alındığında mekanda ortaya çıkan her türlü dönüşüm birer neden olmaktan öte ekonomik ve siyasal olanın niteliğini belirleyen üretim biçiminde ortaya çıkan yapının ve bu yapının değişimi ve gelişimi sürecinin sonucudur. Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan mekansal değişiklikler, yeni bir mekanın başkent olarak belirlenmesi ya da yerleşik mekanda yaşanan değişiklikler, üretim biçiminin dahil olduğu uluslar arası bütünsel bir süreç ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Toplum ve mekan arasındaki değişim siyasal olanın mekan ve toplum ile olan ilişkisinde de değişime ve yoğunlaşmaya sebep olmuştur.

“Söz konusu siyasal toplum ile mekan arasındaki ilişki, modern sanayi devletlerinde ekonomik altyapının değişmesine de dayalı olarak daha bilinçli düzeye ulaşmıştır. Mekan, kapitalist devletlerin örgütlenmeye başlamasıyla yeni toplumsal iktidarların kurulmasında çok önemli araçsal etki sağlar hale gelmiştir. Ayrıca devlet ile mekan ilişkisinin görece daha önem kazandığı yerler başkentler olmuştur. Bu bağlamda başkentler devletlerin kendilerini meşrulaştırdıkları yerlerdir. Meşrulaştırma çeşitli düzeylerde ortaya çıkmaktadır: Yol ağlarının dönüştürülmesinden, binaların biçimlenmesine ve kentsel mekanın çeşitli düzeylerde kullanılmasına dek bu çeşitliliği görmek olanaklıdır” (Çınar, 2004, s. 65).

Sanayi Devrimi sonrasında başkentlerin konumu, mekana yönelik bir siyasetin, iç pazarı bütünleştirmeye yönelik kalkınma hedefinin ya da yeni bir devlet düzeni kurmanın aracı haline gelmiştir. Kısaca, başkentlerin konunda yaşanan değişimler ya da yoğunlaşması bazı durumlarda örneğin siyasal ekonomide kökten bir değişikliğin sonucu olurken, bazı durumlarda da kökten bir değişikliğin gerçekleştirilmesine yönelik izlenecek bir siyasetin aracı olarak kullanılmıştır (Çınar, 2007, s. 144). Ulus devletlerin başkentleri ulusal sınırlar içerisinde öncelikle ulusal kimliğin simgelendiği ve diğer kentlere de örnek gösterilen mekanlar haline gelmiştir. Modern başkentler değişen ekonomik ve toplumsal yapının ve yeni iktidar ilişkilerinin yansıtıldığı mekanlara dönüşmüşlerdir. Ulusal ekonominin ve ulusal kimliğin mekanları haline dönüşen modern başkentler böylece diğer kentlerden simgesel olarak ayrılmışlardır (Vale L. , 2008, s. 15). Bu çerçevede ilerleyen bölüm yirminci yüzyılda ulus devletlerin yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan yeni başkentler olacaktır.

3.3. Yirminci Yüzyıl'ın Ulus Devletleri ve Başkentler

Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ve genelleşmesi ile birlikte bu süreçten bağımsız fakat peşi sıra ilerleyen ulus devletlerin yükselişi, başkentlik olgusunun anlamını ve işlevini temelden değiştirmiştir. Bu değişiklik modernizm öncesi başkentlerde gözlemlenen yönetici merkezi olma niteliğinin dışında bir bütün olarak ülkenin bütün sınırlarının üretim biçimine bağlı yönetime tabi olması sebebiyledir. Ülkenin sınırlarının tamamı kentler arasında yönetsel düzeyde bir kademelenmenin ortaya çıkması ve bununla birlikte yönetimin merkezileşmesinin yoğunlaşması ile ortaya çıkmıştır.

Ulus devlet bu çerçevede Avrupa kentleri arasındaki modern öncesi dönemde var olan kentler arasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldırmış, ölçeğin ülke sınırları ile kesişmesine sebep olmuştur. Bu sürecin öncesini Tilly şu şekilde ifade etmiştir;

“Avrupa'nın şehir ağı sermayenin hiyerarşisini temsil ediyordu; yerel ve bölgesel ticaretle sermaye birikimi sağlayan colporteurler (etimolojik olarak omuzlarında mal taşıyanlar), seyyar satıcılar ve çok daha önemli diğer tüccarlarla birbirine bağlanan kasaba ve şehirlere ulaşan ticari bağlantının yüksek düzeylerini bu ağ oluşturunuyordu. Bir İngiliz kralı veya Burgundiya dükü vergi veya asker için kırsal kesime el attığında, yaratılmasında katkısı bulunmayan ve tamamıyla denetim altına alamadığı kurumsallaşmış ticari bağlantılarla karşılaşılıyorlardı. Gerçekten de Avrupa'nın tabandan tavana yönelen hiyerarşisi, uzun zaman, tavandan tabana yönelen siyasal denetim yapısına göre çok daha tamamlanmış, bağlantısı sağlam ve yoğundu” (Tilly, 2001, s. 222).

Ulus devlet bu bağlamda kurumsallaşan ticaret ağlarını bir diğer ifade ile homojenleşmiş ulusal pazarın sınırlarını oluşturmuş ve Tilly'nin tabandan tavana diye ifade ettiği ekonomik alanın karşısına tavandan tabana inen bir siyasi alan olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal devlet, böylece, söz konusu toprakları bitişik bölgeleri çoğaltmak için genişletir ve kendi görece merkezi, farklılaşmış ve özerk yapısını sürdürmeye çalışır (Tilly, 2001, s. 225).

Başkentlerin konumu ve işlevi de bu ekonomik ve siyasal alanın yeni örgütlenmesi ile belirlenmiş ve önceki dönemlere göre değişmiştir. Başkentlerin değişen işlevi feodal üretim biçiminin krizini mutlak monarşi ile aşmaya çalışan, siyasi bir örgütlenme anlamı da taşıyan kent devletlerinden ya da kelimenin tam manasıyla modern öncesi imparatorlukların görece merkezileşmiş kentlerinden farklı bir nitelik taşır. Ulus devletin ve ulus devletlerin temel ölçüt haline gelmesi ile birlikte bu devletlerin merkezileşen

başkentleri aynı zamanda içinde bulundukları üretim biçiminin uluslararası sistemde temsil birimi haline de gelmişlerdir. Bu durum başkentin ölçek olması ile devletin sınırları içinde kalan siyasal ve yönetsel birimlerin tek merkezden rasyonel bir şekilde örgütlenmesi ile gerçekleşmiştir. Toplumsal ve mekansal ilişkiler söz konusu hiyerarşi bağlamında gerçekleşmiştir (Çınar, 2004, s. 8).

Bu dönemin Avrupa ulus devletlerinin işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz: güçlü bir merkezîyetçilik, ulusal kimlik, statü ve iktidarın simgeleştirilmesi, diğer kentler üzerinde iktidar, liderlik ve denetim olgusuyla sınırlar içerisindeki topraklarda siyasal ve ekonomik karar alma süreçlerinde öncelikli olmak (Rapoport, 1993, s. 33). Yerleşik düzen ve iş bölümünün ortaya çıkması siyasal olanın somut karşılığı ile mekan arasında bir bağ kurar. Siyasal olanın somutluğu devlet olduğunda mekan ile olan ilişki ekonomik, kültürel ve ahlaki olarak kendi öncüllerinden farklı bir nitelik kazanır. Çünkü siyasal olan ve bunun somutluğu tarihin her döneminde kendi iktidarını mekanda göstermeye çalışmış ve bu gösteri her dönemde farklı yöntemler ve hedefler ile şekillenmiştir. Zira mekan, farklı düzeylerde de olsa, bu düzeyler fiziksel, toplumsal ve zihinsel mekan olarak sıralanmıştı, iktidar ilişkilerinin meşruiyet kazandığı yer olmuştur. Siyasal olanın toplumsal somutluğunun ölçeği ulus devlet olduğunda iktidar ilişkilerinin meşruiyeti daha bütüncül bir biçimde ifade edilir. Mekan, ulus devletlerin örgütlenmeye başlamasıyla, yeni toplumsal iktidarların kurulmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Siyasal toplum-mekan ilişkisinin görece daha önem kazandığı yerler haline gelen başkentler, iktidarın kendisini meşrulaştırdığı ve sağlamlaştırdıkları kentler olmuşlardır (Çınar, 2004, s. 69). Bu bağlamda başkentlerin fiziksel görüntüsünün hayati öneminden söz etmek mümkündür: Bu ulusal sürekliliğin güvencesi olma niteliğidir.

Başkentler sanayi devrimi sonrası ulus devletin homojenleşmiş ulusal alanında sermayenin ve işgücünün “serbestçe” dolaştığı, karşı karşıya geldiği ve bu ikisi arasındaki mücadelenin yaşandığı alan olmuştur. Bununla birlikte ulus devlet zihinsel düzeyde bu devlete ait kimliğin oluştuğu ve bu kimliğin semboller ve imgelerle ülkenin geri kalanına bir model olarak sunulduğu alanlar anlamına da gelir. Kapitalist üretim biçiminin sürdürülebilirliği için zorunlu olan geniş ve hareketli işbirliği ve özellikle de dolaşım için zorunlu olan ulaşım için merkezi bir organizasyon ve ticaretin yapılacağı geniş bir mekan ihtiyacı, pratikte siyasal olan devlet tarafında ülkesel olarak başkentlerin imgesinde sağlanmaktadır.

Sanayi Devrimi ve kapitalist üretim biçiminin yoğunlaşması ve yaygınlaşması ile üretim biçiminde ortaya çıkan yeni aşamada bu üretim biçiminin toplumsal formları bir diğer ifade ile devlet ve piyasa toplumsal olanı düzenlemek, biçimlendirmek ve tamamlamak için model olarak başkentleri seçmiştir. Bu süreç, peşi sıra model olarak seçilen başkent temelinde kentsel sistemin de yeniden yapılandırılmasına sebep olmuştur. Bu dönem Avrupa’da öncelikle başkentlerde ve ulus devlet ölçeğinin geri kalanında temelden gerçekleşen değişimlerin gözlemlendiği söylenebilir. Bu durumu modern öncesi toplumsal ve ekonomik yapıların ifadesi olan mekanların dönüşümünde gözlemleyebiliriz. Sanayinin gelişmesi ile ortaya çıkan fabrika tipi üretim yerleri hem mekanı değiştirmiş hem de toplumsal ilişkinin somutluğu olan başkentler temelinde kentsel sistemin görünümünü değiştirmiştir. Bu durum hem başkentlerde hem de diğer kentlerde büyük bir yeniden inşa sürecini başlatmıştır. Bu yeniden inşa fiziksel çevrenin simgesel temelde yeniden inşasıdır. Yirminci yüzyılın başkentleri bu çerçevede, kentin mimari yani fiziksel ve zihinsel düzeyde siyasal olanın somut iktidarının kendini doğrudan ya da dolaylı olarak üretilmesi ya da yeniden üretmesinin bir yöntemi olarak ortaya çıkmıştır.

Yirminci yüzyılın imparatorluk sonrası ya da kolonizasyon dönemi sonrası bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerinde siyasal olanın somutluğu olarak siyasal iktidar, özelde başkentler genelde ise kentsel sistemin mimari ve planlama araçları ile kullanarak yalnızca kamu binalarını sistemli ve metodik bir biçimde inşa etmenin yanı sıra, yeni kurulan bu ulus devletin düzeninin hem siyasi hem de ekonomik alanını sağlamlaştırmanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kurulan bu devlette yeni ulusal birlik ve kimlik kurma hedefiyle bu iktidarlar planlama ve mimariyi başat yöntem olarak kullanmaya çalışmışlardır (Vale L. , 2008, s. 3).

On dokuzuncu yüzyıl hali hazırda var olan kentlerin üretim biçiminin gelişim ve yaygınlaşması temelinde yeniden yapılandırılmasının dönemi olmuşken, yirminci yüzyıl yine üretim biçiminin gelişim ve yaygınlaşması hedefi ile yapılanma ve yeniden yapılandırma olmakla birlikte yeni toplumsal ve ekonomik ilişkilerin üretilmesi bağlamında yeni kentlerin ve başkentlerin imarı yönündeki çabalar anlamına da gelmektedir. Bu çabaları imar etkinliklerinde gözlemlemek mümkündür. Söz konusu imar etkinliklerinde genellikle yabancı mimar ve planlamacılar çalıştırılmıştır. Bu etkinliklerde yer alanlar o ülke vatandaşı olsalar bile büyük ölçüde Batılı devletlerin kentlerindeki sorunları çözme amacıyla ortaya çıkan şehircilik akımlarından etkilenmişlerdir (Çınar,

2004, s. 75). Bu bağlamda önceki yüzyıllarda Avrupa deneyiminin tarihselliğinde ortaya çıkan kent planlama ve şehircilik yöntemlerinin ve pratiklerinin bu yirminci yüzyıl başkentlerinin inşa sürecinde pek çok düzeyde etkisi olmuştur.

Yirmin yüzyılın kentlerine dair tartışma ve pratikler, bu yeni kurulan kentlerin hangi ilkeler temelinde inşa edileceğine Avrupa deneyimi etki etmekle birlikte kent ütopyaları da benzer düzeyde etkili olmuştur. Kent ütopyaları, yeni bir topluma yeni bir mekan düşüncesi çerçevesinde kentin inşasında yeni bir model ortaya koymuştur. Bu bağlamda yirminci yüzyılın yeni kurulmuş başkentleri kent ütopyaları temelinde gözlemlenebilen, ideal kent tasarımlarından etkilenmişlerdir. Bu hedeflerle birlikte yine de yirminci yüzyılın başında, mimarlar ve kent plancılar tarafından düşlenen yeni kent, yeni toplumsal ilişkilere dayalı ortaya çıkan yarının gerçek kentleri olarak değil, o günün sanayisinin gereksinimlerine göre akılcı ilkeler doğrultusunda uyarlanmış kentler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çınar, 2004, s. 80).

Kapitalist üretim biçiminin birincil ve türev gelişmiş ülkelerinde görülen kentsel sistem ile ilgili gelişmeler bu üretim biçiminin çember ülkeleri olarak tanımladığımız ülkelerde öncelikle sınırlı düzeyde etkili olmuş fakat üretim biçiminin yaygınlaşmasının derinleşmesi ile birlikte bir diğer ifade ile homojenleşmiş ulusal pazarın ve bunun yanı sıra ve dışında olarak örgütlenen siyasal olan ulus devletin yoğunlaşması ile birlikte bu yeni toplumun yeni mekanı yeni başkentlerin ve başkentlerin model olduğu kentlerin kurulması süreci ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi sonrası yirminci yüzyıl başkentlerinin kuruluş amacı bu çerçevede incelenmelidir.

Yirminci yüzyıl, dünya çapındaki başkentlerin sayısındaki benzeri görülmemiş bir artışa tanıklık etti. 1900'de başkentleri olan sadece kırk ulus devlet vardı ve bunların yarısı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında İspanyol ve Portekiz imparatorluklarının parçalanması sonucunda yaratılan Latin Amerika'daydı. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Avusturya, Macaristan, Alman ve Osmanlı imparatorluklarının dağılması ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, Fransız ve İngiliz imparatorluklarının kademeli olarak parçalanması ile birlikte ve 1980'ler ve 1990'lar Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla 2000 yılına kadar iki yüzü aşkın başkent ortaya çıktı (Gordon, 2006, s. 1).

Üretimin niteliği dönüştükçe, ekonomik olanın bununla birlikte devletin yani ulus devletin başkentinin ve sınırlarının sürekliliğini ve istikrarını sağlama düşüncesi başat bir mesele haline gelmiştir. Bu bağlamda başkent geniş ve merkezi bir alanda kurulması fikri ön plana çıkmıştır. Siyasal olanın somutluğu ve simgesi olarak başkent dış tehditlerden ve uzak dengesizlik ve kararsızlık nitelenmeyen merkezi alanları yer edinmiştir. Bir bakıma devletler arası rekabet şeklinde somutlaşan ve ulus devletlerin mekansal egemenlik alanlarını, diğer ulus devletlere karşı güvenceye almaları için detaylandırılmış kaynak ve araştırma çizelgeleri olarak, sürekli bir savaş halini barındıran rekabet durumunda ve öncelikle de savaş zamanlarında hizmet veren istatistik çalışmaları, potansiyel öteki düşman devletlere karşı, ülkenin servet ve güç ilişkisi durumunun diğer devletlerin zenginliğiyle karşılaştırılmasını sağlayacak olan bir amaç için saptanmaktaydı (Özdoğan, 2003, s. 30). Bu açıdan merkezi ulus devletlerin mekansal doğuşu, kapitalist üretim biçimi ile birlikte kendi içinde sürekli bir savaş ve düşman tehdidini barındırmasıyla, mekansal olarak öncelikli olarak zor ve askeri örgütlenmeyle birlikte gelişmekteydi. Bu bakımdan Tilly'ninde belirttiği gibi ulus devlet, zor ve sermaye ilişkileri çerçevesinde kurulmaktaydı (Tilly, 2001, s. 257).

Ulus devletin bir siyasi örgütlenme olarak öncelikli konum haline gelmesi ile bir diğer ifade ile ölçeğin ulus devlet ile belirlenmesi ile birlikte mekan ve siyasal olan arasındaki ilişki temelden değişmiştir. Çünkü ulus devlet hem beşeri hem de fiziki coğrafya içinde egemenlik kurar.

“Önce etrafını çevirme, ardından egemenlik gelir. Tersten bir ifade ile, egemenlik mekanın sıradan olandan ayrılması ile vücut bulur” (Brown, 2011, s. 55).

Bu şekilde sınırları hem beşeri hem de fiziki olarak belirlenen egemenlik bir siyasal alan olarak ulus devletin Lefebvre'in bahsettiği fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekanda bir yeniden egemenlik meselesi anlamını taşır ve mekanın yeniden üretiminde farklı bir aşama anlamına gelir. Ulus devlet uluslararası yapıda bir ölçek olarak ortaya çıkmakla birlikte beşeri sınırları ulusun kitleselliği ile belirler. Anderson, bu durumu ulusal coğrafya ulusun, ulusal mekanı nasıl hayal ettiği ile tanımlanır ifadesi ile de ifade edilebilir (Anderson, 1995, s. 20). Ulus devlete dair bu yaklaşım bu siyasal örgütlenmenin hem yeni hem de tarihsel olduğunu vurgular. Yirminci yüzyılın ulus devletlerinin başkentleri de bu tarihsellikten bağımsız değildir.

Bir başkentin toplu olarak ve kısa zamanda ve bir plan disiplini içinde kurulması yirminci yüzyıla özgü bir olgudur (Tankut, 1993, s. 35). Eğer söz konusu olan ulusal bir başkentse bunun yalnızca dört örneği vardır: Canberra, Brasilia, İslamabad ve Ankara. Bu dört yirminci yüzyılın ulus devletlerinin başkentleri, öncelikle bir siyasi karar ve davranış anlamını taşırlar. Bu bağlamda bu kentlerin başkent olarak belirlenmesi bir siyasi eylem anlamını taşır. Bu siyasi eylem, kapitalist üretim biçiminin siyasal alanının toplumsal formu olarak devletin mikro düzeyden makro düzeye doğru ilerleyen siyasi olarak yoğunlaşma sürecinde aldığı bir karar anlamını taşır. İkinci olarak bu yirminci yüzyıl başkentleri yönetsel merkez olarak ön plana çıkarlar. Başkentlerin öncelikli özelliği olarak vurgulanan siyasal eylem olma yaratılmış bir merkez olmayı da peşi sıra getirir. Bu durum başkentlerin yönetsel merkez olma niteliğine de sonuç olur. Bu bağlamda yaratılmış merkezler olarak yirminci yüzyılın başkentleri ekonomik olarak tabanları güçsüz bir nitelik gösterir. Ekonomik olarak tabanlarının bu güçsüz niteliği bölümün ilk alt başlığında vurgulanan çember kapitalizm tartışmasını da akla getirmelidir. Yirminci yüzyılın başkentleri, toplumsal bütünleşmesini siyasal olanın başatlığında gerçekleştiren ulus devletlerin başkentleridir ve bu temelde ekonomik tabanları güçsüz iken siyasi eylem olarak siyasi karar alma kapasiteleri yüksektir. Bu çerçevede bu başkentlerin inşası veya yeniden yapılandırılmaları yalnızca teknik bir mesele değildir, öncelikli olarak siyasal bir tercihtir.

Kapitalist üretim biçiminin toplumsallığı ile ulusal coğrafya vurgusu ile yoğrulan Avrupa'daki merkezi ulus devletler üretim biçimi ile birlikte üretilmiş bir mekan olarak hem toprak hem de üzerinde yaşayan nüfus çerçevesinde bir anlam kazanmıştır. Ulus ve devletin mekansal olarak anlam kazanmasını belirten bu ilişkide, devlet sınırları belli ulus devlet olarak somutlaşmaktadır (Özdoğan, 2003, s. 63). Bu bağlamda sınırları belirleyen temel etken mekanı üreten ve yeniden üreten üretim biçimidir. Başkent olgusu da bu sınırları belli ulus devletin özellikle yirminci yüzyıl ve sonrasında siyasal, ekonomik ve simgesel olarak görünürlük kazandığı yer olması anlamında öne çıkar. Çünkü ulusal başkentlerin planlanması ve tasarımı, onları yerleştiren ve gelişimlerini şekillendiren siyasal, ekonomik ve toplumsal güçlerden ayrılmaz. Yirminci yüzyıl başkentlerinin kentsel tasarımı ve planlanması, her şeyden önce geniş bir siyasi değişim modelinden bağımsız değildir. Yirminci yüzyıl, imparatorlukların genişlemesinin son nefesini vermesi ile başladı ve her biri kendi başkentine sahip yüz yeni ulus devletin ortaya çıkma ihtimalini

ortaya koydu ve yüzyılın ilerleyen tarihi bu ulus devletleri sisteme dahil etti (Vale L. J., 2006, s. 15).

Bir başkentten beklenen, yeni siyasal sistemlere yeni bir simge yaratmak, bağımsızlık, ulusal birlik, uluslaşma, modernleşme gibi toplumsal ve siyasal eylemleri gerçekleştirmektir (Tankut, 1993, s. 36). Bu çerçevede ilerleyen bölüm bir yirminci yüzyıl ulus devleti olarak Türkiye'nin ve yeni başkenti Ankara'nın yeni ulus devlete başkent olarak belirlenmesi ile ilgili olacaktır.

4. KAPİTALİST ULUS DEVLET TÜRKİYE, BAŞKENT ANKARA

Kentsel siyaset, geleneksel olarak hem yerel ve merkezi devletin yaptıkları hem de bu yerel ya da merkezi kurumsallığın politikalarını etkilemeye çalışan toplumsal gruplara dair bir kavram niteliği taşır. Bu çerçeve içinde kentsel siyasi analiz ve siyasi uygulamaların kavramsallaştırılması, oldukça mekanik bir şekilde geliştirildi ve çoğunlukla da yalnızca yerel yönetimlerin işlevlerini veya amaçlarını izole etmeye çalıştı. Bununla birlikte kentsel siyasette aktörlere dair dört farklı yaklaşım ayırt edilmelidir: Refah sağlayıcı olma; Ekonominin düzenleyicisi olma; Kolektif kimliğin oluşturulmasında aracı olma; Toplumsal düzene dair etkin aktör olma (Savage, Warde, & Ward, 2003, s. 154). Devletin refah ve ekonomik müdahaleci rolleri, kapitalist gelişimi yönetme problemlerinden kaynaklanmaktadır bununla birlikte kimlik ve düzenlilik konusu ise modernleşmenin sonuçları ile ilgilenmek anlamını taşır.

Kentsel siyasete ilişkin bu dört farklı yaklaşım birbirinden farklı olmakla birlikte, birbirlerini bütünüleyici bir konumu da ifade eder. Bu bağlamda ilk iki yaklaşım toplumsalda ekonomik olanı anlatırken, diğer iki yaklaşım toplumda siyasal olanı anlatır. Bu çerçevede ekonomik olanı ifade eden refah sağlayıcısı olmak ve ekonomiye dair müdahaleci olmak somut mekanın bir diğer ifade ile piyasanın belirli kentsel mekanda tanımlanması anlamını taşır. Öte yandan toplumsalda siyasal olanı anlatan kolektif kimlik ve düzen konusu siyasal kararı merkeze almakla birlikte soyut mekanı anlatır ve özelde kentsel siyaset genelde toplumsal siyaseti ifade eden aktör olan devlete atıf yapar. Çalışmanın bu bölümdeki amacı kentsel siyasete dair bu dört yaklaşımı akılda tutarak, mekanın örgütlenmesinde özel olarak bir yeni ulus devletin mekanının, başkentinin örgütlenmesinde kapitalist üretim biçiminin toplumsal formlarının aktörlerinin toplumsal bütünleşmede ne derecede etkili oldukları üzerine olacaktır. Bu çerçevede Ankara konusu hem somut hem de soyut mekanın üretilmesi ve yeniden üretilmesi açısından ele alınacaktır.

4.1. Ankara'nın Başkent Olması, Tarihsel Süreç, Tartışmalar, Söylemler

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çok çeşitli nedenlerle birtakım başkentler kuruldu ve yeniden yerleştirildi. Nicelik olarak ortaya çıkan bu sayısal çeşitliliğe rağmen başkentlerde yaşanan bu değişiklik daha çok bu kentleri merkezi konuma çekmiştir. Bu

eğilimlere örnekler vermek gerekirse, Sovyet başkenti olarak Moskova'yı, Türkiye'den Ankara'yı, Brezilya'dan Brasilia'yı, Pakistan'dan İslamabad'ı ve Nijerya'dan Abuja'yı gösterebiliriz. Tüm bu örneklerin ortak noktası başkentlerin ülkenin iç bölgelerine doğru kayması ve dış ve yabancı etkilerden uzaklaşması hedefi gösterilebilir. Bu durum başkentlerin uzmanlaşma temelinde, merkezi ve siyasal olanın siyasal işlevleri çerçevesinde belirlenmesidir.

Kentleşme hem kırsal bir toplumun kentsel bir topluma dönüşme süreci hem de kentsel mekanın ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme süreci olarak tanımlanabilir (Tolan, 1977, s. 3). Ankara'nın başkent olması aynı zamanda Ankara'nın kentleşme sürecini de peşi sıra getirmiş ve kentleşmeye dair bu tanıma içsel bir tarihselliği de taşır. Ankara'nın kentleşme süreci genel olarak Türkiye'nin geçirdiği kentleşme süreci ile pek çok alanda örtüşürken temel ayrışma, Ankara'nın başkent oluşu ve bunun kentleşme sürecine dolayısıyla kentin yerleşme yapısına ve kültürüne etkisinde ortaya çıkar. Ankara örneği Osmanlı'da başlayan modernleşme sürecinin daha radikal bir devamı şeklindedir. Diğer yandan kendi dinamikleri ile modernleşemeyen bir toplumun ve dolayısıyla kentin aynasıdır (Görmez, 2004, s. 39).

“Ankara'nın Türkiye'nin kentleşme sürecinde ayrı bir değeri, özgün bir konumu, öncü bir işlevi bulunuyor. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne değin, ülkede gözlenen kentsel gelişme eğilimlerinin tümü bir biçimde başkent için alınan kararlardan etkilenmiş, bir anlamda Ankara, bugün içinde yaşadığımız kentsel durumun olumlu ve olumsuz yönlerinin ilk ortaya çıktığı yer olmuştur” (Keleş & Duru, 2008, s. 27).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu ifade eden Lozan Anlaşması ile birlikte artık 762bin 736 km² genişliğinde bir alana yayılmış kısıtlı fakat daha çok homojen ve batıdan doğuya uzanan kompakt bir dikdörtgeni oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti; Batı Trakya'dan Meriç ile ayrılan 23 bin 975 km² genişliğindeki Doğu Trakya veya Avrupa Türkiye'si, bir yanında Çanakkale'nin bitimiyle diğer yanında İmroz ve Tenedos adaları ve milli alanın yüzde 96,9'unu oluşturan Anadolu veya Asya Türkiye'sinden oluşmaktadır. (Bazin & Tapia, 2015, s. 59). Bu dikdörtgenin merkezi de yeni ulus devletin kurulması ile birlikte yeniden belirlendi. Kurtuluş Savaşı sırasında en temelde güvenlik stratejisi sebebiyle “geçici meclisin” yerleştiği alan olarak belirlenen Ankara daha sonra hem coğrafi dengeyi sağlamak hem de Osmanlı Devleti'nin başkenti ile bağlantısını tarihsel

olarak kesmek için merkez olarak belirlendi. Ankara yeniden illere ayrılan merkezi, üniter ulus devletin yeni başkenti oldu.

Ankara'nın merkezi bir üniter ulus devletin başkenti olması, yeni kurulan Cumhuriyet'in bir anlamda da somutlaştığı mekan olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yeni bir kent kimliği oluşturma çabaları ve onun etkisi dışında Ankara tarihselliği içinde kimliği belirgin olmayan bir kent olarak varlığını sürdürmüştü. Bugün Ankara'nın kimliğini oluşturan tüm eserler neredeyse Cumhuriyet'in ilk yıllarına aittir (Görmez, 2004, s. 40). Bu durum mekanın üretiminde ve yeniden üretiminde hem somut mekanın hem de soyut mekanın mekan temsilleri ve temsil mekanları ile görünürlük kazanmasının bir örneği olarak gözlemlenebilir. İzleyen bölümler Ankara mekansallığında bu hem somut hem soyut mekanın kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları temelinde nasıl üretildiğini tartışmak üzerine olacaktır. Bu çerçevede öncelikle, mekanın toplumsal olarak üretimi ve piyasanın oluşması temelinde ekonomik alan ile ekonomide Türkleştirme tartışmaları çerçevesinde ele alınacak ve mekanın zihinsel olarak üretimi, milliyetçilik ve ulus devlet bağlamında incelenecektir.

Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması temelinde homojenleşmiş ulusal pazarın oluşumu ve bunu takip eden süreçte ulus devletlerin yaygınlaşması ulusal coğrafya kavramını ön plana çıkarmıştır. Ulusal coğrafya kavramı ile birlikte, mekanın ve toprağın üzerinde yaşayan nüfus artık yalnızca niceliksel bir sayı değil, bundan fazlasını ifade eder, bir anlamda bu nüfusun sembolik ve siyasal bir anlam kazanmasıdır. Bu süreç ulus devletler ile birlikte somutluk kazandı ve milliyetçilik bu tarihsel durumu sembolik olarak ulus-devletle özdeşleştirerek yücelten bir söylem olarak ortaya çıktı. Ulusal coğrafya vurgusuna giden yolda Avrupa'da merkezi ulus-devletlerin mekansal örgütlenmesinin gerçekleştiği dönemde, kapitalizmle birlikte gelişen yeni hususlar, ağırlıklı olarak merkezi devletin konuları olan kar, kazanç, pazar, sermaye zenginlik, vb. olarak gerçekleşmekteydi. Kapitalizmin bu yaygınlaşma aşamasında çember kapitalizmlerde devletle birlikte devletin mekanda toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir icracı olarak yapılanmasını ve durmasını sağlamaktaydı, bu çerçevede devlet, mekanın hem siyasi hem de ekonomik olan yapısında öncül aktör olarak ortaya çıkmaktaydı (ÖZDOĞAN, 2003, s. 29).

Bir ulus devletin yaratılması için Ankara iyi bir örnektir. Ankara mekan örgütlenmesinden başlanarak bir ulus devletin yaratılması başlangıç noktasını

oluşturuyordu (Görmez, 2004, s. 44-45). Modern başkent Ankara'nın kuruluşu kendi başına çok önemli bir devrim ve ulusçuluk ilkesinin örnek olarak gerçekleşeceği bir devrimdir. Denilebilir ki uluslaşma ve modernleşme ve buna paralel olarak kapitalist üretim biçimi yeni başkente ilişkin tüm beklentilerin ve hedeflerin çerçevesini oluşturuyordu (Tankut, 1993, s. 45). Bu bağlamda Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin dekoru anlamına gelmektedir.

“Milattan önce sekizinci yüzyılda Frigya Kralı Kordios tarafından kurulduğu bilinen Ankara³, tarih boyunca birçok kez el değiştirmiş ve türlü yönetimlerin malı olmuştur. Bunlar arasında, Galatlar, Romalılar, Araplar, Bizanslar vardır. Kentin Osmanlılar eline geçişi, İstanbul'un fethinden bir yüzyıl kadar öncedir. Türkiye Cumhuriyeti, Ankara'yı Osmanlı İmparatorluğu'ndan yirmi bin nüfuslu bir Orta Anadolu kasabası olarak devraldı ve yarım yüzyıldan kısa bir sürede, milyonluk başkentler arasına soktu” (Keleş, 1971, s. 1).

Türkiye Cumhuriyeti Ankara'yı başkent olarak belirlemesinden önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluğun başkentine kıyasla periferik bir konumdaydı ve Anadolu bu dönemde ekonomik önemini kaybetmişti. İmparatorluğun çekim merkezi daha batıda konuşlanmış, Ankara ile birlikte Kayseri, Konya, Sivas, Erzurum veya antik dönemden bu yana bilinen ve çok sayıda dini veya sivil anıtın bulunduğu Selçuklu ve beylikler döneminde parlak fakat geçici hanedanlıklara sıklıkla merkez görevi gören diğer kentler etkilerini yitirmişti. Bununla birlikte başkent İstanbul dışında kıyı şeridi üzerinde (İzmir, Selanik, İskenderiye) veya Ege ya da Akdeniz kıyılarının yakınında (İzmir, Halep, Şam, Kahire) bulunan büyük şehirler kayda değer bir ekonomik gelişme göstermişti (Bazin & Tapia, 2015, s. 118).

Ankara kenti on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik ve toplumsal olarak düşüşe geçmişken; yüzyılın sonuna doğru paradoksal biçimde kentte, sonradan kentin Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olarak kabul edilmesini sağlayan bazı temel altyapı ve üstyapı yatırımları gerçekleştirilmiştir. Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nda direniş merkezi seçilmesinin önemli nedenlerden birisi, İstanbul'a kesintisiz demiryolu hattının bulunmasıdır. Buna benzer altyapı yatırımları on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru

³ Ankara adının nereden kaynaklandığı ya da kökenleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre, Ankara adı gemi çapası anlamına gelen “Ankyra'dan” gelmiştir, Galatlarca kullanılmıştır. Bir başka görüşe göre ise, şehir Friglerce kurulmuş ve daha sonraları “Engürü” olarak değişikliğe uğramıştır. Engür farsça üzüm anlamına gelmektedir. Bir diğer görüşe göre, Ankuwa ve Ankulla'dan türetilmiştir. Ankara Şehrinin adı tarihin seyri içinde Ancyra, Ankuva, Anjuria, Angur, Engürü, Engürüye, Angare, Angora, Ancora vb. şekillerde söylenegelmiştir (Kale, 1956, s. 1).

büyük ölçüde Batılı sanayileşmiş ülkelerin gereksinimleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Dış etkiyle yapılan kentsel ve ülke geneline yaygın altyapı ve üstyapı yatırımları daha sonraki süreçte Ankara'nın önce Kurtuluş Savaşı'nın merkezi, daha sonra da yeni kurulacak Cumhuriyet düzeninin başkenti seçilmesinde etkili olmuştur (Çınar, 2004, s. 153). Bu bağlamda Anadolu'nun içinde savaşın esas alanı olan batıya yeterince yakın ama dış güçlerce doğrudan müdahale edilmesi zor olan bir nokta olması ve on dokuzuncu yüzyıldaki alt yapı gelişmeleri Ankara'nın üstünlükleri olarak sıralanabilir (Tekeli, 1994, s. 147).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu coğrafyasında ortaya çıkan durum ve Kurtuluş Savaşı ile birlikte bu bölgede iki başlı bir merkezleşmenin varlığına sebep olmuştur. Bunlardan ilki, İmparatorluğun başkenti olan İstanbul iken, diğeri kurulmakta olan ulus devletin başkenti olarak Ankara'dır. Bu durum iki başkentlik sorunsalını da beraberinde getirmiştir. İki başkentlik sorunsalı kah işlevsel, kah coğrafi, kimi zamansa her iki açıdan bütünleyici olan iki kent merkezi ülkenin tüm kent ağı üzerinde egemenliği anlamına gelir. Şam ve Halep ile Suriye'de, Kahire ve İskenderiye ile Mısır'da olduğu gibi Türkiye de bu çift başlılık üzerinden incelenebilir. Türkiye coğrafyasının kentsel yapısının en tepesinde iki kentin bulunması son yüzyılın ürünüdür. Bir deniz şehri olan İstanbul'un siyasi başkent işlevleri 1919'da geçici, 1923'te cumhuriyetin ilanı ile kalıcı olarak, karasal bir şehir olan Ankara'ya nakledilmiştir (Bazin & Tapia, 2015, s. 227). Ankara, ulusal devletin merkezi ve buna bağlı işlevlerin uzmanlaştığı yer olarak ortaya çıkarken, İmparatorluğun başkenti coğrafi konumundan da yön olarak bir liman, ticaret ve özel sektör için bir merkez haline gelmiştir.

Ankara'nın başkent olma süreci Ankara'da yaşayanların örgütlediği bir süreç değildir. Sevr Antlaşması sonrası Kurtuluş Savaşı ile birlikte örgütlenen tarihselliğin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Ankara'yı İstanbulluların kurduğunu daha doğrusu yeniden kurduğunu Kılıçbay'ın ifadesi ile bu kentin kaderini belirleyip Türkiye'nin sahibi yaptıklarını söyleyebiliriz (Kılıçbay, 1994, s. 141). Ankara her eski Anadolu kenti gibi köyden yalnızca genişliği ve var olan Ankara kalesi ile ayırt edilebilen bir yerleşim yeri idi. Bununla birlikte Roma, Bizans ve Osmanlı yapılarının varlığı gözlemlenmekte ve kent merkezinin etrafını bostanlar, bağlar sarmaktaydı. Ankara'nın kaderi bir anda değişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yetişmiş olan sivil ve askeri kadrolar, tepelikler arasındaki bu eğri büğrü, yokuşlu çanağı İstanbul'a ve

Kurtuluş Savaşı'nda savaştıkları devletlere meydan okumanın bir simgesi olarak ortaya çıkardılar. Ama bu yıkık dökük Anadolu kenti, kurulan ulus devleti henüz somutlaştırmıyordu. Bunun için önce bir meclis binası seçildi, bunun karşısına yurtdışından ve İstanbul'dan gelecek olanların kalabilmesi için bir Ankara Palas inşa edildi. Bu iki binayı tamamlamak Ankara Garı'na düştü. Meclis binası, Ankara Palas ve Ankara Garı, Ankara mekanının yeni ulus devletin başkenti olarak zihinsel ve toplumsal üretildiği üçgeni oluşturmuştur. Ankara'yı başkent ilan eden irade kendisini Osmanlı imajından kurtarmak, milli devlete geçişi sembolleştirmek amacıyla, modern Batı yaşantısının doğabileceği örnek bir kent kurmak, bu kenti Türkiye'nin diğer kentlerine örnek olacak şekilde geliştirmek gibi amaçlar taşıyordu (Tekeli, 1994, s. 145).

Ankara'yı bir başkent olarak inşa edilmesi, aynı zamanda ülkesel mekan organizasyonu ve toplumsal yapının da yeniden inşa edilmesi demektir. Bununla birlikte Ankara'yı kuran İstanbullular Ankara ile birlikte değişmiş, yeniden üretilmişlerdir. Kılıçbay bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ankara yavaş yavaş kendine özgü Ankaralı türünü üretmiştir. Ankaralı, en mükemmelenin bir siyasal insandır, yani kelimenin esas ve asıl anlamında iktidara yönelik bir insan. İktidarın da esas ve asıl anlamında, gücü eline geçirmek için, onu isteyen insan” (Kılıçbay, 1994, s. 141-142).

Siyasal olanın merkezileşmesi, siyasal olanın aktörlerinin de merkezileşmesine ve değişmesine sebep olmuştur. Ankara, bu durumun bir örneğidir. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında alınmış olan mekansal kararlar dönemin toplumsal sınıflarından bağımsız olmasa da siyasetin görece özerkliğine dayalıdır. Bu açıdan, başkentlik işlevinin İstanbul'dan Ankara'ya aktarılması da dahil olmak üzere alınan pek çok mekansal kararın sınırları, dönemin toplumsal yapısı içerisinde siyasetin görece önceliği bağlamında gözlemlenebilir (Çınar, 2004, s. 161). Bu durum Ankara'nın başkenti olduğu Türkiye'nin geç kapitalistleşmesi, kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması temelinde merkezileşmesi ve bir çember kapitalist ülke olarak toplumsal bütünleşmenin siyasal olan temelinde gerçekleşmesinin bir sonucudur. Ankara'nın kuruluşu siyasal bir karar olmakla birlikte, modern bir kent toplumu olmanın yolunu açmış, yapılaşmayı alışlagelmiş toplumsal bir eylem olmaktan çıkarıp, ekonomik bir eyleme dönüştürerek burjuvaziyi yaratmayı hedeflemiş ve güçlendirmiştir (Tankut, 1993, s. 13).

Ankara'nın başkent olarak belirmesi sürecinde iki tarihsel durağın öne çıktığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Anadolu'da örgütlenen Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesi⁴, ikincisi ise İstanbul'da meclisin açılmasının⁵ ardından kentin işgal kuvvetleri tarafından merkez edinilmesidir⁶. Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın merkezi haline gelmesinde kentin jeopolitik konumu, yollar kavşağında bulunması, özek bir konumda olması, demiryolu ağıyla Batı illeriyle, özellikle İstanbul'la bağlı olması, Anadolu'da ayakta kalmış olması etkili olmuştur. Bu nedenlerin yanı sıra Ankara kentinin savunma olanaklarının diğer kentlere göre daha elverişli oluşu bu kentin direniş özeği seçilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesi ile birlikte de bu süreç başlamıştır (Çınar, 2004, s. 165). Bu dönemde Anadolu'nun pek çok kenti gibi Ankara da hem ekonomik hem de altyapısal anlamda birçok sorunu barındırmaktaydı. Bu sorunlar Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra da derinleşti.

Ankara'nın başkent olması kararı aynı yüzyılda ortaya çıkan Brasilia, Islamabad ve Canberra örneklerinden önemli farklılıklar gösterir. Bunlardan ilki, yıkılan bir İmparatorluğun ve Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra kaldırılan halifeliğin imgelerinden yeni rejimin kendisini sıyırması kaygılarıdır. Bununla birlikte yarı sömürge niteliğindeki bir ekonominin dışa bağımlılığı yüksek ekonomisinden kurtulup, bağımsız bir ülke ve ekonomi oluşturma amaçları, Ankara kararının alınmasında önemli rol oynamaktadır (Tekeli, 1994, s. 143).

Başkent ilan edilme kararının alınması ile Ankara bir anlamda Cumhuriyetin yeni kurumlarını, dünya görüşünü, yaşam biçimini bütün Türkiye'ye aktarma işlevini de üstlenmiş olacaktır. Cumhuriyetin kuruluşu ile Ankara'nın ön plana çıkışı aynı zaman dilimine denk gelmektedir: Önce, Ankara başkent yapılmış, sonra Cumhuriyet ilan edilmiş ve hemen ardından da Ankara Belediyesi (Şehremaneti) kurulmuştur (Keleş & Duru, 2008, s. 28). Bir tarihsel çizgi olarak gözlemlenen Ankara'nın başkent oluşu aslında iki aşamalı bir süreçtir. Birinci aşama, Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olarak seçilmesi ve Kurtuluş Savaşı'nın başarılı olması, ikinci aşamasını Ankara'nın yeni devletin ve daha

⁴ 27 Aralık 1919. "Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Heyet-i Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara'da büyük ulusumuzun sıcak ve içten yurtseverlik gösterileri içinde bugün buraya geldi. Ulusumuzun gösterdiği birlik ve azim, ülkemizin geleceğini güven altına alma konusundaki inancı sarsılmaz bir biçimde destekleyecek niteliktedir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dadır (Atatürk, 1974, s. 77)."

⁵ 12 Ocak 1920 İstanbul'da son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın açılması.

⁶ 16 Mart 1920 İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali.

sonra da Cumhuriyetin başkenti seçilmesi oluşturur. Bu bağlamda ikinci aşama temelde birinci aşamanın başarısına bağlanabilir.

Ankara'nın başkent oluşuna dair tarihsel ve mevzuat temelli tartışmalara geçmeden önce dönemin basınında bu siyasi merkez konusunun ne açılardan ele alındığını da ifade etmek gerekir. Ankara'nın resmi olarak başkent oluş süreci, dönemin İstanbul ve Ankara basınında önemli bir gündem maddesi olmuştur (Kartal, 2013, s. 76). Bu tartışma özellikle Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin ardından derinlik kazanmıştır. Bir anlamda birinci aşamanın başarılı olması hem Ankara'nın başkent olmasına doğru ilerleyen süreci ortaya çıkarırken aynı zamanda siyasi ve idari merkezin tekrar İstanbul'a geri dönmesi gerektiğine dair fikirlerin de ifade edilmesine sebep olmuştur. Siyasal ve idari merkezi neresi olacağına ilişkin farklı görüşler İstanbul ve Ankara arasında ve bu iki kentin sakinleri arasındaki ilişkileri de başka bir aşamaya getirmiştir. Çünkü neresi olacağına dair bu tartışma aynı zamanda yeni dönemde siyasal iktidarın kim tarafından, nerede ve hangi siyasal sistem etrafında oluşturulacağına dair soruların da cevabını içermektedir.

İstanbul basınında başkent tartışmaları, Lozan görüşmelerinin başlamasıyla eş zamanlı olmuştur. Bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü İstanbul Misak-ı Millî sınırları içindedir ve kurtarılmayı bekleyen başkenttir (Koçak, 1995, s. 77). Lozan görüşmelerinin başlaması iktidar ve muhalefetin başkent tartışmalarını da peşi sıra getirmiştir. Fakat Kurtuluş Savaşı Dönemi'nden farklı olarak bu müzakere döneminde söz konusu olan başkent tartışmaları, savaşan bir devletin başkentinin neresi olacağı değil, yeni kurulan ulus devletin başkentinin neresi olacağı ile ilgilidir. Bu bağlamda Ankara ve İstanbul'un ifade ettiği ve bu kentlerde somutlaşan iktidar mücadelesi belirleyici olmuştur. Konuya dair basında yapılan tartışmalarda iktidar ve muhalefeti destekleyen basın tarafından savunulan argümanlar, iktidarın da nerede ve ne şekilde oluşturulabileceği ve oluşturulması gerektiğine ilişkin sinyalleri vermektedir. Bu tartışmalar en somut düzeyde payitaht kavramına karşı başkent kavramının kullanılması ile de özetlenebilir. Mustafa Kemal bu dönemde yaşanan tartışmaları Söylev'de şu şekilde aktarır:

“(...)İstanbul'un payitaht olması lazımdır ve mutlaka olacaktır, diyorlardı. Bu ifadeye dikkat edilirse, bizim başkent deyimiyile kastettiğimiz anlam ile bu ifadelerdeki payitaht deyimini kullananların görüşleri arasında bir fark bulmamak mümkün değildir. Bundan dolayı, bu konuda zaten kesinleşmiş bulunan kararımızı resmen ve kanuni yoldan ilan ettirerek, payitaht sözünün de yeni

Türkiye devletinde kullanılmasına gerek kalmadığını göstermek lazım geldi (....)” (Atatürk, 1974, s. 538).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı bittikten sonra 13 Ekim 1923 tarihinde, yani 29 Ekim’de Cumhuriyet’in resmi olarak ilanı edilmesinden iki hafta önce gerçekleştirdiği oylama ile Ankara’nın başkent oluşunu onaylandı ve kalıcı hale getirdi. Hararetli tartışmalara konu olan bu karar, İstanbulluların güçlü itirazlarının yanı sıra ülke sınırları dışında da büyük bir hayret hatta şüphe ile karşılandı (Bazin & Tapia, 2015, s. 245).

Ankara’nın başkentlik kararı gerçekte üretim güçlerinin içinde bulunduğu durumla toplumsal koşullara dayalı ekonomik bir karar olarak alınmamış; Kurtuluş Savaşı gibi olağanüstü bir toplumsal olayla bağlantılı ortaya çıkan koşullar söz konusu kararın alınmasında belirleyici bir rol oynamıştır (Çınar, 2004, s. 190). Meclis Hükümeti daha Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara’nın başkent kabul edilmesi yönünde birtakım girişimlerde bulunmuştu fakat Ankara’nın başkent olması kararı için uygun bir siyasal ortam ikinci meclis döneminde oluşmuştur. 13 Ekim 1923 tarihli meclis oturumunda Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey (İleri) Ankara’nın başkent oluşu ile ilgili tartışmayı şu şekilde sonuca vardırmıştır:

“Yalnız Ankara hakkında birtakım temenniyatta bulunacağım. Biz Ankara'yı merkez ittihaz etmekle başlı başına manayı müfit bir program ittihaz ediyoruz. İstanbul beynelmilel, fevkalmilel Osmanlı Hükümetinin makarrıydı. Ankara Millî bir Devletin, bir Devleti hürrenin makarrı olmak üzere ayrıca bir manayı müfittir. Binaenaleyh biz Ankara'da yeni Devletimizi, yeni Hükümetimizi, yeni teşkilâtımızı kuracağız. Şebeke! iktisadiyemizi kuracağız” (TBMM, 2016, s. 669).

Ankara’nın başkent olması ile ilgili kararın alınması ile birlikte ilerleyen süreçte özellikle Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’ya gelmesinden sonra ortaya çıkan bir takım kentsel problemler derinleşmiştir. Bu kentsel problemlerin başında yerleşme ve barınma problemi gelmektedir. Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’ya gelmesi daha sonrasında savaşın başarı ile sonuçlanması Ankara kentinde merkezileşen siyasi ve idari işlerin yürütüleceği binalara da ihtiyacı ortaya çıkarmıştır ve kente özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından sonra yaşanan göçle bina ihtiyacı yalnızca siyasi ve idari binalarla sınırlı kalmamış çeşitlenmiştir. Bu çerçevede yeni Ankaralıların karşılaştıkları ilk kentsel sorun barınmayla ilgili olmuştur.

Başkentlik kararının alınmasından sonraki süreçte dönemin sınıfsal mücadele ortamında kentsel, ulusal ve uluslararası çelişkiler ortaya çıkmış, yönetici elit söz konusu süreçte kentin imarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ankara kentinin imarı ve Ankara'nın başkentlik kararı bir yandan ülkenin mekansal örgütlenmesinde önemli değişiklikleri gündeme getirirken diğer yandan gelir bölüşümünde de değişmelere neden olmuştur (Çınar, 2004, s. 199). Mekansal örgütlenme tartışmalarında öne çıkan ilk aşama Ankara kentinde bir yerel örgütlenmenin kurumsallaşması ile ilgili olmuştur. Bu çerçevede 16 Şubat 1924 tarihinde 417 sayılı yasa ile Ankara Şehremaneti kurulmuştur.

417 sayılı yasa ile Ankara'nın İçişleri Bakanı tarafından atanan bir şehremini ve 24 üyeden oluşan bir meclisin olacağı belirtilmiştir. Ankara Şehremaneti, İstanbul örneği koşutunda görev, yetki, sorumluluk ve uygulama araçları ile donatılması öngörülmüştür. Söz konusu yasayla Ankara'da İstanbul örneğine benzer şehremaneti örgütü kurulmuştur. Ankara belediye teşkilatı için İstanbul belediyesi ve İstanbul belediye kanunu örnek alınmakla beraber bazı hususiyetler ve farklar ortaya çıkmıştır (Ergin, 1936, s. 133). Bu farklar temelde kentsel siyaset açısından önem taşımaktadır. Burada da mülk sahipliği konusu iki kentsel örgütlenme arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kent yönetimlerinde önemli ağırlığı olan eşraf ve mülk sahibi kimseler kentin yönetilmesinde söz sahibi olmaktadır. Ancak Ankara'nın özel koşullarından dolayı kentsel siyasetin bu yapısında önemli bir değişiklik söz konusu olmuştur. Buna göre, İstanbul 'Cemiyet-i Umumiyesini' seçecek seçmenlerin 100 kuruş, seçilecek adayların ise 200 kuruş emlak vergisi veren kişiler olması koşulu bulunmakta iken Ankara için bu koşul kaldırılmıştır. Bunun en önemli nedeni Ankara'ya yeni yerleşmiş Cumhuriyet bürokrasisinin, belediye yönetimini kentin eski sakinleri olan emlak sahiplerine bırakmak istememesidir (Çınar, 2004, s. 203-204).

Ankara şehremanetinin kurulması ve İstanbul'a dair kanunun uygun hükümlerinin alınmasına dair tartışma öncelikle iki şehrin karşılaştırılarak göz önüne alınması ile ilgili olmuştur. Karşılaştırma en temelde bu iki kentin büyüklüğü ölçüsünde yapılmıştır. Ankara Şehremaneti'nin kurulması ile birlikte Türkiye sınırları dahilinde üç farklı belediye örgütlenmesi ortaya çıkmıştır: Eski imparatorluk başkentinin beledi örgütlenmesi İstanbul Şehremaneti; Yeni ulus devletinin merkezi başkenti olan Ankara kentinin örgütü ve taşra belediyeleri.

“İstanbul Şehremanetinin tatbik, ettiği mevad 'başkadır, taşra belediyelerinin ki başkadır. Biz bu defa Ankara Şehremanetine İstanbul Şehremanetinin tatbik etmekte olduğu şeyleri tatbik ettirmek istiyoruz. Yoksa taşra belediyelerine aidolan şey elyevm (Hala, bugün) tatbik edilmektedir”. (TBMM, 16 Şubat 1924, s. 17)

Ankara kentinde bir beledi örgütlenmenin kurumsallaşması ile de gözlemlenen Ankara'nın başkent olma ve kurumsallaşması süreci ile Cumhuriyet'in kurumsallaşması süreci birbirlerine içseldir. Yeni Cumhuriyetin meclis hükümeti öncelikle yeni bir temel inşa ederek ekonomisini yoluna koymaya odaklandı. Bu çerçevede iki eksenden söz edilebilir. Ekonominin Türk - Osmanlı anlamında millileşmesi ve ithal ikamesi temelli üretim hedefi. Yerli bir kapitalist sınıf olmadığından, devlet bu sınıfı oluşturmak için her şeyi yapacaktı. Ekonomi, millileşecek; yeni millet yalnızca Türklerden oluşacaktı (Bazin & Tapia, 2015, s. 119). Bu tartışma ilerleyen bölümde incelenecek mekanın toplumsal olarak üretimi konusuna içkin olan ekonomik alanın bir diğer ifade ile piyasanın oluşumu konusudur.

Ankara'nın başkent olması ve Cumhuriyetin ilanı hemen hemen eş zamanlı devrim niteliğinde iki karar olarak Ankara'nın kaderini değiştirdi. Ankara'yı Türkiye'nin siyasal karar merkezi haline getirdi. Cumhuriyet rejimi ülkenin başkentini çağlar boyunca başkentlik yapmış bir liman kenti olan İstanbul'dan Ankara'ya naklederek ülkenin iç pazarının bütünleşmesi ve ülke içindeki gelişmenin dengeli dağılımı bakımından çok önemli bir karar veriyordu ama aynı zamanda başarılması zor olan biri iddiayı da ortaya koyuyordu. Ankara'da modern bir kent ve çağdaş bir kentsel yaşam yaratılacaktı (Tekeli, 1994, s. 176). Bu iddia, özellikle ulus devletin ve onunla birlikte mekanın zihinsel olarak üretilmesi için önemli olan toplumsal aktör olarak devleti başat alan bir tartışmadır. Bu çerçevede izleyen bölümler hem somut homojen ulusal pazar ile birlikte ekonomik olanın hem de soyut ulus devlet ile siyasal olanı Ankara kenti merkezliliğinde ve Ankara'nın başkentlik konumu ile birlikte tartışılacaktır. Bu tartışmada özellikle Ankara'nın imar süreci de bu iki toplumsal formun yani piyasa ve devletin kurumsallaşmasında öncelikli olarak incelenecektir.

4.2. Ankara Mekanında Piyasanın Oluşumu: Ekonomide Türkleştirme

Kapitalist üretim biçimi, mekanda kurumsallaşması ve örgütlenmesi üretim biçiminin kendine özgü koşullar doğuran bir mekan üretim sürecini ifade eder. Mekanın

kapitalist üretimine dair bu süreç somutlaştığı coğrafyayı fiziksel olduğu kadar, toplumsal olarak da işler, üretir. Çünkü kapitalist üretim biçimi yalnızca fiziksel yani maddi dünyayı değil bu maddi dünyanın yerleştiği toplumsallığı da üretir. Kapitalist üretim biçiminin bu üretici niteliği, üretim biçiminin sadece maddi dünyayı değil aynı zamanda da kendisini de sürekli olarak yeniden ürettiği ve dönüştürdüğüne dair bir anlam taşır. Tartışmasız hem fiziksel ve toplumsal değişimi hem de üretim biçiminin yaygınlaşması ve yoğunlaşmasına da süreçler mekanın önceliği temelinde zaman – mekan tartışmalarında da büyük bir önem arz etmektedir.

Mekan olgusunun kapitalist üretim biçiminden bağımsız bir biçimde tanımlanamadığını öncelikle ifade etmemiz gerekir. Bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin mekansal hareketinin yollarının belirlenmesi gerekir. Kapitalist üretim biçiminin mekansal hareketi iki ayrı kanaldan beslenir. Bunlardan ilki sermayenin karlılık gözeterek piyasada dolaşıma çıkmasıdır. İkincisi ise kapitalist üretim biçiminin kendini yeniden üretme, örgütlenme ve kurumsallaşma kapasitesidir (Şenel, 2016, s. 1).

Kapitalist üretim biçiminin mekansal hareketine dair ifade edilen bu iki yol, üretim biçiminin kapitalist niteliğinin içkinliğinde yaygınlaşması ve yoğunlaşmasına ilişkindir. Kendine özgü mülkiyet biçimi ve rekabet temelinde örgütlenen bu üretim biçiminin yayılması bir diğer ifade ile yaygınlaşması ve yoğunlaşması niceliksel olarak ne kadar büyük olursa bu üretim biçiminde ortaya çıkacak olan karlılık da o ölçüde büyük olur bu da üretim biçiminin niteliksel olarak kendini yeniden üretme, örgütlenme ve kurumsallaşma kapasitesini geliştirir. Bu süreç bir bütün olarak kapitalist üretim biçiminin bir toplumsal formu olarak piyasanın tek bir ekonomik mekan olarak işlemesi anlamına gelir. Tek bir ekonomik mekan, üretim biçiminin tasarlanan mekanına dair bir kavramsallaştırmayı içerir.

Kapitalist üretim biçiminin ekonomik alanının toplumsal formu ve somutluğu olarak piyasanın rekabetçi yapısı ürettiği ürünlerin dolaşıma çıktığı bir ekonomik mekanı ifade eder. Bu ekonomik mekan kapitalist üretim biçiminin homojenleşmiş ulusal pazarıdır. Çünkü piyasa yalnızca her türlü ürünün basitçe alınıp sayıldığı bir diğer ifade ile dolaşıma sokulduğu bir alan olmaktan çok daha fazlasıdır.

Bu süreci piyasanın oluşması olarak tanımlamak mümkündür ve kapitalist üretim biçiminin coğrafi mekanda hareketliliğinin dinamiklerini de ifade eder. Süreç aynı zamanda sermayeyi düzenli olarak pazarlar ve siyasallıklar temelinde birbirine bağlayan bir akış anlamını taşır. Bu akış farklı kapitalistleşme düzeyleri ve bununla birlikte farklı kapitalist toplumsal bütünleşme tiplerini oluşturur. Bu kapitalistleşme sürecinin çalışmada ifade edilen yönü çember kapitalist ülkeler ve bu ülkelerin mekan oluşumlarıdır. Türkiye ve Ankara örneği de bu süreçlerden bağımsız değildir. Her toplumun zaman ve mekan ile olan ritmi ekonomik olgulara bağlı bir niteliği peşi sıra getirirken kapitalistleşmesi ve toplumsal bütünleşmesini gerçekleştirdiği düzey yani bir diğer ifade ile birincil, türev ya da çember olması siyasal olanın ve olgularında ne derecede etkili olduklarını ortaya koyar.

Bu çerçevede öncelikli olarak Ankara'nın başkent olmasına dair bu kararın ekonomik ya da siyasal bir karar olup olmadığı tartışılmalıdır. Kurtuluş Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nu merkeze alan bir restorasyona gidilemeyip 1908 hareketi ile başlayan burjuva devriminin tamamlanması yolunda adımlar atılmaya başlanınca, yeni yönetimin birbiri ile hemen hemen eş zamanlı karar aldığı gözlemlenmektedir (Tekeli, 1994, s. 144). 13 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'un yerine başkent olarak Ankara'yı seçmek ve 29 Ekim 1923 tarihinde de Cumhuriyetin ilanı ile bir rejim değişikliği yapılması bu eş zamanlı kararlara örnektir. Bu çerçevede eski rejim ile özdeşleşmiş olan bir başkent bırakılıyor, onun yerine Kurtuluş Savaşı'nın merkezi olmanın saygınlığını taşıyan Ankara başkent olarak seçiliyordu. Bu bağlamda rejim seçimi ile onun karar merkezinin seçimi arasında bir özdeşlik kuruluyordu. Bu da Ankara konusuna bu kararı veren rejiminin yaklaşımını oluşturmakta ve belirlemekte bununla birlikte, Ankara kentinin gelişiminin başarısı da, büyük ölçüde rejimin başarısıyla özdeş kılınmaktadır.

Çember kapitalist ülkelerde toplumsal bütünleşmenin siyasal olanın başatlığı temelinde örgütlendiğine dair tartışma göz önüne alınırsa da Ankara mekanının üretilmesine dair bu kararların siyasal olana dair olduğu yeniden vurgulanabilir. Bu bağlamda Ankara mekanının üretilmesi ve örgütlenmesine dair karar ekonomik değil, siyasal bir karardır. Bununla birlikte toplumsal bütünleşme ekonomik olandan bağımsız bir nitelik gösteremeyeceği için ekonomiye dair bir siyasal karardır. Bu çerçevede Ankara'nın başkent oluşuna dair bu siyasal karar ekonomik olana yani homojenleşmiş ulusal pazara dair bir karardır. Bu homojenleşmiş ulusal pazarın hareket edeceği mekanın bir diğer ifade ile piyasanın tasarladığı mekanın üretilmesine dair bir karardır. Ekonomik ve siyasal olanın

sınırlarının belirlenmesi ile birlikte, ki bu sınırlar yürütülen Kurtuluş Savaşı ile de siyasal olarak belirlenmiştir, ülkenin kendi içinde hem iç hem de dış bağımlılıktan uzaklaşan ve ayrı ayrı bölgesel ekonomiler olmaktan kurtarıp iç pazar bütünleşmesi yüksek bir başka değişler ulusal bir ekonomi haline getirmeye dair bir karardır.

Ulus olgusunun hem ekonomik olanın hem de siyasal olanın niteleyici sıfatı olması üretim biçiminin kapitalist örgütlenmesine dairdir. Çünkü ekonomik olanın "kendiliğinden" büyümesi, şiddetin müdahalesi ve bunların etkileşimi arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu hipotez içinde, iki "moment" bir mekan üretmek için etkilerini birleştirmişlerdir: Ulus – devlet ve Ulus – piyasa Ankara örneğinde de izlendiği üzere bu süreç her ikisinin de mekanıdır.

“Mekan içinde verili her gerçeklik, zaman içinde bir yaralıyla sergilenir ve açıklanır. Fakat, (tarihsel) zaman içinde cereyan eden faaliyet bir mekan yaratır (üretir) ve ancak bir mekan içinde pratik bir "gerçeklik", somut bir varoluş edinir. Yaratıcı kapasite, her zaman için, bir cemaatin ya da topluluğun, bir grubun, etkin bir sınıf fraksiyonunun, bir "fail" in ya da "eyleyen kimse"nin yaratıcı kapasitesidir. Mekanı tanımak için, kırsal manzaraları, sonra da sanayi manzaralarını, ardından kentsel bir mekansallığı tarif etmek tamamen yetersiz kalır. Birinden diğerine geçiş temeldir. Üretici kapasite ile yaratıcı süreç arayışı, birçok durumda, bir (siyasal) iktidara kadar uzanır” (Lefebvre, 2014, s. 138).

Lefebvre’in de vurguladığı gibi yaratıcı olana atfen tasarlanan mekanın üretimi yani ekonomik olanın ifadesi homojenleşmiş ulusal pazarın üretimi, tarihsel bir kentsel mekanlar arasında bir değişim çizgisini izlemeyi gerektirmekle birlikte kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile birlikte bu sürecin aktörünün siyasal olan olarak ortaya çıktığını gözlemleyebileceğimiz bir çizgiyi de peşi sıra getirir.

Mekansal düzeyde İstanbul’un başkentliğinin olumsuz sonuçları göz önünde tutularak ülkenin içlerinde bir yerin başkent olması gerektiği düşüncesi, ülkenin daha önceleri yabancı ülkelerle kurduğu eşitlikçi olmayan ve yarı sömürge niteliği taşıyan ilişkilerin sona erdirilmesi, ülke içindeki dağıtım ve bölüşüm ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve bu yolla bugüne değin var olan toplumsal ve ekonomik yapının ortadan kaldırılmasını bir diğer ifade ile rejim değişikliğini içerdiğinden büyük bir önem taşımaktadır (Çınar, 2004, s. 185). Bu sebeple Ankara’nın başkent olarak belirlenmesi kararını yalnızca güvenlik, Kurtuluş Savaşı’na dair bir vefa, ödül ve benzeri nedenlerle açıklamak bu kararın siyasi niteliğini ve bu siyasi niteliğin ürettiği siyasi ve ekonomik

sonuçları anlamak açısından yetersizdir. Başlangıcından itibaren başkentlik tartışmalarının söz konusu nedenlerin ötesinde bir içeriği söz konusu olmuştur.

Ankara'nın başkent oluşuna dair karar ifade edildiği gibi ilerleyen süreçte önemli ekonomik ve siyasal sonuçlar yaratmıştır. Bu sonuçlardan öncelikli olarak gözlemlenen siyasal olanın aktörlerine dairdir. Ankara kentinin başkent ve kapitalist bir mekan olarak üretilmesine dair karar ile birlikte Cumhuriyet bürokratları siyasal olanın meşruiyetlerini dayandırabilecekleri ve toplumsal oluşumun yaratılmasında önemli bir araca sahip olmuşlardır. Bu karar ile birlikte mekanda somut düzeyde bir kentte yaşanan ekonomik yapıya dair temel niteliksel kararlar siyasal olana ait olmuştur ve siyasal olan mekansal örgütlemeyi belirlemiştir. Bu mekansal strateji anlamını taşır.

Cumhuriyet'in kuruluşundaki en önemli mekansal strateji Ankara'nın başkent seçilmesidir. Bu mekansal strateji askeri ve siyasi etkenlerin ve eski rejime karşı ideolojik tavrın yanı sıra yönetsel açıdan da çok önemli bir siyasaya dayanmaktadır. Kentin konumu hizmet sunumu açısından Anadolu'da ağırlık merkezi oluşturmaktadır. Ankara'nın başkent oluşu Kurtuluş Savaşı'nın mekansal stratejisinin bir ürünü olduğu savı doğru olmakla birlikte Anadolu'yu kalkındırmak ve hizmetleri en akıllıca dağıtmak stratejisi de İstanbul dışında bir başkent fikrini önemli bir siyasal karar olarak öne çıkarmıştır. Bölgesel geri kalmışlığın giderilmesinde yeni kentlerin hatta yeni bir başkent in yaratılması önemli bir bölgesel gelişme kararıdır. Yeni bir başkent yaratılması yoluyla bölgesel gelişme politikası dünya şehircilik deneyimleri arasında özgün bir yere sahiptir (Keskinok Ç. , 2006, s. 27). Başkent in inşası yoluyla girişilen bu kalkınma yaklaşımı aynı zamanda ekonomide merkeziyetçilik anlamını da taşır.

Ekonomide merkeziyetçilik olarak da ifade ettiğimiz bu siyasal karar daha önce Osmanlı Devleti'nin hammadde kaynaklarının çıkarılıp alınması ve en kısa yoldan liman kentlerine aktarılması amacıyla ve en temelde ülkenin kapitalist bütünleşmenin gereklerine göre inşa edilmiş demiryollarının millileştirilmesi, daha sonra millileştirilen bu hatların yeni inşa edilen hatlarla birlikte Ankara merkezli bir demiryolu ağına dönüştürülmesine sebep olmuştur. Homojenleşmiş ulusal pazarın bütünlüğünün sağlanmasında bu yeni başkent Ankara merkezli demiryolu ağının oluşması önemli bir adımdır.

Ülkenin bir iç pazar olarak örgütlenmesinde büyük önem taşıyan demiryolları aynı zamanda da kapitalist üretim biçimini ve ilişkilerini mekanda yaygınlaştırılmasında yaşamsal önemi ifade ediyordu. Demiryollarının inşası ülkede ilk zenginlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devlet eliyle varıllık yaratmanın bir başka önemli yolu Ankara'nın imarı sürecinde ortaya konmuştur. İstanbul dışında Anadolu merkezli ekonomiyi canlandırma ve sermaye birikimi sağlama sürecinde Ankara'nın imarı önemli bir rol oynamıştır (Çınar, 2004, s. 202). Ankara şehrinin imarına dair tartışmalar bir siyasal mekan olarak Ankara'nın üretilmesi başlığı etrafında tartışılacaktır. Fakat demiryolu ağları ve yeni zenginlik biçimleri yaratmak temelinde ekonomik merkezleşmenin mekanı olarak başkent Ankara Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemlerinden itibaren gelişen bir ekonomi siyasetini de peşi sıra getirmiştir.

Ekonominin Türk-Osmanlı anlamında millileşmesi ve ithal ikamesi⁷ temelli olarak tanımlayabileceğimiz bir ekonomi siyaseti. Bu ekonomi siyasetinin beyanı Cumhuriyetin ilanından önce toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde oldu.

“İzmir İktisat Kongresi'nin amacı uygulamaya koyulacak iktisat politikası önlemleri hakkında hükümet kadroları ile toprak sahipleri, tacirler ve sınırlı varlıkları ile sanayiciler arasında bir uzlaşma sağlamaktır. Bir başka deyişle kongre, yönetici asker-bürokrat kadronun, toplumun varlıklı sınıfları ile etkili bir siyasal sosyal iletişim kurma, siyasal iktidarını bu toplum kesimleri ile kurulacak iyi ilişkiler ile ve belirli gelişme hedefleri etrafında sağlanacak ortak görüşler ile sağlamlaştırma isteği açısından hayati önem taşıyan bir platform oluşturmaktaydı” (Tezel, 2015, s. 175).

27 Ocak 1923 tarihinde düzenlenen İktisat Kongresi'nin raporunda öncelikle bir Türkiye ve Batı karşılaştırması yapılmıştır. Bununla birlikte Türkiye ve Batı arasında ortaya çıkmış olan ekonomik mesafenin en kısa sürede azaltılması gerektiği ve bu amaçla alınması gereken her türlü tedbir ve kurumsallaşmanın bir an önce gerçekleştirilmesi kongrede vurgulanmıştır. Bu karşılaştırma dışında kongre komisyonu raporu ile, bir ekonomik aktör olarak siyasal alanın başat aktörü devletin işlerini ve işlevlerini ortaya koymuştur:

⁷ İthal ikamesi politikası devletin kilit sektörlerde büyük yatırımlar yapmasına dayanıyordu: Ağır sanayiler için minerallerin çıkarılıp işlenmesi, demir çelik fabrikaları, deniz ve demir yolları yapımı, kimya, enerji üretimi; tüketim ürünleri için mezbaha ve balıkçılık, cam ve şeker fabrikaları, alkol ve tütün, çay, tekstil ve konfeksiyon (Bazin & Tapia, 2015, s. 120).

“Devlet kendisinin kuvvetli bir unsur-u iktisadi olduğunu nazar-ı dikkate alarak yalnızca fertlerin teşebbüsleri ile dahi kooperatif ve anonim şirketler ile başa çıkılamayan büyük sanayi iktisatlarında işrad ve iştirak ile halka yol göstermelidir. (...) Kongrenin en mühim vazifelerinden biri de devlet için iktisadi sahaları idare etmek ve devletin idare devleti halinden çıkarak iktisat devleti haline geçmesini temin edecek yolları aramak ve göstermektir” (Yerasimos, 2013, s. 136).

Resim 4.1. Mustafa Kemal İzmir İktisat Kongresi açılış konuşmasını yaparken.

Ekonominin işleyişine dair bir diğer ifade ile ekonominin siyasetine dair siyasal olanı başat kılan İzmir İktisat Kongresi geç kapitalistleşen bir ulus devletin kapitalist bütünleşmeye dair siyasetin ifadesi olmuştur. Bu bütünleşmenin hem ulusal hem uluslararası hem de kentsel olanla bağlantısı yeni başkent kararı ile mekan ve somutluk kazanmıştır. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının asıl amaçları, köylüleri ulusal ekonomi ve ulusal toplumla bütünleştirmektir. Bu nedenle liman kentlerinden içe dönmeye mecbur oldular, geliştirmek ve geliştirilmekte olan burjuvalar da siyasi nedenlerle verilmiş kararların çizdiği çerçevede hareket etmeye mecbur oldular. Kurucu kadrolar kentleri ürettikleri merkezden (başkentten) idare etmek istediler ve de kenti (başkenti) ulusal ekonominin gelişmesinde işlevsel bir mekan olarak değerlendirdiler (Keyder, 1994, s. 14-15). Başkent somutluğunda ortaya çıkan ekonomik merkezileşmede başat aktör devlet iken özel girişimcilik ve bunun kurumsallaşması da başat aktörün ve siyasalarının temel hedefini oluşturur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomide devleti ve özel girişimciliği birbirine bağlayabilen bir kavram vardı: Milli İktisat. Bu Cumhuriyet rejimine daha eski yılların tartışmalarından ve deneyimlerinden aktarılmış bir yaklaşım olarak da gözlemlenebilir. Cumhuriyet dönemi Türkiye Ekonomisine dair dönemlendirmelerde bulunan Korkut Boratav 1923-1929 döneminin iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri bakımından 1908-1922 dönemi ile şaşılacak bir süreklilik içerisinde olduğunu söyler (Koraltürk, 2011, s. 96).

1908'den itibaren işlenen ekonomi siyasetinin getirdiği deneyim Cumhuriyet kurulduğunda kendine yenilenmiş bir pratik bulmuştur. Bu pratik uzun dönemli siyasi bir program anlamına gelir. Bu, Türk devletinin içerdiği toplumsal yapı zemini üstünde özel mülkiyete, girişimciliğe ve piyasa ekonomisine dayalı bir kapitalist ekonomik gelişme sürecini gerçekleştirmeye yönelik bir programdır. Bu programın sonucu bir yerli ve milli burjuvazinin yetiştirilmesi ve bu yetiştirilmeye dair uygulamalardır. Hedef modern bir ticaret, sınai mülkiyet ve mali sermaye yapısını örgütlemek ve kurumsallaştırmaktır.

Yahya Sezai Tezel, o dönemde sınırlarını önemli ölçüde yabancı sermaye ile ilişkisinin belirlediği bu ekonomik milliyetçiliğe dair “büyük ölçüde Türkiye'nin dış ticareti üstünde önemli denetleme gücü olan yabancı kapitalistlerin Türkiye'deki birincil aracılığı olan yerli gayrimüslimlerin yerini bu aracılık rolünü üstlenmek üzere Türk, Müslüman tacirlerin alması hedefinin ötesine geçmiyordu (...) milli ticaret burjuvazisinin milliliği bu sınırı oluşturan tüccarların dinlerinin, Müslüman, ana dillerinin, Türkçe olmasının fazla ötesine geçen bir anlam taşımamaktaydı” değerlendirmesini yapar (Koraltürk, 2011, s. 106-107). Bu çerçevede milli iktisat kavramı ittihatçıların ve onların devamı olan kurucu kadronun kendi ekonomik tercihlerini simgeleyen bir kavramdır. İlk bakışta milli iktisat politikalarının anti-emperyalist ve yabancı sermayeye karşı özellikleri dikkati çeker. Bununla birlikte azınlık mensubu tüccara ve üreticiye karşı bir ayrımcılık içeren boyutu göze çarpmayabilir. Ekonominin Türkleştirilmesi kavramı ise Cumhuriyet tarihi içinde, azınlık mensuplarının ekonomik hayattan tasfiye olmalarına yol açan yasal veya yasadışı tüm tedbirlerin toplamını ifade eder (Koraltürk, 2011, s. 14). Bu bağlamda ekonominin Türkleştirilmesi Türkiye'nin ulus devletleşme sürecine girmesi paralelinde ekonomik yaşamda gözlemlenen bir olgudur.

Ülkenin genel makro düzeyinde Ankara'nın merkezi konumunu ifade edilen şekilde gözlemlemekle birlikte mikro düzeyde bu merkezileşme Ankara mekanını sanayileşmesi sürecini de gözlemlemeyi gerektirir. Çünkü sanayi sermayenin üretime dönüşme sürecinin en doğrudan ifadesidir. Bahsedilen üretim niteliksel olarak kapitalist bir üretimdir.

Ankara'da 1892 yılında İstanbul ile demiryolu bağlantısının kurulması sonucu kentsel faaliyetlerin aynı zamanda sanayi yerleşkelerinde yer seçiminde, demiryolu ve istasyon bir belirleyici olarak ortaya çıkmıştır. Ankara'ya demiryolunun gelmesi ile birlikte üretimin mekânsal örgütlenmesi değişmeye başlamıştır. Demiryoluna yakın güzergah üzerinde yeni üretim faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Ulusal sınırların bütünleşmesine etki eden demiryolları aynı zamanda başkentin sanayisini de belirlemiştir. Ankara'da büyük sanayi sermayesinin yer seçtiği alanlarda temel belirleyici demiryolu güzergahları olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'nın savaş karargahı haline gelmesi, istasyonun batısında imalat-ı harbiye'nin kurulması ve 1921 yılında Eskişehir'deki silah tezgahlarının buraya taşınması, Ankara'da sanayinin nüvesini oluşturmuştur. 1920'li yılların başında Kurtuluş Savaşının merkez karargahı Ankara'dır. Bu özellik Ankara'da savunma ile ilgili üretim faaliyetlerinin yer seçmesinde etkili olmuştur (Erol, 2005, s. 22). Ankara'nın ülkenin başkenti ve siyasal karar merkezi olması, silah sanayini kendine çekmiş, Ankara nüfusunun yeni bir başkent olarak hızla artması ve devletin örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan bina talebi Ankara'da inşaata ilişkin bazı sanayi kuruluşlarının gelişmesine neden olmuştur.

1920'ler yeni kurulan Cumhuriyet için özellikle ticaret burjuvazisi açısından bir ekonomik yeniden inşa (Türkleştirme) ve zenginleşme dönemi oldu. Ne var ki dış ticarete yönelik bir çember kapitalizmine has olan güçlükler, çok geçmeden, dünya bunalımının darbesiyle katlanmış olarak ekonomiyi sarsıntıya uğrattı. On yıllık çöküntü döneminin ortalarında hükümet, devlet merkezli bir kalkınma politikası izledi. Bu çerçevede geç kapitalistleşme anlamını taşıyan çember kapitalizmin toplumsal bütünleşmesinde başat olan siyasal olanın üretim biçiminin ulus devlet sınırları içinde yoğunlaşmasında da etkin aktör olduğu vurgulanmalıdır. Türkiye örneğine dair bu durumu Ayşe Buğra şu şekilde ifade eder:

“Türk iş adamları (...) ülkede devlet müdahalesini dışlayan bir kapitalist gelişmenin ne olabilirliği ne de istenilirliği konusunda hiçbir hayale kapılmazlar” (Buğra, 2016, s. 17).

Her devlet bir tamamlanmanın, hatta bir serpilip gelişmenin mekanını üretme iddiasındadır; bu, birleşmiş, dolayısıyla homojen bir toplumun mekanıdır (Lefebvre, 2014, s. 289). Homojenleşmiş toplum, kapitalist bütünleşmenin toplumdur ve çember kapitalist toplumlarda devletin biçimlendirme işlevi ile ön plana çıktığı toplumdur. Devlet mekansal bir çerçevedir ve bu mekansal çerçeve homojenleşmiş ulusal alan ile mümkün olur bunun bir yüzü pazar ise diğer yüzü de ulus devlettir. Bu iki yüzün kesişiminde belirlenen somutluk ise başkent olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda Ankara’nın başkent oluşu ekonomik bir karar olduğu kadar öncelikli olarak siyasal bir karardır. Fakat ekonomik etkinlik anlamında da anlamlı bir karardır. Çünkü, başkentlik olgusu ekonomik altyapının dönüşüm sürecine etki eden bir niteliğe sahiptir. Hem tek bir kentte hem de model olarak oraya çıktığı homojen ulusal pazarın sınırlarının tamamında bir ekonomik dönüşüm anlamını taşır.

Türkiye’nin modernleşmesi ve kalkınması öncelikle, Osmanlı borçlarının ödendiği, savaş sonrasında ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi koşullarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte kapitalist mülkiyet anlayışının yerleştirildiği, bunu tesis edecek bir devlet ve hukuk sisteminin sağlandığı, girişimcilik ve serbest piyasanın teşvik edildiği, buna destek verecek bir devlet kapitalizmi ile kamu iktisadi teşekküllerinin kurulduğu, altyapı yatırımları ile iç pazarın bütünleştirildiği ve bankacılık sisteminin tesis edildiği düşünülürse kısıtlı imkanlara rağmen kararlı bir geç kapitalistleşme örneği olarak okunabilir (Çavuşoğlu, 2016, s. 45-46)(s.45-46). Bu çerçevede siyasal olanın öncüllüğünde tasarlanan mekanın bir mekandan, bir diğer ifade ile homojenleşmiş ulusal pazarının mekanından söz etmek mümkündür. İzleyen bölüm bir çember kapitalist ülke olarak Türkiye’nin başkenti Ankara’nın bir mekan olarak üretilmesi tartışmasını siyasal olanın “doğal” mekanında ulus devlet temelinde ve algılanan mekanın inşası ile birlikte ele alınacaktır.

4.3. Ankara Mekanında Ulus Devleti Görmek: Zihinsel Mekan ve Milliyetçilik

Henri Lefebvre’e göre modern anlamda mekan, sadece siyasal yapının zemini değil, siyasal ve toplumsal olanın bizzat kendisidir (Lefebvre, 2014, s. 74). Bu bağlamda siyaset mekan üzerinde ve mekan üzerinden yapılır, çünkü mekanın bizzat toplumsal olarak

üretilmesi ve kurgulanışı siyasal bir süreçtir. Siyasal süreç içinde devlet “fiziksel ve zihinsel” mekanı inşa eder. Gelişen ve yükselen ulus devlet ideolojisi coğrafi bağlamı sınırlamakla kalmamış, beşeri ve fiziki zemin üzerinde homojenleştirici bir rol oynamıştır. Mekân, kolektif aidiyetin ortak zemini haline gelmiştir. Bu çerçevede ulusal tarih ve coğrafya anlatıları kurgulanmış, sadece fiziksel anlamda değil, toplumsal kimlik anlamında da “içerisi” ve “dışarı” tanımlanmıştır. Nerenin içerisi nerenin dışarı olacağını belirleyen faktörler (etnisite, kültür, din, dil ırk, coğrafya gibi), farklı ulusçuluklarda farklı özellikler göstermektedir (Durgun, 2011, s. 11). Türkiye ulus devlet inşası ve oluşumu süreci de bu tartışmalardan bağımsız değildir. Türkiye ulus devlet inşası ve oluşumu tarihini merkezinde devlet iradesinin konumlandığı bir süreçtir.

Ulus devletin sınırlarını belirleyen ve bu sınırların içinde homojen bir bütünlüğü ifade eden bir mekan olarak üretilen boş alan soyut bir mekanın üretilmesi ile mümkün olur. Bu bağlamda ulus devletin tarihselliğinde ortaya çıkan sınırları belirli ve zihinsel olarak üretilen mekan homojen piyasa ile siyasi sınırların bir araya gelmesi bütünlüşmesidir. Bu yüzden bürokratik ve ideolojik boyutun yanında devletin belirli bir coğrafyada varlığını ve hâkimiyet alanını ulusal sembollerle ve imgelerle donattığını görürüz.

“Ülke bütünlüklü ve anlamlı olabilmek için hayal edilmek zorundadır” (Anderson, 1995, s. 20).

Türkiye ulus devleti de mekanın bütünselliği göz önüne alınarak tartışmak gerekirse sınırları piyasanın sınırları ile belirlenmiş somut varlığının zihinsel mekanda da üretilmesi gerektiği de ortaya konmalıdır. Bu simgesel ve model olacak bir merkezin örnekliği etrafında örgütlenen bir süreç olarak ortaya çıkar. Bu çerçevede Ankara’nın başkent olarak inşası hem fiziksel hem de zihinsel bir süreç olarak ortaya çıkar. Ankara, Türkiye’de kabul edilen Cumhuriyetin getirdiği yeni siyasi modelin modern dünya görüşünün sahnesi olmak üzere, 1923 yılında başkent ilan edilmiştir. Ankara örneğinde siyasal etkenler ağır basmaktadır. Her şeyden önce yeni bir başkent yaratılmasının ulusal bütünlüşme yolunun da simgesel bir anlamı vardır. Ayrıca yeni başkent Ankara’dan çağdaş yaşam için gerekli modern dekoru sağlaması da beklenmektedir. Ankara’nın yer seçimindeki siyasi etkenlik yadsınamaz. Bir kere emperyalist kalıntıların, kozmopolit kültürün hala var olduğu eski başkent terkedilecektir (Tankut, 1993, s. 22).

Coğrafya verili bir koşullar sunsa da bu alanın boşluğu ve mekanın öncüllüğü anlamında bir verili koşuldur. Buna karşın mekan verili bir olgu değildir; mekan üretilen ve mekanla birlikte yeniden üretilen tasarlanan, algılanan ve yaşanan bir şeydir. Ulus ve mekan ilişkisi de bu çerçevede tasarlanan, algılanan ve yaşanana dair yeni bir zihinsel kurgunun varlığı anlamına gelir, devletin inşası buna içkindir. Türkiye örneğinde bu içkinlik devletin geç kapitalistleşen bir çember kapitalizmin ulus devleti inşa edilirken ortaya çıkan öncül konumu ile ilgilidir. Recep Peker devletin bu konumunu şu şekilde ifade eder:

“Coğrafya bakımından Türkiye dünya içinde öyle bir vaziyettedir ki şimalden cenuptan, doğudan batıdan her taraftan, her çeşit rüzgarlar bizim üzerimizden geçer. Yurdumuz için coğrafi bakımdan bu her cereyana maruz kalmış hali fikir, politika propagandaları bakımından da aynıdır. (...) Bütün bunlar karşısında Türkiye ancak sıkı bir milliyetçilik imanına sarılmış olmağladır ki biri ötekini besleyen zehirli cereyanlara karşı kendini koruyabilsin. Bu cereyanlar karşısında Türkiye halkını korumak için şimdiye kadar partinin ana vasıflarından bir olarak sayılan milliyetçilik kilidi ile Türkiye’nin kapısını sımsıkı kapamak bu vasıf da devlete mal olacaktır” (Parla, 1992, s. 125).

Yeni kurulan cumhuriyette milliyetçilik etrafında şekillenen ve homojenleşmiş piyasa ile sınırları belirlenen ulus devletin, yeni üreticileri ekonomik olarak Türkleştirilmiş yeni burjuvazi iken bu ilkelerin model alanı siyasal olanın toplumsal somutluğu olarak devletin işlev gördüğü mekan, başkent Ankara’dır. Yeni başkent, görüntüsü ve faaliyetleri ile uluslaşmayı özendirecektir. Böyle bir çerçevenin kendine özgü bir karakteri, görüntüsü olacaktır. Söz konusu kentsel karakter, ulusal çaba ve gururun, kısaca uluslaşmanın dışa vurmasıdır. Bu nedenle de mevcut bir kente yaslanarak yaratılamaz (Stephenson, 1970, s. 323). Yeni devlet modelinin yeni başkent modeli; yeni siyasanın yeni mekanı Ankara olmuştur. Terkedilen geride bırakılan yalnızca İstanbul olmamıştır. İstanbul’daki ilişkiler bütünü yadsıyan ulusal mücadelenin önderleri dışa bağımlı ilişkilere bulaşmış yerli aracı ticaret burjuvazisiyle bağlarını da koparmak istemektedirler. Ekonomide Türkleştirme bu hedefe dair bir politikadır. Ancak, bunu yaparken kapitalizmi bir üretim biçimi ya da hedef olarak dışlamamakta ulusal burjuvazinin yaratılmasını yapılacak devrimlerin dayanağı olarak görmektedirler. Bu yönden, Ankara’nın başkent ilan edilmesi ekonomik düzeyde feodal üretim biçiminden kapitalist üretime geçişi, siyasal anlamda dinsel ve geleneksel "ümme" anlayışından "ulus" bilincine dayalı ulus-devlet düşüncesine geçişi ve hukuksal olarak bu yeğlemelerin üstyapı kurumlarına yansımaları gerektirmiştir (Tankut, 1993, s. 273), (Çınar, 2004, s. 192).

Ankara, kentsel mekan siyasetinden çok siyasetin mekanı olmasını öncelikli olarak hedef almış bir başkenttir. Bu kentin fiziksel olarak üretilmesinin de bu bağlamda göz önüne alınması gerekmektedir. Ankara örneğinde başkent kendini planlamadan önce uygulama içinde bulmuştur. Cumhuriyet yöneticileri için, modern bir kentin nasıl inşa edileceği konusu bilinmeyen bir konudur. Bu yüzden, bir genel plan gereği, ancak Cumhuriyetin beşinci yılında, pek çok kötü uygulamadan sonra bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, ihtiyaca rağmen yönetim tarafından eksiklik planının olmaması değil de şehremaneti örgütünün konumu olarak ortaya çıkmıştır. Ankara'nın başkentleşmesi konusu Cumhuriyet yöneticilerinin hedeflerine model bir kent olarak üretilmesi ile birlikte güçlü bir siyasal koruma altında işlerlik kazanmaktadır. Ankara'nın imarı da bu durum ve sürecin bir parçasıdır. Büyük Millet Meclisi'nin onayı ile işlerlik kazanan Ankara'nın imarı bu korumaya dahildir. Meclis'teki ilgili oturumlarda da bu durum milletvekilleri tarafından ifade edilmiştir, örneğin Trabzon milletvekili Muhtar Bey:

“Başkent olması Anayasa ile kesinleşen Ankara'nın imarı, ıslahı ve ulusun saygınlık ve onuru ile orantılı bir düzeye getirilmesi gerekir. Bu, hepimiz için istenen bir şeydir” (Yavuz & Keleş, 1975, s. 7).

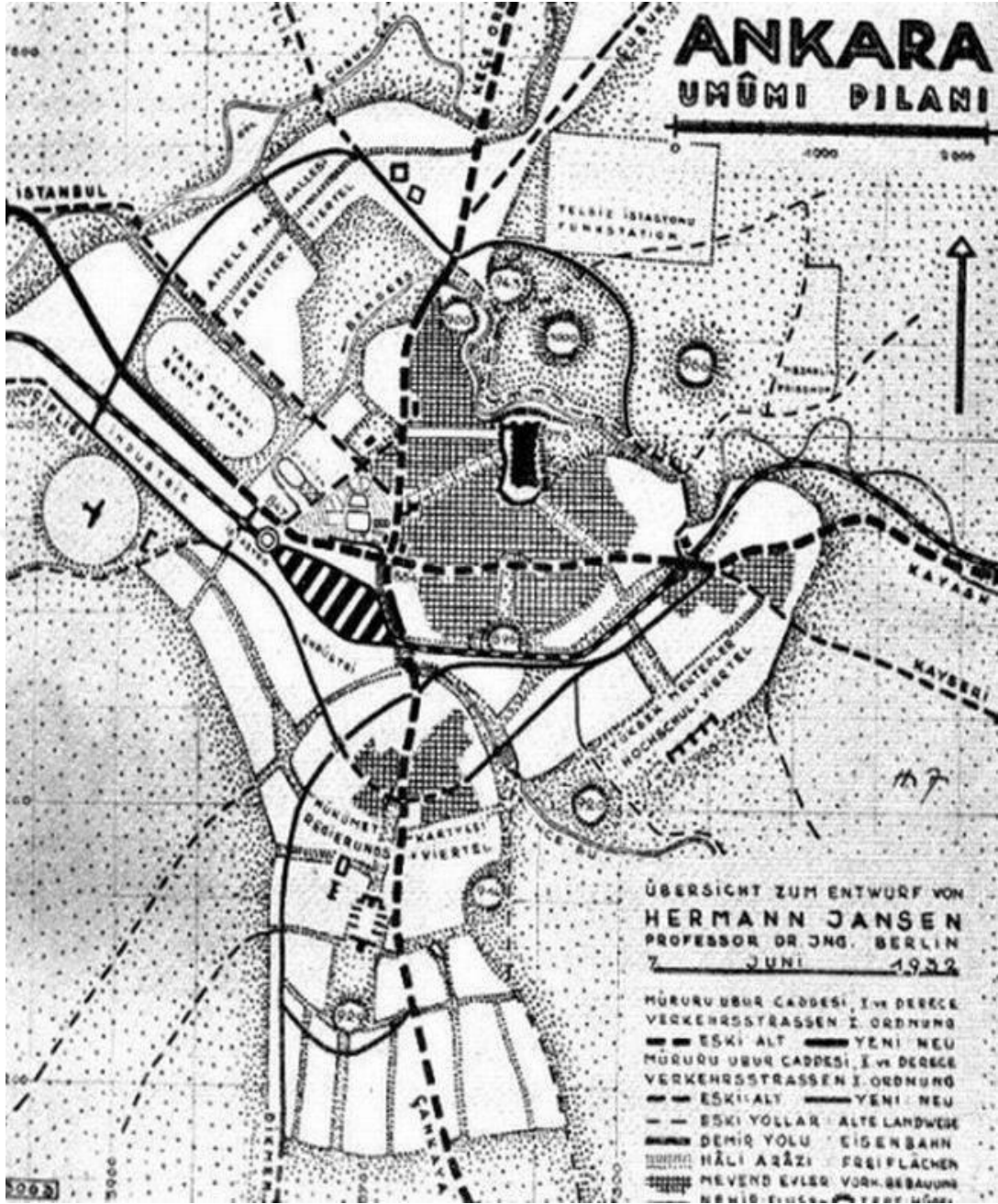
24 Mart 1925 tarihinde, 583 sayılı kararla birlikte Ankara Şehremaneti'ne kapital sağlanmıştır. Bu çerçevede Ankara'nın imarı önemli toplumsal içeriği de peşi sıra getiren bir karardır. 583 sayılı karar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde modern şehircilik uygulamalarının başlaması açısından oldukça önemlidir. Ankara örneğinde mekanın yeniden üretilmesinde 583 sayılı yasa hem iyelik hem de iktidar ilişkileri açısından oldukça anlamlı ve önemli bir karardır. 583 sayılı karar ile, kentsel toprakların Ankara belediyesi adına kamulaştırılması mümkün olmuştur. Bu bağlamda, mekansal uygulamaların iyelik düzenleri ve sermaye biçimleriyle ilişkisini söz konusu karar ortaya koymaktadır (Çınar, 2004, s. 207).

Ankara Şehremanetine vergi değeri üzerinden kamulaştırma yapma yetkisi veren karar ile Ankara kentinin yeni gelişme alanları için yaklaşık 3 milyon metrekarelik bir arazinin kamulaştırılması kararlaştırılmıştır (Keskinok Ç. , 2006, s. 45). Bu çerçevede Ankara kentinin hemen hemen bütün gelişmesinin kamulaştırılmış ve kamunun elinde bulunana kent toprakları üzerinde olması ve oluşturtulması hedefi ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 583 sayılı kentsel toprakların şehremaneti adına kamulaştırılması kararı ise Batıdaki anlamıyla bir mücadelenin ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. Şehircilik açısından o

dönemde çok ileri ve devrimci olarak görülebilecek bu kararın alınmasının ardında kente yeni yerleşmiş bulunan Cumhuriyet bürokrasisinin kendi iktidarını yaygınlaştırabileceği ve yeniden üretebileceği bir alanı dönemin koşullarında düşük bir maliyetle ele geçirmek istemesi yatmaktadır. Bölüşüm ilişkilerinde çok önemli sonuçları olabilecek bu karar üzerinde Mecliste yapılan tartışmalarda kilit nokta bu kararın diğer kentlerde uygulanmayacak olması garantisinin verilmesi koşuluyla kabul edilmiş olmasıdır (Çınar, 2004, s. 208).

Ulus devletin yönetim ilgisi güçlü bir siyasi merkezileşmeyi beraberinde getirmekteydi. Siyasi merkezileşmenin somutluğu başkent yalnızca fiziksel ve coğrafi bir alan olarak değil, üretim biçimine özgü bilgi ve eylemlerle şekillenen bir olgudur. Bu bağlamda Ankara kentinin imarı da bu eylemlere örnek olarak gösterilebilir. Somut bir diğer örnek de Ankara kentinin bir bütün olarak imarının planı olarak Jansen Planı gösterilebilir.

Ankara imar planı, uluslararası bir yarışma sonunda birinciliği kazanan bir Alman Şehircilik uzmanı Hermann Jansen'e yaptırılmıştır. Jansen Planı'nın uygulama süreci, bir yandan, modern bir kent yaratma isteğini, kentsel gelişmeyi denetim altına alma isteğini ortaya koymuş; bir yandan da kent topraklarının kamuya kazandırılması, özel kurumlar oluşturulması gibi yeni yöntemleri ülkeye kazandırmıştır. Sözgelimi, yeni yerleşim alanları yaratmak için büyük ölçekli kamulaştırmalara gidilmiş; kentsel gelişmenin mali kaynağını sağlamak üzere 1926'da Emlak ve Eytam Bankası, diğer kentlerin planlama faaliyetlerini denetlemek üzere de 1928'de Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kurulmuştur (Keleş & Duru, 2008, s. 30).

Resim 4.2. Jansen Planı.

İmar Müdürlüğü'nün Ankara'nın kentleşmemizdeki öncü rolüne ilişkin simgesel bir önemi bulunuyordu. Yukarıda Ankara'nın Türkiye kentlerine ilişkin dolaylı etkilerinden söz etmiştik; işte Ankara İmar Müdürlüğü, söz konusu etkinin bu kez doğrudan doğruya, somut biçimde yaşandığı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1928'de İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Ankara İmar Müdürlüğü, yalnızca Ankara'nın değil, bütün kentlerin imar planlarını onaylamakla görevlendirilmiş, bir anlamda bütün belediyeler üzerinde vesayet denetimi uygulama yetkisine sahip olmuştur (Yavuz, 1980, s. 3-4).

İmar Müdürlüğü ilginç bir planlama ve uygulama örgütüydü. Her şeyden önce, şehremanetine değil İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştı, temel karar organı Ankara İmar Müdürü ile Bakanlar Kurulu'nun seçtiği üç, beş üyeden oluşan imar daire heyetiydi. Görevleri hali hazır harita çıkarttırmak, imar planı ile programlarını hazırlamak veya hazırlatmak ve bunları uygulatmaktı. Katma bütçeli bir idareydi ve istikraz yapma hakkına sahipti. Ayrıca, "muvazeneyi umumiye ve ihale kanuna bağlı olmaksızın uygulama yapabilmekte ve gerektiğinde kamu (şehremaneti dahil) elindeki tüm alanları devralabilmekteydi bir başka deyişle, Ankara İmar Müdürlüğü plan yapan ve yaptıran ve plan uygulamak için kendi fonu olabilen ve kendi karar organına dayanarak kendi koyduğu kurallara göre bunları kullanabilen" bir yapıya sahipti (Bademli, 1994, s. 162).

Ankara'nın imarının kurumsallaşmış bir yapıya ulaştığı bu dönemde ekonomide devletçilik uygulamasına geçilmiş olmakla birlikte bu devletçilik Cumhuriyet yöneticilerinin ulusal burjuvaziyi yaratma isteklerinden vazgeçme niteliğini taşımamaktadır. Ankara'nın inşası, yapımı ve bir mekan olarak üretiminde devlet ihaleleri ve imtiyazlarla burjuvaziyi oluşturmaya devam etmektedir. Bürokrasinin üst kademeleri ve oluşan yeni burjuvazi iç içedir. Bu nedenle bürokraside düşey yükselme kanalları bazı halde burjuvaziye girişi de sağlamaktadır. Buhran sonrasında her ülkenin kendine yeterli bir ekonomik politika izlemesi, oluşan bu burjuvazinin bir ulusal görüntü içinde kalmasına olanak vermektedir. İşte Jansen'in fiziki planının içeriğini doldurmak da oluşan bu burjuvazi ve merkezileşmesi artan devlet bürokrasisi belirleyici rolü oynayacaktır (Tekeli, 2010, s. 77).

"Egemen sınıflar günümüzde mekanı bir enstrüman gibi kullanıyorlar. Çok amaçlı bir enstrüman: İşçi sınıfını dağıtmak, belirli yerlere bölüştürmek, kurumsal kurallara tabi kılarak çeşitli akışlar düzenlemek, dolayısıyla mekanı iktidara tabi kılmak, mekanı kontrol etmek ve kapitalist üretim ilişkilerini koruyarak bütün toplumu teknokratik bir şekilde yönetmek" (Lefebvre, 2014, s. 16-17).

İmar planının uygulanması Lefebvre'in de vurguladığı teknokratik baskı ve çelişkiler temelinde gerçekleşti. Bu durum mekanın üretiminde algılanan mekanda mekan pratiği ve ekonomik olanın tasarlanan mekanının mekan temsilinin bütünselliğini ifade eder. Ankara örneğinde de gözlemlediğimiz bu mekan üretimi pratiği tasarlanan mekanın yarattığı karın kullanım değerini siyasal olanın ihmal etmediği anlamına gelir. Kent toprağının ilgili yasalarla istimlak edilmesine rağmen tekrar özel mülkiyete açılması Jansen'in planı üzerinde de spekülasyon baskılarının doğmasına neden olmuştur (Tekeli, 2010, s. 77). Bu durum kentte bir rant sorununu da peşi sıra getirmiştir.

Rant konusu tek başına kentsel sorunları açıklayıcı bir nitelik taşımaz. Çünkü rant neden olmaktan öte sonuç anlamı taşır. Oysa rant sorunu, esas olarak bölgesel ya da ulusal ölçekteki eşitsizliklerin, kapitalizmin dünya üzerindeki eşitsiz gelişmesinin yarattığı dengesizliklerden kaynaklanıyor. Eşitsiz gelişim kapitalist üretim biçimine içkin ülkeler içerisinde farklı kapitalistleşmelerin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Bu çerçevede çalışmada vurguladığımız çember kapitalizmler bu tartışmaya daırdır. Toplumsal formların, piyasa veya devletin, ortaya çıkan ranta yönelik eylemleri bu çerçevede kapitalist üretim biçiminin farklı gelişme aşamaları ile ortaya çıkan kapitalistleşme düzeyine bağlı olarak değişir. Bir çember kapitalist ülkenin başkenti Ankara örneğinde rant konusu aynı zamanda siyasetin konusu siyasal olanın konusu olmuştur. Çünkü toplumsal bütünleşme de yani kapitalist üretim biçiminin örgütlenmesinde siyasal olan yani devlet başat olan olarak hareket etmiş, dolaşımı ve dolaşıma bağlı olan bölüşümü kendine işlev edinmiştir. Kent içindeki rantlar sorunu, sadece o kente özgü bir problem olmayıp bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkardığı, aynı zamanda kent içindeki eşitsizliklerin, hizmet sunumu ya da niteliksel sorunların farklılaşması ile güçlendirilen sonuçlardır (Keskinok Ç. , 2001, s. 158). Bu sonuçlar özelde kente ait olmakla birlikte çalışmada Ankara kentidir, genelde Türkiye kentleşmesinin tamamına ve bir ulus devlet olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu kapitalist üretim biçiminin sistemine, rekabet koşullarına ve eşitsiz gelişme eğilimlerine dair sonuçlardır. Bu bağlamda Ankara'nın planlama döneminde ortaya çıkan kamulaştırma çalışmaları yalnızca salt bir biçimsel dönüşüm değil, fakat fiziksel mekanı oluştururken kapitalist üretim biçiminin toplumsallığının da üretildiği bir dönemi ifade eder.

“Her dönemin belirli bir toplumsal sınıf yapısı ve buna dayalı mekansal örgütlenme biçimi bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yılları olarak nitelendirilebilecek dönemin de kendine özgü toplumsal, ekonomik, siyasal ve sınıfsal yapısı içinde kurumsal ve mekansal kararlar alınıp yürürlüğe konmuştur. Cumhuriyet döneminin başlangıç yılları ve düzenin gerçek anlamda oturtulduğu 1930'lu yıllar ülkenin mekansal örgütlenmesi ve şehircilik uygulamaları açısından oldukça önemlidir. Bu dönem ulusal, kentsel ve uluslararası düzeyde yaşanan siyasal mücadelelerden bağımsız olmamış; kentsel ve mekansal gelişmenin yönünü söz konusu mücadeleler çizmiştir” (Çınar, 2004, s. 196).

Her gerçeklik gibi toplumsal mekan da yöntemsel ve teorik olarak üç genel kavram ortaya koyar: yapı, form ve işlev. Yani her toplumsal mekan, hem formel bir analizin, hem de yapısal ve işlevsel bir analizin konusu olabilir. Her biri ilk bakışta nüfuz edilemez görülen şeyi deşifre edecek bir yasa ve bir yöntem getirir (Lefebvre, 2014, s. 167). Bu çerçevede yapı kapitalist üretim biçiminin toplumsal yapısıdır. Bu toplumsal yapının formları ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasa ve siyasal alanın toplumsal formu

olarak devlet şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama üretim biçiminin işleyişi gereği ortaya çıkan yapısal bütünlük, kurumsal ayrılıkta görünür. Kapitalist üretim biçiminin yapısallığı bütüncül işleyişi ile mümkündür. Bu bağlamda yapısallığın bütünlüğü toplumsal formların işleyişinde bir diğer ifade ile eylemliliğinde ortaya çıkar. Bu eylemlilik toplumsal formların işlevidir. Kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ile ortaya çıkan çember kapitalizmlerde bu işlev biçimlendiricilik ve tamamlayıcılık olarak görülür. Bu bağlamda toplumsal bütünlüğü sağlayan siyasal olan yani devlettir. Ankara'nın bir mekan olarak üretiminde de bu siyasal olanın önceliği gözlemlenmektedir. Hem Ankara'nın fiziksel olarak üretimi hem de yeni kurulan ulus devletin milliyetçilik temelinde zihinsel olarak üretimi bu toplumsal bütünlüğü sağlama hedefinin ifadesidir.

5. SONUÇ

“(...) yapılmıştan çok yıkılmış, dizilmişten çok dağılmış, oturulacaktan ziyade yakılacağı benziyordu” (Refik Halit Karay, Deli).

Mekan, yerleşiklik ile ilgilidir. Bu anlamda meskene dairdir. Mesken tutmak yani yerleşiklik insanoğlunun varoluşunun sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Bu sürdürülebilirlik, boş bir coğrafyanın, alanın mesken olarak üretilmesi ile mümkün olmuştur. Mekanın sürdürülebilirliği mekanın üretimine ve bazen dönüşen bazen de aşılan üretim biçimleriyle yeniden üretimine bağlıdır. Mekanın doğal olmaktan çıkıp üretilen bir olgu olması bu üretim biçimleriyle ilişkisi ile ortaya çıkmıştır. Bu anlamda mekan üretime ve üretim biçimlerine içkindir. Hem üretimin nesnesi hem de bu üretimin çıktısıdır. Bir diğer ifade ile hem üretime hem de yeniden üretime aittir. Bu özelliği ile de her farklı üretim biçiminde o üretim biçimine özgü bir biçimde üretilir ve içinde olduğu üretim biçiminin yeniden üretiminin sürdürülebilirliğinin koşuludur.

Mekana dair bu yaklaşım, kapitalist üretim biçiminin mekanı için de geçerlidir. Mekanın tarihselliği mekanın dönemlere, toplumlara, üretim biçimlerine ve üretim ilişkilerine göre farklılık gösterir, bu çerçevede kapitalist mekan kendi dönemini, toplumunu, üretim biçimini ve üretim ilişkilerini kendi mekanında üretir. Ancak kapitalist mekan kapitalist üretim biçiminin nitelikleri temelinde üretilir, bu bağlamda kapitalist üretim biçiminin tanımsal ayrılığına tabidir. Kapitalist üretim biçimi, yapısal olarak toplumsal bütünlüğü üreten, fakat bu toplumsal bütünlüğü kurumsal olarak ayrı ürettiği toplumsal formlarla sağlar. Kurumsal olan bu ayrılık iki toplumsal formda gözlenir. Bu toplumsal formlar ekonomik alanın toplumsal formu olarak piyasa, siyasal alanın toplumsal formu olarak devlettir.

Kapitalist üretim biçimi tarihsel olarak bir özgün örnekte oluşmuştur. Bu özgün örnek, kendi toplumsallığının içsel koşullarında kapitalist üretim biçimini ortaya çıkarmıştır. Fakat kapitalist üretim biçimi özgün örneğini ürettikten sonra yaygınlaşması temelinde yaygınlaştığı toplumsallığın içsel tarihselliğini aşarak dışsal etkilerle de kapitalist üretim biçimini üretir. Bu bağlamda tek bir kapitalist üretim biçiminden söz etmek gerçekçi olmaz. Buna göre kapitalist üretim biçimi tipleri, yaygınlaşma bir diğer ifade ile genelleşme dönemlerine ve eğilimlerine göre bu çalışma çerçevesinde üçe

ayrılmıştır. Bunlardan ilki, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıktığı özgün örnek birincil kapitalizm yani İngiltere kapitalizmidir. İkinci tip, kapitalist üretim biçiminin ilk yaygınlaşma dönemi ile öncelikli olarak Avrupa’da ortaya çıkan daha sonra kıtayı aşan türev kapitalizmlerdir. Türev kapitalizmleri ABD, Fransa ve Almanya kapitalizmleri örneklerinde izleyebiliriz. Birincil kapitalizm ve türev kapitalizmler, kapitalist üretim biçiminin gelişmiş ve öncül örnekleri olarak ortaya çıkarlar. Bu bağlamda üretim biçiminin yoğunlaşmasını temsil ederler ve üretim biçiminin genelleşmesi ve yaygınlaşmasının koşullarını belirler. Yaygınlaşma ve genelleşme ile de çember kapitalizmler oluşur. Bu koşullar aynı zamanda bu farklı kapitalizmler için toplumsal bütünleşmede ortaya çıkan farklılığı ifade eder. Farklılık, üretim biçiminin toplumsal formlarının ne düzeyde bu bütünleşmede etkin olduğudur. Birincil kapitalizmde toplumsal formlar arasında bir diğer ifade ile piyasa ve devlet arasında bir denge söz konusu iken türev kapitalizmlerde denge devletten yana bozulmuştur. Çember kapitalizmler için ise bu dengeden söz etmek mümkün değildir. Toplumsal bütünlüğü sağlayan siyasal olan ve siyasal olanın eylemliliğidir. Bu çerçevede çember kapitalizmlerde devletin öncül ve yapıcı konumu başattır.

Kapitalist üretim biçiminin mekanı kendini önceleyen üretim biçimlerinin mekanlarından farklı olarak hem somut hem de soyut mekanı içselliği içinde barındırır. Bu anlamda hem zihinsel hem fiziksel hem de toplumsal mekana dairdir. Mekana dair bu kavrayış somuttan soyuta ilerlediği ölçüde aynı zamanda soyuttan somuta da ilerler. Zihinsel olan kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşma tipine göre toplumsalı üretirken, kapitalist üretim biçiminin bütünleşmesinde ortaya çıkan farklılıkta toplumsal olan da zihinsel üretebilir. Mekanın bu öncül konumu zamana karşıdır, fakat tarihselliğe karşı değildir. Toplumsal olan üretim biçimi tarihsel önceliği ile mekanı biçimlendirir. Bu bağlamda toplumsal mekana dair her oluşum üretici güçler ve üretim ilişkilerini araçsal olarak kullanan, üretim biçimine dairdir. Bu anlamda Lefebvre’in triyalektik olarak tanımladığı tasarlanan, algılanan ve yaşanan mekana soyutluğu içselleştiren bir anlamı taşır. Bu durum özellikle mekanın üretiminde öncelikli olarak inşa edilen, algılanan ve tasarlanan mekan için geçerlidir. Algılanan ve tasarlanan soyut mekan her zaman kapitalist üretim biçiminin mekanı olduğunda bir çatışmanın da konusu olur. Bu çatışma hem kapitalist üretim biçiminin niteliği gereği kendi içsel koşullarında ürettiği bir çatışmadır hem de kapitalist mekanın somut ve soyut olarak üretilmesi anında yaşanan çatışmadır. Bu çatışma özellikle kapitalizmin işleyişinde soyut olanın yani kuramsal olanın üretimi ile

somut olanın üretimi bir diğer ifade ile dolaşımın maddi mekanın üretimi anında yaşanır. Bu anlamda hem piyasaya hem de devlete ait bir mekanı ifade eder. Somut mekan Lefebvre'in mekana dair çizgisinden devam etmek gerekirse tasarlanan ve bu tasarımın yaşanan mekanını ifade eder. Bu tasarım yalnızca fiziksel olanı ifade etmez. Aynı zamanda üretim biçiminin somut niteliklerinin de üretilmesidir. Bu çerçevede farklı kapitalizmlerde de kapitalizme içsel olarak yaşanan bu çatışmaların niteliği de farklı olur. Tasarlanan ve algılanan mekanın üretimi toplumsal bütünlüğü de ifade eder ve farklı kapitalizmlerdeki bütünlüşmede yaşanan farklılık bu mekansal üretimdeki farklılığa da sebep olur. Bu bağlamda çember kapitalizmlerde siyasal alanın toplumsal formu olarak devlet ve soyut mekan bir diğer ifade ile algılanan mekan öncelik taşır. Soyut olan yani mekan temsilleri toplumsal ve siyasal eyleme etki eder; temsil edilen mekanın içindeki nesnelerle insanlar arasında kurulan ilişkileri de er geç parçalar, çünkü yalnızca siyasal olan tek başına bağdaşıklıkta yoksundur. Bağdaşıklık aynı zamanda tasarlanana ifade eden temsil mekanları bir diğer ifade ile ekonomik olanın da mekanını üretmesi ile mümkün olur. Toplumsal bütünlüşmede biçimlendiricilik ve düzenleyicilik çember kapitalizmlerde önceliklidir bu çerçevede devletin tamamlayıcılığı mekanın üretiminde ikincil konumu ifade eder.

Lefebvre'in çalışması da mekana dair bu tarihsel ve içsel farklılığı ortaya koyma hedefini taşır. Bu bağlamda mekan yalnızca şeyleri, nesneleri değil aynı zamanda mekanın da ürettiği şeyler ve nesnelerle de ilgilidir. Kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları da bu şeyler ve nesnelere içkindir. Kapitalist üretim biçiminin mekanı bu anlamda toplumsal formlar temelinde iki tarihselliği ifade eder. Ekonomik olanın toplumsal formu olarak piyasa homojenleşmiş ulusal piyasadır. Siyasal olanın toplumsal formu olarak devlet ise ulus devlettir. Bu iki tarihsellik, kapitalist mekana dairdirler ve bu kapitalist mekanda hareket eder, eylemde bulunurlar.

Egemenlik "mekan" demektir; dahası, üzerinde şiddetin uygulandığı, dolayısıyla şiddet tarafından yerleştirilmiş ve oluşturulmuş mekandır. Çember kapitalizmlerde de bu egemenliğin mekanı yani siyasal olanın mekanı anlamını taşır. Bu çerçevede geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti bu çalışmanın konusu olmuştur. Yeni ulus devletin başkenti Ankara bu mekan oluşumunun öncül konusudur. Ankara kapitalist merkezileşmenin Türkiye Cumhuriyeti örneğindeki karşılığıdır. Yeni ulus devletin başkenti Ankara bir imparatorluğun yıkımından bu imparatorluğun kontrol edemediği

mekanın yeniden inşa edilmesi ile üretilmiştir. Bu çerçeve de çalışma Ankara mekanının üretimine dair tartışmalara dairdir. Geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye, Ankara mekanında somutlaşır. Kapitalist üretim biçiminin toplumsal formları olarak piyasa ve devletin oluşumu Ankara mekanında ikili bir şekilde gözlemlenir. Bu çalışmada Ankara mekanının homojenleşmiş ulusal pazarının piyasasının oluşumu ekonomide Türkleştirme tartışmaları çerçevesinde incelenmiştir. Siyasal alan ise Ankara mekanında ulus devletin inşası ile ilgili olmuştur. Bu bağlamda zihinsel mekan ve milliyetçilik konusu öncelikli olarak incelenmiştir.

Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve Cumhuriyetin ilanı ile yaşanan rejim değişikliği bir Anadolu kasabası olan Ankara'nın hem tarihsel hem de siyasal kaderini değiştirdi. Bu eş zamanlı alınan karar olarak Ankara'yı geç kapitalistleşen bir ulus devlet olan Türkiye'nin siyasal karar merkezi haline getirdi. Bu bağlamda başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınması aynı zamanda ekonomik yapının da sınırları belirlenmiş ulus devlet coğrafyasına yaygınlaşmasının bir yöntemini de ifade eder. Ankara'nın başkent olma kararı ülkenin iç pazarının bütünleşmesi ve ülke içindeki gelişmenin dengeli dağılımı anlamına da gelir. Bu kararlar birlikte homojenleşmiş ulusal piyasa oluşturulmuştur. Bu siyasal bir karar temelinde ekonomik olanın inşası gerçekleşmiştir. Geç kapitalistleşen bir toplumsal bütünleşmede siyasal olanın önceliğine Ankara'nın bir örnek oluşturmasıdır.

Ankara'nın başkent ilan edilmesi kapitalist üretim biçimine dayalı modern kent yaşamının hedeflendiği bir gelişme sürecinde önemli bir tercihi simgelemektedir. Bu bağlamda ekonomik olanı da biçimlendiren ve düzenleyen siyasal olan Kurtuluş Savaşı'nın ifade ettiği emperyalizm karşıtlığı niteliğine karşın kapitalist üretim biçimine karşıt bir içerik taşımamaktadır.

Ankara'nın başkent olma kararı yeni devlet kurmak için yeterli olmayıp sadece önemli bir başlangıç niteliğindedir. Ankara'nın başkentliği kararı bir başka deyişle bir sonu değil uzun ve zorlu bir mücadelenin başlangıcını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ortaya konan ulus devlet pratiklerinin yaşama geçirilme sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Ulus devletin inşası anlamına gelen bu pratikler merkezileşme temelinde bir anlam kazanmıştır. Bu merkezileşme, hem ulus devletin merkezileşmesi hem de piyasanın bütünlüğü çerçevesinde sınırları belirli ulus devletin içinde ekonomik olanın dengeli dağılımına dairdir.

Bu çalışmada bir çember kapitalist ülke olarak Türkiye örneği üzerinden kapitalist bir mekanın üretimi konusu başkent Ankara temelinde incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma yılları olan 1920'li ve 1930'lu yıllar hem ulus devletin mekansal yani fiziki sınırlarının belirlendiği hem de başkent Ankara örneğinde devletin somut ve soyut bir biçimde üretildiği yıllar olmuştur. Bu mekansal üretim yılları aynı zamanda içinde bulunduğu kapitalist sistemin ulus devletin sınırları içinde yoğunlaştığı ve yaygınlaştığı yıllar olmuştur. İlerleyen yıllar özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ulus devletin uluslararası sistemle bütünleşmesinde başat aktörün ulus devletin ekonomik konumunun değil siyasal yöneliminin temelinde olması sebebiyle Ankara'nın üstlendiği model olma işlevi varlığını korusa bile simgesel düzeyde kalmıştır. Ankara'nın başkent olarak tanımlanması kararında izlenen hem toplum yapısını hem de devlet yapısını dönüştürme hedefi bir amaç olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine artık amaç üretimin niteliği anlamında kapitalist olduğu belirginleşen Türkiye'nin ortaya çıkan tarihsellikte edindiği yeni konumun sağlamlaştırılmasıdır. Bu konum bir çember kapitalist ülke olarak gelişmiş kapitalist ülkeler ile rekabet koşulları altında hem kendi ulus devletinin toplumsal çıkarları hem de bu rekabet koşullarında ortaya çıkan kapitalist sistemin bütüncül çıkarları ile belirlenir. Bu çerçevede Cumhuriyet'in kurucularının “makarrın idaresi Ankara'dır” düzenlemesi ile hedefledikleri Anadolu'nun hem zihinsel hem de fiziki düzeyde bir ulus devlet olarak üretilmesini aşan fakat bu hedefi ön kabul olarak alan bir anlama evrilen bir somutluk ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Ö. Ö. (2007). *Küreselleşme Ulus Devlet ve Kamu Yönetimi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Anderson, B. (1995). *HAYALİ CEMAATLER: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1974). *Söylev*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları .
- Bachelard, G. (1996). *Mekanın Poetikası*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bademli, R. (1994). Ankara'da Kent Planlaması Deneyi ve Ulaşılan Sonuçlar. D. Kuban içinde, *Ankara, Ankara* (s. 161-171). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bater, J. H. (1976). *St. Petersburg, Industrialization and Change*. London: Edward Arnold.
- Bazin, M., & Tapia, S. d. (2015). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bernhard, B., & Rendall, S. (1999). *CITIES IN TRANSITION: New Challenges, New Responsibilities*. London: Palgrave Macmillan.
- Bouvier-Ajam, M., İbarrola, J., & Pasquarelli, N. (1988). Üretim Tarzı. M. Bouvier-Ajam, J. İbarrola, & N. Pasquarelli içinde, *Ekonomi Sözlüğü* (B. Aren, & İ. Yaşar, Çev., s. 377-378). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar, Zayıflayan Egemenlik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Brownlie, I. (1998). *Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Buğra, A. (2016). *Devlet ve İşadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Chabot, G., & Beaujeu, G. J. (1967). *Urban Geography*. London: Longmans.
- Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi* . İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çınar, T. (2004). *Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu* . Ankara: M ülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Çınar, T. (2007). Başkentler Üzerine Bir İnceleme. A. Mengi içinde, *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine* (s. 129-147). Ankara: İmge Kitabevi.
- Dobb, M. (1970). Bir Cevap. M. Dobb, H. K. Takahashi, P. Sweezy, C. Hill, & R. Hilton içinde, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* (Ç. Yetkin, Çev., s. 57-74). Ankara: Aydınlık Yayınları.
- Dobb, M. (1985). *Kapitalizmin Dünyası Bugünü*. Ankara: İletişim Yayıncılık.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İstanbul : İletişim Yayınları .

- Durgun, S. (2016, 12 26). *Siyasi Tarih ve Mekan*. Siyasi Tarih ve Mekan: https://www.academia.edu/6693325/Siyasi_tarih_ve_mekan adresinden alındı
- Elden, S. (2004, January). Between Marx and Heidegger: Politics, Philosophy and Lefebvre's The Production of Space. *Antipode*, s. 86-105. doi:10.1111/j.1467-8330.2004.00383.x
- Emmett, C. F. (1996, April). The Capital Cities of Jerusalem. *Geographical Review*, 86(2), 233-258.
- Engels, F. (1997). *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. Ankara: Eriş Yayınları.
- Ergin, O. (1936). *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İctimayat Enstitüsü Neşriyatı.
- Erol, D. (2005). Başkent Ankara'da Sanayi'nin Mekansal Gelişimi. *Şehircilik Çalışmaları 20.Yıl Anısı G.Ü.Şehir ve Bölge Planlama* (s. 21-35). içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Gordon, D. L. (2006). *Planning Twentieth Century Capital Cities*. New York: Routledge.
- Gottdiener, M. (1993). A Marx for our time: Henri Lefebvre and the production of space. *Sociological Theory*, 11(1), 129-134. doi:10.2307/201984
- Görmez, K. (2004). *Bir Metropol Kent Ankara: Sosyal Yapı, Kimlik, Yaşam*. Ankara: Odak Yayınları.
- Hall, T. (2005). *PLANNING EUROPE'S CAPITAL CITIES: Aspects of Nineteenth-Century Urban Development*. Oxford: Taylor & Francis.
- Hamamcı, C. (1981). *Merkezi Yönetim- Yerel Yönetim Ekseninde Belediyelerimizin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimi*. Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Harvey, D. (2006). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hess, R. (2014). Henri Lefebvre Düşüncesi ve Mekan Düşüncesi . H. Lefebvre içinde, *Mekanın Üretimi* (s. 9-21). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J. (1998). *Sanayi ve İmparatorluk*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Holton, R. J. (1999). *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kale, H. C. (1956). *Ankara'nın Adı*. İstanbul: 47.
- Kartal, C. B. (2013). Ankara'nın Başkent Oluş Sürecinde Dönem Basınında Ankara ve İstanbul: "Makarr" ve "Payitaht". *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 75-88.
- Katznelson, I. (2004). *Marxism and the City*. Oxford: Oxford University Press.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Keleş, R., & Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 32(261), 27-44.
- Keleş, R., & Duru, B. (2008). Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 32(261), 27-44.
- Keskinok, Ç. (2001). SİYASAL BİR SORUN OLARAK ANKARA KENTİNİN KENTLEŞME VE PLANLAMA SORUNLARI. T. M. Odası içinde, *Ankara'da Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu* (s. 157-159). Ankara: TMMOB Makina Mühendisleri Odası.
- Keskinok, Ç. (2006). *Kentleşme Siyasaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları .
- Keyder, Ç. (1994). Kent Tarihi Nasıl Dönemlenmeli . *Kent Tarihçiliği (Sempozyum)/ Kent Tarihleri Atölyesi 5-6 Mart 1994* . içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (1994). Homo Politicus Ancyrensis. D. Kuban içinde, *Ankara Ankara* (s. 141-143). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- King, D. S. (1991). The State, Capital and Urban Change in Britain . M. P. Smith, & J. R. Feagin içinde, *The Capitalist City* (s. 215-237). Cambridge: Basil Blackwell.
- Koçak, C. (1995). Siyasal Tarih (1923-1950). S. Akşin içinde, *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (s. 85-177). İstanbul: Cem Yayınları.
- Koraltürk, M. (2011). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurtar, S. (2016, 11 1). *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_41.pdf adresinden alındı
- Kurtuluş, H. (2013). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi . N. Pınarcıoğlu, & Ö. Uğurlu içinde, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (s. 177-225). İstanbul: Örgün Yayınları.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık .
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık .
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. (T. Ok, & O. Geridönmez, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Merrifield, A. (2000). Henri Lefebvre: a socialist in space. M. Crang, & N. Thrift içinde, *Thinking Space* (s. 163-183). London : Routledge.
- Merrifield, A. (2012). *Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikayesi* . Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Molotch, H. (1993, December). Review: The Space of Lefebvre. *Theory and Society*, 22(6), 887-895.

- Mumford, L. (1970). *The Culture of Cities*. Philadelphia: Harvest Book.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özdoğan, A. (2003). *ULUS-DEVLET VE COĞRAFYASININ İNŞAASI*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZDOĞAN, A. (2003). *ULUS-DEVLET VE COĞRAFYASININ İNŞAASI*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Parla, T. (1992). *Türkiye'de Siyasi Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Patriquin, L. (2012). *Historical materialism book series: The Ellen Meiksins Wood Reader*. Boston: Brill.
- Rapoport, A. (1993). ON THE NATURE OF CAPITALS AND THEIR PHYSICAL EXPRESSION. J. TAYLOR, J. G. LENGELLÉ, & C. ANDREW içinde, *Capital Cities/Les capitales: International Perspectives/Perspectives internationales* (s. 31-68). McGill University Press.
- Savage, M., Warde, A., & Ward, K. (2003). *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. London: Palgrave Macmillan.
- Sızan, E. B. (2016). *Kapitalizmin Krizleri ile Devleti Anlama: Kapitalist Form ve İşlev Tartışması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi Öncesi Kenti. A. Alkan, & B. Duru içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (s. 37-54). Ankara : İmge Yayınevi.
- Spate, O. H. (1942, October). Factors in the Development of Capital Cities. *American Geographical Society*, 32(4), 622-631.
- Stephenson, G. V. (1970, October). Two Newly-Created Capitals: Islamabad and Brasilia. *The Town Planning Review*, 41(4), s. 317-332.
- Şenel, E. (2016, 12 13). *Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi: Eleştirel Bir Giriş*. https://www.academia.edu/10272877/Kapitalizmin_Mekansal_%C3%96rg%C3%96tlenmesi_Ele%C5%9Ftirel_Bir_Giri%C5%9F adresinden alındı
- Takahaşi, H. K. (1970). Tartışmaya Bir Katkı. M. Dobb, H. K. Takahaşi, P. Sweezy, C. Hill, & R. Hilton içinde, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* (Ç. Yetkin, Çev., s. 74-121). Ankara: Aydınlık Yayınları.
- Tankut, G. (1993). *Bir Başkentin İmarı / Ankara: (1929-1939)*. Ankara: ANAHTAR KİTAPLAR YAYINEVİ .
- TBMM. (2016, Ocak 17). *1908'den Günümüze Tutanaklar*. 13 Ekim 1923: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c002/tbmm02002035.pdf> adresinden alındı

- TBMM. (2017, Ocak 17). *16 Şubat 1924*. 1908'den Günümüze Meclis Tutanakları: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c006/tbmm02006103.pdf> adresinden alındı
- TDK. (2016, 12 18). *TDK*. TDK: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.585948f16d28d7.88813205 adresinden alındı
- Tekeli, İ. (1994). Ankara'da Tarih İçinde Sanayinin Gelişimi ve Mekansal Farklılaşması . D. Kuban içinde, *Ankara Ankara* (s. 171-201). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1994). Ankara'nın Başkentlik Kararının Ülkesel Mekan Organizasyonu ve Toplumsal Etkileri Bakımından Genel Bir Değerlendirmesi. D. Kuban içinde, *Ankara Ankara* (s. 143-161). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları .
- Tekeli, İ. (2010). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul : İş Bankası Yayınları.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tolan, B. (1977). *Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bir Bakış*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları .
- Vale, L. (2008). *Architecture, Power and National Identity*. New York: Routledge.
- Vale, L. J. (2006). The Urban Design of Twentieth Century Capitals. D. L. Gordon içinde, *Planning Twentieth Century Capital Cities* (s. 15-38). New York: Routledge.
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*. (A. C. Aşkın, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*. (Ş. Artan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M. (2012). *Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap .
- Yavuz, F. (1980). *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yavuz, F., & Keleş, R. (1975). *Başkent Ankara İçin Elli Yıl Önce Çıkarılan 583 Sayılı Yasa Üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yapılan Görüşmeler*. Ankara: SBF Yayınları.
- Yerasimos, S. (2013). Tek Parti Dönemi. I. C. Schick, & A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları.

Yırtıcı, H., & Uluoğlu, B. (2004, Mart). Mekanın Altyapısal Dönüşümü. *İTÜ Dergisi*, 3(1), s. 43-52.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Sızan, Elif Balam
Uyruğu : Türkiye
Doğum tarihi ve yeri : 23.09.1989 - Trabzon
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05354531230
Faks : -
e-mail : elifbalams@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans		
Lisans	Ankara Üniversitesi SBF SBKY	2012
Lise	Çağrıbey Anadolu Lisesi (Ankara)	2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
.....		

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

GAZİ GELECEKTİR..

